T.C
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜYÜK SELÇUKLU - GAZNELİ İLİŞKİLERİ

FADİME KALEMKAŞ

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ÖMER SONER HUNKAN

EDİRNE
2019

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

.....TARİH..... ANABİLİM DALI

..YÜKSEK..LİSANS.....PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fadime KALEMKAŞ tarafından hazırlanan .....Büyük Selçuklu - Gazneli İlişkileri.....

Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca 13.09.2019 Cuma günü saat .....15.00..... 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *.....Kabul edilmesine..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. Ömer Soner Hunutlu	Kabul	
Dr. Öğr. Üyesi Pınar KAYATAŞ	Kabul	
Dr. Cem TUSUZ	Kabul	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10301843
Yazar Adı / Soyadı	FADİME KALEMKAŞ
T.C.Kimlik No	46882580988
Telefon	5437824537
E-Posta	fatmaagdr@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Büyük Selçuklu - Gazneli İlişkileri
Tezin Tercümesi	Great Seljuk Empire with Ghaznavid State Reletions
Konu	Tarih = History
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Tarih Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2019
Sayfa	116
Tez Danışmanları	PROF. DR. ÖMER SONER HUNKAN
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	

10.10.2019

İmza:.....

Tezin Adı: Büyük Selçuklu - Gazneli İlişkileri
Hazırlayan: Fadime Kalemkaş

ÖZET

Oğuzlar'ın Kınık boyuna mensup Selçuk Bey'in Cend'e gelerek burada oluşturduğu küçük siyasî teşekkül, daha sonra Maverâünnehir ve Horasan'a gelen torunları Tuğrul ve Çağrı beyler tarafından Türk-İslâm tarihi içinde son derece önemli bir yer işgal eden büyük bir devlete dönüşmüştür. Türklerin Müslüman olmalarından sonra Karahanlılar ve Gazneliler'in ardından aynı coğrafyada üçüncü bir devlet olan Büyük Selçuklu Devleti, kendinden sonra kurulan Türk-İslâm devletlerine de örnek oluşturmuştur.

Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulması ile birlikte, Selçuklular yerleştikleri bölgede faaliyet göstermeye başlamışlardır. Tuğrul ve Çağrı beyler önderliğinde yapılan fetihler Büyük Selçuklu Devleti'nin daha da güçlenmesine sebep olmuştur.

Büyük Selçuklu Devleti'nin Horasan'a gelmeleri ile birlikte devrin büyük devletlerinden olan Gazneliler Devleti ile de mücadeleleri başlamış oluyordu. Gazneliler Devleti ile yapılan Nesâ, Serâhs savaşları Büyük Selçuklular'ı gitgide güçlendirmiştir.

Büyük Selçuklular, 24 Mayıs 1040'da Gazneliler'e karşı kazandıkları Dandanakan Savaşından sonra Horasan'da bağımsız bir devlet kurdular. Türk ve Dünya tarihi bakımından önemli sonuçlar doğuran bu zaferden sonra Selçuklular, Merv kentinde topladıkları büyük Kurultay'da artık hâkimiyetin kendilerine geçtiğini ve böylece doğuda ve batıda fetihlere başlayacaklarını bildirmişlerdir.

Büyük Selçuklu Devleti sultanlarından Alparslan, Melikşâh, Berkyaruk, Sencer gibi önderlerin Gazneliler Devleti ile ilişkileri devletin önemli dış siyasetini

oluşturmuştur. Çalışmamızda Büyük Selçuklu-Gazneliler Devleti ilişkilerini ayrıntılı bir şekilde ele almaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Büyük Selçuklu Devleti, Gazneliler Devleti, Horasan, Dandanakan.

Name of Thesis: Great Seljuk Empire with Ghaznavid State Reletions
Prepared by: Fadime KALEMKAŞ

ABSTRACT

The small political structure that Seljuk Bey- who is a member of Kinik Tribe of Oghuz Turks- created laterly transformed to a great Empire by his grandsons Tugrul and Cagrı Bey when they came to Maveraunnehir (Mawara'un-nahr), and Khorasan, it occupied a very important place in Turkish- İslamic history. Great Seljuk State the third state established in the same geography after Karakhanlı State and Ghaznavids, was became a model for the other Turkish Islamic states. Established after it.

With the establishment of the great Seljuk state, Seljuks began to operate in the region where they settled. The conquests, lead by Tugrul and Cagrı Beyler, led to the further strengthening of the Great Seljuk State.

After the conquest of Khorasan by The Great Seljuk State, struggles started with Ghaznavids which was another strong power of the period in the same region. The wars of Nesâ and Serâhs made with Ghaznavids caused the Great Seljuks tor ise stronger.

The Great Seljuks formed an independent state in Khorasan after the Dandanakan War they won against the Ghaznavids on 24 May 1040. After this victory, which gave rise to important results in terms of both Turkish and World history, the Seljuks reported that in the great congress that they gathered in the city of Merv, the sovereignty was now passed to them and thus they would begin conquests in the East and West.

Alparslan, Melikşâh, Berkyaruk, Sancar from great Seljuk State being relevants with the Ghaznavids constitues the important politics of the empire.

We tried to work relevants of the great Seljuk and Ghaznavids in details.

Key words: The Great Seljuk State, Ghaznavid State, Khorasan, Dandanakan.

ÖNSÖZ

Çalışmamız Büyük Selçuklu-Gazneli Devleti İlişkileri'nin incelenmesi amacıyla kaleme alınmıştır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşuna kadar geçen süre içerisinde Büyük Selçuklular'ın Selçuk Bey'in önderliğinde Cend'e gelmesi, Selçuk Bey'in Cend'deki faaliyetleri ve Büyük Selçuklu-Gazneli İlişkileri'nin nasıl başladığı, bu ilişkiler çerçevesinde Büyük Selçuklu ve Gazneliler'in yaptığı savaşlar üzerine bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde, Dandanakan Savaşı ile birlikte Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla beraber Gazneli Devleti ve Büyük Selçuklu sultanları'nın Gazneli ilişkilerine değinilmiştir.

Son bölümde ise Büyük Selçuklu Devleti'nin Gazneliler ile siyasî etkileşimi neticesinde Büyük Selçuklu Devleti ve Gazneliler'in yaptığı siyasî evlilikler konusuna değinilmiştir.

Bu çalışmada Büyük Selçuklu Devleti ve Gazneliler hakkındaki bilgilerden yararlanmak için en eski eserlere ulaşmaya çalıştık. Fakat bu kaynakların çoğunun Arapça ve Farsça olması sebebiyle bazen zorluklar yaşadık. Biz bu kaynakların Türkçe çevirilerinden faydalandık. Çalışmamız, Büyük Selçuklu-Gazneli ilişkilerini belirlemek açısından önemli bilgiler içermektedir.

Son olarak çalışmamda hiçbir zaman desteğini esirgemeyen hayat arkadaşım Feryadi Kalemkaş'a, annem Nigar Güder'e, bu süreçte bana olan inancını hiç kaybetmeyen rahmetli babam Ziyaettin Güder'e ve engin bilgileri ile bana yol gösteren değerli danışman hocama teşekkürlerimi sunarım.

Edirne 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....I

ABSTRACT..... III

ÖNSÖZ……V

KISALTMALAR……..IX

GİRİŞ..... 1

KAYNAKLAR..... 1

I.BÖLÜM 11

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULUŞUNA KADAR BÜYÜK SELÇUKLU-GAZNELİ İLİŞKİLERİ..... 11

A.DEVLET KURULMADAN ÖNCE SELÇUKLULAR..... 11

1. Selçuklular'ın Sâmânîler İle İlişkileri……..…..16

2. Çağrı Bey'in Doğu Anadolu Seferi……..……...…21

3. Kadır Han Yusuf ve Sultan Mahmûd'un bir araya Gelmesi 25

4. Büyük Selçuklu-Gazneli İlişkilerinin Başlaması 30

5. Tuğrul ve Çağrı Beyler'in Horasan'a Geçmeleri ve Faaliyetleri 333

6. Selçuklular'ın Horasan'a Geçişleri Karşısında Gazneliler'in Aldığı Tedbirler…...35

B.BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN GAZNELİLERE KARŞI KAZANDIĞI ZAFERLER..... 38

1. Devlet Kurma Yolunda Selçuklular..... 38

1.1.Nesâ Zaferi 38

1.2. Selçuklular ve Gazneliler Arasında Müzakere ve Anlaşma..... 42

1.3. Gazneliler ile Yapılan Anlaşmanın Selçuklular Tarafından Bozulması 45

1.4. Selçukluların Gazneliler'e Karşı Kazandığı İkinci Zafer: Talhâb (Acısu) 49

C. KAZANILAN ZAFERLER SONRASI SELÇUKLULAR 52

1. Selçuklular'ın Nîşâbur'u İşgali ……...52

2. Ulya-âbâd Savaşı ……54

3. Serahs Savaşı..... 55

3.1. Gazneliler ve Selçuklular Arasında Geçici Barış…….57

4. Sultan Mesûd'un Nîşâbur'a Yürümesi……59

5. Dandanakan Savaşı 60

II.BÖLÜM 66

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDAN SONRA BÜYÜK SELÇUKLU-GAZNELİ İLİŞKİLERİ..... 66

A.BELH'İN SELÇUKLULAR TARAFINDAN ELE GEÇİRİLMESİ 66

B.BÜYÜK SELÇUKLU SULTANLARI'NIN GAZNELİ İLİŞKİLERİ..... 68

1. Alparslan Zamanı Büyük Selçuklu-Gazneli İlişkileri 68

1.1. Alparslan'ın Meliklik Zamanında Yaptığı Gazne Seferleri 68

2. Sultan Melikşâh Zamanı Büyük Selçuklu-Gazneli İlişkileri…….. 72

3. Sultan Muhammed Tapar Zamanı Büyük Selçuklu-Gazneli İlişkileri..... 75

4. Sultan Sencer Zamanı Büyük Selçuklu-Gazneli İlişkileri 80

III. BÖLÜM 83

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN GAZNELERİLERLE SİYASÎ ETKİLEŞİMİ 83

1. Büyük Selçuklu-Gazneli Arasında Yapılan Siyasî Evlilikler 83

1.1. Çağrı Bey'in Kızı ile Gazneli Sultanı Mevdûd'un Evlenmesi..... 83

1.2. Çağrı Bey'in Kızı ile Ali b. Mesûd'un Evlenmesi 85

1.3. Sultan Alparslan'ın Oğlu Arslanşâh ile Sultan İbrâhim'in Kızının Evliliği 86

1.4. Melikşâh 'ın Kızı Gevher (Mehd-i Irak)'un Sultan İbrâhim'in Oğlu Mesûd ile Evlenmesi ……...87

1.5. Melikşâh'ın Kızı Gevher (Mehd-i Irak) 'un Sultan İbrahim'in Oğlu Nasr İle Evlenmesi……89

1.6.Melikşâh'ın Kızı Cevher Hatun'un Sultan Mesûd ile Evlenmesi ……89

SONUÇ 91

KAYNAKÇA 93

DİZİN 110

EKLER 113

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AÜFEF	: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
b.	: bin (oğlu)
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.ş.	: Hicrî Şemsî
Haz.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
Trc.	: Tercüme
TTK	: Türk Tarih Kurumu
yy.	:Yüzyıl

GİRİŞ

KAYNAKLAR

Abû'l-Farac Tarihi: Kitabın müellifi İbnü'l-İbri Abû'l-Farac Gregorius b. Ehrun (ö.1286)'dur. Abû'l-Farac 1226 yılında Malatya'da doğmuştur. Abû'l-Farac daha küçük yaşlarda Arapça, Süryanice, Yunancayı öğrenmiş, Malatya'da bulunan ilim adamlarından ders almıştır. Babası doktor olduğu için babasından ve diğer doktorlardan tıp eğitimi almıştır.[1] Yaratılıştan 1286 yılına kadar olan olaylar bu eserde detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Eser, iki bölümden oluşmaktadır. Eser, Ömer Rıza Doğrul tarafından İngilizceden Türkçeye iki cilt halinde çevrilmiştir. Çalışmamızda eserin bu çevirisinden faydalandık.[2]

Çalışmamızı sürdürürken Selçuk'un faaliyetlerinin bahsedildiği kısımlarından ve Çağrı Bey'in yaptığı Doğu Anadolu seferinden bahsederken bu kaynaktan faydalandık.

Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkiyye: Müellifinin Şadruddîn Ebu'l Hasan Ali İbn Nâsır el-Hüseynî (ö. 1194) olduğu düşünülmektedir. Hayatı hakkında çok az bilgi vardır. Selçuklular'ın başlangıcından itibaren Irak Selçuklu Sultanı Tuğrul b. Arslanşah'ın ölümüne kadar gelişen olaylar anlatılır. Ayrıca eser, dönemin sosyal, ekonomik, idarî, kültürel tarihi hakkında önemli bilgiler vermektedir.[3]

Eserin Necati Lügal tarafından yapılan Türkçe çevirisinden yararlandık.[4] Çalışmamızda Selçuklular'ın Horasan bölgesindeki faaliyetlerini anlatan kısımlarından yararlandık.

---

[1] Şemsettin Günaltay, *a.g.e.*, s. 328.
[2] Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l Farac Tarihi,* (Çev. Ömer Rıza Doğrul), C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
[3] Osman Gazi Özgüdenli, "Hüseynî Ali b. Nâsır", *DİA,* C. EK-I, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2016, s. 572-573.
[4] Şadruddîn Ebu'l-Hasan Ali İbn Nâşır İbn Ali el-Hüseynî, *Ahbârü'd-devletis-Selçûkiyye,* (Çev. Necati Lügal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Âzîmî Tarihi: Eserin müellifi Ebu Abdullah Muhammed b. Ali el-Âzîmî 483/1090 tarihinde doğmuştur. Arapların Tenûh kabilesine mensuptur. Biyografi kitaplarında müellifin hayatı hakkında pek bilgi yoktur.[5] Saray müellifi olarak Haleb'te kaldığı bilinmektedir. 556 / 1161 tarihinden sonra öldüğü kabul edilmektedir. *Âzîmî Tarihi*'nde olaylar, cümleler ve paragraflar halinde verilmiştir. Eser, insanın yaradılışından başlayarak müellifin ölümüne kadar devam eden süreyi anlatır. Çalışmamızda eserin Ali Sevim tarafından yapılan Türkçe tercümesinden faydalandık.[6] Çalışmamızda daha çok genel siyasî tarih içerikli bilgilerden yararlandık.

Câmiu't-Tevârîh: Asıl adı Ebü'l Hayr Hâce Reşîdüddîn-i Fazlullâh b. İmâdiddevle Ebi'l Hayr b. Muvaffakiddevle Âlî et-Tabib el-Hemedânî'dir. 645 yılında Hemedan'da dünyaya geldiği bilinmektedir. Hekimlikle uğraşan Yahudi bir ailenin çocuğudur. Otuz yaşlarında iken İslâmiyeti benimsediği rivayet edilmektedir. İlhanlı hükümdarı Abaka Han zamanında tabib olarak devlet hizmetine girdi. Gazan Han zamanında iyice güçlenerek vezir oldu.[7] Gazan Han'dan sonra yerine geçen Olcaytu Han döneminde Olcaytu'nun zehirlenmesini Reşîdüddîn'e bağlayan kişiler tarafından idam ettirildi.

Reşîdüddîn Fazlullâh-i Hemedânî (ö. 1318)'nin İlhanlı Gazan Han'ın isteği ile yazmaya başlayıp, Olcaytu zamanında 710 / 1310-1311 yıllarında tamamladığı eser, bir dünya tarihidir. Kitap başlıca dört bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm; Moğol ve Türk kabileleri, ikinci bölüm; İslâm Tarihi, Türkler, Çinliler, Yahudiler, Hintliler ve Frenklerin tarihini anlatır. Üçüncü bölümde, Arapların, Yahudilerin, Moğolların, Türklerin, Frenklerin ve Çinlilerin sülâlelerinin şeceresinden bahsederken son bölümde ise Coğrafyadan bahseder.[8]

---

[5] Ali Sevim, "Azîmî", *DİA*, C. IV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 330.
[6] Ebu Abdullah Muhammed b. Ali el-Azimi, *Azimi Tarihi (Selçuklu Tarihi ile İlgili Olan Bölümler H:430-538:1038/1039:1143/1144), (Metin, Çeviri, Notlar ve Açıklamalar*) (Çev. Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. XXVIII-XXIX.
[7] Osman Gazi Özgüdenli, "Reşîdüddîn Fazlullah-ı Hemedânî", *DİA*, C. XXXV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 19.
[8] Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı,* İsar Yayınları, İstanbul 1998, s. 235-236.

Eserde Türk-Moğol tarihiyle ilgili önemli bilgiler verilmiştir. Selçuklular ile ilgili bilgiler, devletin kurulmasından Irak Selçuklu Sultanı II. Tuğrul'a kadar devam eder. Selçuklular ile ilgili olan kısmı Erkan Göksu ve H. Hüseyin Güneş tarafından Türkçeye çevrilmiştir.[9] Çalışmamızda Selçuklular'ın siyasî tarihini anlatırken bu bölümlerinden faydalandık.

el-Bidâye ve'n-Nihâye: İbn Kesîr tarafından yazılmış bir İslâm Tarihi kaynağıdır. Tarihçi ve hadisçi olarak tanınan ve asıl adı Ebu'l Fidâ İmadüddîn İsmail b. Ömer İbn Kesîr'dir. (ö. 774-1373) 701 'de (1301-1302) Busrâ'nın Müceydi'lül-karye köyünde doğmuştur. İbn Kesîr 707 (1307-1308)'de Dımaşk'a göç etmiştir. Hocası olan Zehebî'den önemli dersler almış, 711 (1311-1312) 'de *Kur'an-ı Kerim*'i ezberlemiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra hatip, müderris, kıraat âlimi, müftü gibi birçok yerde görev yapmıştır 1372 yılında vefat etmiştir.[10] İbn Kesîr'in büyük bir tarihçi olarak tanınmasını sağlayan bu eser, 10 ciltten oluşmaktadır. Eser, insanlığın yaradılışından başlayarak H. 738 (M. 1357) yılına kadar geçen dünya olaylarını içermektedir.[11] *El Bidâye ve'n-Nihâye*, Mehmet Keskin tarafından Türkçe 'ye 14 cilt olarak çevrilmiştir.[12] Eserin XII. cildi Selçuklular ile ilgili siyasî bilgiler verdiği için bu ciltten daha çok yararlandık.

el-Kâmil fi't-Târîh: İslâm Tarihi tarzında yazılmış olan eserlerin en önemlilerindendir. Eserin müellifi Ortaçağ tarihinin en büyük tarihçisi olarak bilinen İbnü'l-Esîr'dir. Asıl adı, Ebu'l Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed eş-Şeybanî el-Cezerî İbnü'l-Esîr'dir. Müellif 1160 yılında Cizre'de doğmuştur.[13] Daha sonra ailesi ile birlikte Musul'a göç etmiştir. Burada hizmetine girdiği Musul Atabeyliği'nin kendisine verdiği elçilik göreviyle pek çok yere seferler yapmış, Bağdat, Dımaşk ve

[9] Reşîdüddîn Fazlullah, *Câmiu't-Tevârîh (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk) Selçuklular,* (Trc. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş), Bilge Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul 2010.
[10] Abdülkerim Özaydın, "İbn Kesîr", *DİA*, C. XX, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 132.
[11] Şemsettin Günaltay, *İslâm Tarihi'nin Kaynakları (Tarih ve Müverrihler), Endülüs Yayınları*, İstanbul 1991, s. 328.
[12] İbn Kesîr, *el Bidâye ve'n-Nihâye (Büyük İslâm Tarihi),* (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 2000.
[13] Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-Esîr", *DİA*, C. 21, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 26.

Kudüs'e gitmiştir.[14] Hayatını eğitim ve öğretim ile geçirip Musul'da büyük alimlerden ders almıştır. *El-Kâmîl fi't-Târih* adlı eserini Musul'da yazan müellif, 1232 yılında yine Musul'da vefat etmiştir.[15]

İbnü'l-Esîr, eserini yaratılıştan 628 / 1231 yılına kadar gelen olayları kronolojik bir sıra halinde kaleme almıştır. Müellif, bu eserini yazmak için en güvenilir kaynakları incelemiş, İslâm dünyasına seyahat eden tüccar ve bilginlerin anlattıkları ve yazdığı bilgileri toplayarak kendi gezilerinden elde ettiği izlenimler ile karşılaştırmıştır. Eser 12 cilt halinde düzenlenmiştir. Eserin Türk tarihi açısından en önemli kısımları X. XI. ve XII. ciltleridir.[16]

Çalışmamızda eserin Abdülkerim Özaydın tarafından yapılan Türkçe çevirisinden faydalandık.[17] Büyük Selçuklular'ın kuruluşundan yıkılışına kadar siyasî bilgilere yer verdiği için eserden daha çok Büyük Selçuklu ve Gazneliler'in siyasî olaylarını bahsederken yararlandık.

Mirâtü'z-Zamân fî Târîhi'l-A'yân: Şemsüddîn Ebu'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızoğlu Sıbt İbnü'l-Cevzî (ö. 1257) tarafından yazılmıştır. Müellif, İbnü'l-Cevzî'nin kız çocuğundan olma torunudur. Babası Abbâsî veziri İbn Hübeyre'nin Türk kökenli bir memlûkudur. İlk eğitimini dedesinden almıştır. Bağdat'ta eğitimine devam ederek seyahatler yapmıştır. Yaratılıştan müellifin ölüm tarihine kadar olan olayları eserinde anlatan umumî bir tarih kitabıdır.[18] Çalışmamızda eserin Ali Sevim tarafından yapılan Türkçe tercümesinden yararlandık.[19] Çalışmamızda Tuğrul Bey, Alparslan ve Melikşâh dönemlerini bahsettiği kısımlarından faydalandık.

---

[14] Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İsar Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 137-138.
[15] Zeki Velidi Togan, "İbnü'l-Esîr", *İA*, C. V / II, MEB, İstanbul 1988, s. 852.
[16] Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İsar Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 137-138; Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-Esîr", *DİA,* C. 21, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 26.
[17] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih,* (Çev. Abdülkerim Özaydın), Bahar Yayınları, İstanbul 1987.
[18] Ali Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzî", *DİA,* C. XXXVII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 87-88.
[19] Sıbt İbnu'l Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân Fî Târihi'l-Âyân'da Selçuklular,* (Çev. Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

Müsâmeretü'l-Ahbâr: Kerîmüddîn Mahmûd b. Muhammed Aksarayî (ö. 1333) tarafından kaleme alınmıştır. Aksarâyî nisbesi onun muhtemelen Aksaraylı bir aileden geldiğini göstermektedir. Eserinden iyi bir tahsil gördüğü, İslâmî ilimlerle Arap ve Fars edebiyatına vâkıf olduğu anlaşılmaktadır.[20]

1323 yılında tamamlanan bu eser, İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın Anadolu hükümdarlığına tayin ettiği Emir Timurtaş Noyan'a ithaf edilmiştir. Anadolu'nun Moğol idaresindeki tarihi ayrıntılarla anlatılmıştır. Eser dört bölüm olarak düzenlenmiştir. Birinci bölümde İslâm aleminde yaygın olan Rumî, Arabî, Melikşâh zamanında Celâlî takvimlerinden bahseder. İkinci bölümde Hazreti Peygamberden başlayarak Abbâsî halifelerinden bahseder. Üçüncü bölüm Büyük Selçuklu Devletinin kuruşundan yıkılışına ve Türkiye Selçuklularından II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine ait olayları anlatır. Son bölümde ise Türkiye Selçuklularının son 75 yıllık tarihine değinir.[21] Çalışmamızda eserin Mürsel Öztürk tarafından yapılan Türkçe çevirisinden yararlandık.[22] Biz daha çok Selçuklular hakkında önemli bilgiler veren üçüncü bölümden faydalandık.

Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr: Ebû Bekr Necmüddîn Muhammed b. Ali b. Süleymân er-Râvendî (ö./1207'den sonra) tarafından yazılmıştır. Kâşân yakınlarındaki Râvend kasabasında doğmuştur. Başlangıçtan 1194 yılına kadar Selçuklu tarihini ele almış ve Selçuklu sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1192-1196 ve 1205-1211)'e sunmuştur.[23] Farsça kaleme alınan eser, Ahmed Ateş tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.[24] Çalışmamızda Selçuklu Tarihini anlatan kısımlarından faydalandık.

---

[20] İsmail Aka, "Aksarâyî Kerîmüddin", *DİA*, C. II, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 293.
[21] Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazcılığı,* İsar Yayınları, İstanbul 1998, s. 281.
[22] Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
[23] Abdülkerim Özaydın, "Râvendî", *DİA*, C. XXXIV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 471-472.
[24] Ebû Bekr Necmü'ddîn Muhammed b. Ali b. Süleymân er-Râvendi, *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr,* (Çev. Ahmed Ateş), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1957, s. VII-VIII.; Abdülkerim Özaydın, "Râvendî", *DİA,* C. XXXIV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 471-472.

Ravzatü's-Safâ: Mîrhând ismiyle tanınan Muhammed Mîrhând b. Burhânü'd-dîn Hâvendşâh Kemâlüddîn Mahmûd-i Herevî, Timurlular devri tarihçilerindendir.[25] Buhara'dan Belh'e göç eden seyyid bir ailenin çocuğudur. İlk öğrenimini tamamladıktan sonra Herât'a gitmiştir. Burada Ali Şîr Nevâî'nin dikkatini çekmiş ve İhlâsiye Hankahını kendisine tahsis etmesi üzerine Ravzatü's-Safâ'yı yazmaya başlamıştır.[26]

Eser, yaratılıştan başlayıp 929 / 1523 yılına kadar gelen olayları ele alan umumî bir tarihtir. Yedi ciltten oluşan eseri hocası Ali Şîr Nevâî'ye ithâf etmiştir. Eserin birinci cildinde tarihin faydaları eserin hazırlanmasında kullanılan kaynaklar belirtilmiş, ikinci cildinde Hz. Peygamber ve dört Halife Devri, üçüncü ciltte On iki imam, Emevî ve Abbâsî hâlifeleri, dördüncü ciltte Selçuklular ve Hârizmşâhlar gibi devletler, beşinci ciltte Cengiz Han ve halefleri, altıncı ciltte ise Timur ve halefleri anlatılmıştır. 929 (1523) yılında torunu Hândmîr (ö.1534) tarafından yazıldığı bilinen yedinci ciltte ise Hüseyin Baykara, Özbek Hanı Şeybânî Han devirleri hakkında bilgi verilmektedir. Çalışmamızda eserin Erkan Göksu tarafından yapılan Türkçe tercümesinden yararlandık.[27] Çalışmamızda Tuğrul ve Çağrı beylerin dönemi Dandanakan Savaşı, Sultan Melikşâh, Sultan Alparslan dönemlerinin anlatıldığı kısımlarından faydalandık.

Selçuknâme: Hâce İmâm Zahîruddîn Nîşâburî tarafından yazılmıştır. Yazarın adı bazı kaynaklarda Hâce İmâm Zahîruddîn Nîşâburî bazı kaynaklarda ise Zahîruddîn Nîşâburî olarak kaydedilmiştir. Doğum tarihi hakkında bilgi mevcut olmayıp sadece yaklaşık h.ş. 582/1186 yılında vefat ettiği aktarılmıştır.[28]

---

[25] Şemsettin Günaltay, *İslâm Tarihinin Kaynakları (Tarih ve Müverrihler),* Endülüs Yayınları, İstanbul 1991, s. 400; Tahsin Yazıcı, "Mîrhond", *İA,* C. VIII, MEB, İstanbul 1971, s. 360.; V. V. Barthold, Moğol İstilasına kadar Türkistan, (Hz. Hakkı Dursun Yıldız), Kronik Yayınları, İstanbul 2017, s. 79; Mustafa Demir, "İslâm Ortaçağı'nda İran Bölgesindeki Tarih Yazıcılığı", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 34, 2007, s. 270.

[26] İsmail Aka, "Mîrhând", *DİA,* C. 30, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s. 156.

[27] Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ fi Sireti'l-Enbiya ve'l-Müluk ve'l-Hulefa (Tabaka-i Selçukiyye),* (Trc. Erkan Göksu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 15.

[28] Zahîruddîn Nîşâbûrî, *Selçuknâme*,(Çev. Ayşe Gül Fidan), Kopernik Yayınları, İstanbul 2018, s. 49.; Osman Gazi Özgüdenli, "Zahîruddîn Nîşâbûrî", *DİA,* C. 44, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 102.

Selçuknâme ismi XI. yüzyıldan itibaren özellikle Selçuklular ile ilgili yazılmış olan eserlere verilen genel bir addır. Hâce İmâm Zahîruddîn Nîşâburî'nin *Selçuknâmesi* günümüze ulaşan ilk *Selçuknâme*'dir.[29] Uzun süre kayıp sanılan bu eserin günümüze ulaşan ve Royal Asiatic Society'de Farsça 22 (b) Morley 138 numarada kayıtlı olan tek yazma nüshası ilk kez A.H. Morton tarafından bulunarak 2004 yılında Londra'da yayınlanmıştır. Eser, Büyük Selçuklu ve Irak Selçuklu Devleti hükümdarlarını, siyasî ve sosyal olayları konu edinmiştir. Çalışmamızda eserin Ayşe Gül Fidan tarafından yapılan Türkçe tercümesinden yararlandık.[30] Çalışmamızda Büyük Selçuklu hükümdarlarının siyasî olaylarının anlatıldığı bölümlerinden faydalandık.

Tabakât-i Nâsırî (yâ Târîh-i Îrân ve İslâm): Minhâcüddîn Osmân b. Sirâciddîn Muhammed el-Cüzcânî (ö. 1266'dan sonra) tarafından Delhi'de kaleme alınmıştır. Müellif, 589 (1193) yılında Fîrûzkûh'ta doğmuştur.[31] XIII. yy'ın ilk yarısında Dehli Türk sultanlığında en yüksek dinî-hukukî mevkilere kadar yükselmiştir.[32] Eser, 23 bölümden (tabaka) oluşur. Müellif, eserinde Hz. Âdem'den başlayarak kendi zamanına kadar gelen olayları anlatmıştır. Çalışmamızda eserin Erkan Göksu tarafından yapılan Türkçe tercümesinden yararlandık.[33] Özellikle Selçuklular'ın kuruluşundan Gazneliler ile olan mücadelelerine kadar geçen süreyi anlatan kısımlarından faydalandık.

Târîh-i Beyhakî: Ebu'l Fazl Muhammed b. Hüseyn el-Beyhakî (ö. 1077) tarafından yazılmıştır. Ebü'l-Fazl Beyhakî, 996 yılında Nîşâbûr yakınlarındaki Beyhak bölgesinde Hârîsâbâd köyünde doğmuştur.[34] Eserin aslı otuz ciltten fazladır. Fakat yalnızca, 421-435 / 1030-1044 yıllarına ait olan kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Ebû Nasr Mişkan (ö. 431 / 1039)'ın idaresinde 19 yıl Gaznelilerin Dîvan el-Resâîl'inde

[29] Erdoğan Merçil, "Selçuknâme", *DİA*, C. XXXVI, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 397-398.
[30] ZahîruddînNîşâbûrî, *Selçuknâme,* (Çev. Ayşe Gül Fidan), Kopernik Yayınları, İstanbul 2018.
[31] A. S. Bazmee Ansarı, "Cûzcânî, Minhâc-ı Sirâc*", DİA*, C. VIII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 98-99.
[32] M. Fuad Köprülü, "Cûzcânî", *İA*, C. III, MEB, İstanbul 1988, s. 230.
[33] Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârizmşâhlar,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.
[34] Tahsin Yazıcı, "Beyhakî", *DİA*, C. VI, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 63.

çalışmıştır. Üstadının ölümü üzerine Dîvan el-Resâîl başkanlığına getirilmiş fakat Ebû Sehl el-Zevzenî ile anlaşamayınca istifa etmiştir. Sultan Mesûd zamanında tekrar görevine dönmüştür. Sultan Mesûd'un ölümünden sonra itibarı zayıflamış, Sultan Abdürreşîd devrinde (1049-1053) yeniden Dîvan el-Resâîl'in başına getirilmiştir. Abdürreşîd devrinin sonlarına doğru kanuna aykırı mühürler kazdırdığı için hapse atılsa da bir süre sonra serbest bırakılınca 451 / 1059 yılından sonra eserlerini yazmakla uğraşmıştır.[35]

Eserin aslı, yaradılıştan 451 / 1059 yılına kadar gelen olayların anlatıldığı otuz cüzden oluşmaktadır. Ancak bugün sadece 421-430 / 1030-1040 tarihleri arasındaki olayların nakledildiği kısım günümüze ulaşmıştır. Eserde Gazneliler ve Selçuklular hakkında birçok bilgiye yer verilmiştir. Çalışmamızda eserin Necati Lügal tarafından yapılan Türkçe çevirisinden faydalandık.[36] Çalışmamızda Gazneli ve Selçuklu Sultanları ve bunlar arasında yapılan savaşlar hakkında verilen bilgilerden faydalandık.

Târîh-i Güzîde: Hamdullâh b. Ebû Bekr b. Ahmed b. Nasr Müstevfî el-Kazvînî (ö. 1340'dan sonra) tarafından kaleme alınmıştır. Müellif, Arap asıllı Şiî bir ailenin çocuğu olarak 680'de Kazvin'de doğmuştur.[37] Zamanında pek çok âlimden ders almış Reşîdüddîn Fazlullâh tarafından Kazîn, Ebher ve Zencân'ın malî işleriyle ilgilenmesi üzerine görevlendirilmiştir. *Câmiu't-tevârîh*'in yazılmasından sonra gelişen olayları 730/1329-1330 yılına kadar getirmiştir.[38] Müellifin 730 (1330) yılında tamamladığı eser bir mukaddime, altı bölüm (bab) ve bir hâtimeden oluşmaktadır. Birinci bölümde Peygamberler tarihinden; ikinci bölümde İslâm öncesi İran tarihinden; üçüncü bölümde Hz. Peygamber ile çocukları ve torunlarından Emevîler ve Abbâsîlerden; dördüncü bölümde Saffârîler, Sâmânîler, Gazneliler, Gurlular, Büveyhîler, Büyük

[35] Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İsar Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 80-81; Tahsin Yazıcı, "Beyhakî", *DİA*, C. VI, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 63-64.
[36] Ebu'l Fazl Muhammed b. Hüseyin el- Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, (Tercüme eden. Necati Lügal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.
[37] Abdülkerim Özaydın, "Hamdullah el-Müstevfî", *DİA,* C. XV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 454.
[38] Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İsar Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 240.

Selçuklular, Irak Selçukluları, Kirman Selçukluları, Türkiye Selçukluları, Hârizmşâhlar'la Atabegler tarafından kurulan hanedanlıklardan, İsmâiliyye, Kirman'da hüküm süren Karahıtaylar'a mensup Kutluğhanlılar ve İlhanlılar'dan; beşinci bölümde mezhep imamları, kıraat âlimleri, şeyhler, hekimler ve şairlerden bahsedilir. Son bölüm Kazvin'in tarih ve coğrafyası hakkındadır.[39] Çalışmamızda eserin Erkan Göksu tarafından yapılan Türkçe tercümesinden yararlandık.[40] Çalışmamızda daha çok müellifin Büyük Selçuklu ve Gazneliler'in siyasî tarihini anlattığı dördüncü bölümden yararlandık.

Urfalı Mateos Vekayi-namesi (925-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162): Eser, Urfalı Mateos tarafından kaleme alınmıştır. Urfalı Mateos hakkında kaynaklarda fazla bir bilgi yoktur. Urfalı Mateos'un XI. yüzyılın başlarında ve XII. yüzyılın çeyreğinde yaşamış olduğu düşünülmektedir. Eserde yakın Doğu Tarihi, Haçlı Seferleri ve Latin Kontlarının hayatları hakkında bilgi verilir.[41] Çalışmamızda Hrant D. Andreasyan tarafından yapılan Türkçe çevirisinden yararlanılmıştır. Çağrı Bey'in Doğu Anadolu seferinden bahsederken bu kaynaktan yararlandık.

Zeynü'l Ahbâr: Ebû Saîd Abdü'l Hay b. Dahhâk Gerdîzî tarafından Gazne sultanı Abdü'r-Reşîd devrinde (140-444/1049-1053) yazılmıştır. Ebu Saîd Abdü'l Hay Gerdîzî'nin hayatı hakkında pek bir şey bilinmemektedir. Kitap eski İran tarihinden, peygamberin hayatından ve 1032 yılına kadar İslâm tarihinden, 1041 yılına kadarki Horasan tarihinden bahseder. Eser, bir bölge tarihi niteliğindedir. Bizzat şahit olduğunu belirttiği Gazneliler'in ilk devrine ait olaylar hakkında verdiği bilgiler önemlidir.[42] Eserin Türkçe tercümesi yapılmadığı için Filiz Akçay'ın "Ebû Saîd Abdü'l Hay b. Dahhâk Gerdîzî'nin *"Zeynü'l Ahbâr"* adlı eserinin Tâhîrîler, Sâffârîler, Sâmânîler ve Gazneliler ile İlgili Bölümlerinin Türkçe Tercümesi ve Değerlendirmesi"

[39] Abdülkerim Özaydın, "Târîh-i Güzîde", *DİA*, C. 40, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 82.
[40] Hamdullâh Müstevfî-i Kazvînî, *Târîh-i Güzîde,* (Çev. Erkan Göksu), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.
[41] Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinamesi (925-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162),* (Çev. Hrant D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. XXII.
[42] Orhan Bilgin, "Gerdîzî", *DİA,* C. XIV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 29.

adlı Yüksek Lisans Tez Çalışmasından faydalanılmıştır.[43] Özellikle Gazneli Sultan Mahmûd ile Yûsuf Kadır Han'ın Semerkand'da görüşmesi sırasında verdiği bilgiler çalışmamıza fayda sağlamıştır.

[43] Filiz Akçay, "Ebû Sâîd Abdü'l Hay b. Dâhhâk b. Mahmud Gerdîzî'nin "Zeynü'l Ahbâr" adlı eserinin Tâhirîler, Saffârîler, Sâmânîler ve Gazneliler ile İlgili Bölümlerin Türkçe Tercümesi ve Değerlendirmesi", Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ordu 2015.

I. BÖLÜM

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULUŞUNA KADAR BÜYÜK SELÇUKLU- GAZNELİ İLİŞKİLERİ

A. Devlet Kurulmadan Önce Selçuklular

Türkler tarih boyunca yayıldıkları sahalarda pek çok devlet kurmuşlar, farklı isimlerle anılmalarına rağmen bu devletler, bir devamlılık göstererek bugüne kadar gelmiştir. Bu devletlerin en önemlilerinden biri de Büyük Selçuklu Devleti'dir.[44]

Oğuzlar, X. yüzyılda Sır-Derya ile Hazar Denizi'nin doğusu ve Aral Gölü arasındaki bölgede yaşıyorlardı. Göktanrı inancına mensup olan Oğuzlar ile Mâverâünnehir'deki İslâm hâkimiyetinin sınırı, Buhara'nın kuzeyindeki çölden İsficab şehrine kadar uzanmaktaydı. Merkezleri olan ve Seyhun nehrinin ağzına yakın bir yerde bulunan Yenikent ise aynı zamanda Oğuzlar'ın kışlağı konumundaydı.

Oğuzların batısındaki bölgeye kendileri gibi Türk soyundan gelen Hazarlar ve Bulgarlar hâkimken, doğularındaki coğrafyada Karluklar ve Kimekler meskundu. Güneyde ise İslâm hâkimiyeti etkinliği devam etmekteydi.[45] Bu sırada Oğuzlar, Üç-ok ve Boz-ok diye iki kol halinde teşkilatlanmıştı. Sayısı 24 olan Oğuz boyları ise şunlardı:

Üç-ok: Bayındır, Peçenek, Çavuldur, Çepni, Salur, Eymür, Ala-Yuntlu, Yüreğir, İğdir, Büğdüz, Yıva ve Kınık.

---

[44] Ali Öngül, *Büyük Selçuklular*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2016, s. 1.

[45] Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, C. I, Kuruluş Devri, TTK, Ankara 2016, s.31.; Faruk Sümer, "Oğuzlar", *İA*, C. IX, MEB, İstanbul 1987, s. 380-381; Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 19.

Boz-ok: Kayı, Bayat, Alka-evli, Kara-evli, Yazır, Döğer, Dodurga, Yaparlı, Avşar, Kızık, Begdili, Karkın.[46]

Selçuklular, bu 24 Oğuz kabilesinden Üç-ok kolunun Kınık[47] boyuna mensupturlar. Kınık boyu da Oğuzlar arasında Sır-Derya (Seyhun) nehrinin ağzına yakın bir yerde oturmakta idi.

Selçuklular'ın atası olan Selçuk'a bağlı Türklerin de yaşadığı Oğuz Devleti'ne Selçuklular tâbi idi. Oğuz Devleti'nin başında Yabgu unvanıyla bir hükümdar bulunmaktaydı. Selçuk'un babası Dukak[48], da Oğuz Yabgu Devleti'nde Subaşı (ordu komutanı) görevindeydi.[49] Subaşılık, askeri bir meclisi yönetmesi ve siyasî olaylara müdahale edebilmesi sebebiyle bir hayli önem taşımaktaydı. Dukak'ın ölümünden

---

[46] V. V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler,* (Haz. K. Y. Kopraman- İsmail Aka), Kültür Yayınları, Ankara 1975, s. 45.; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 46-50.

[47]Orta Çağ tarihçileri Selçukluların menşei ile ilgili farklı görüşlere sahiptirler. Abû'l Farac, Selçuklular'ı Hazarlardan kabul etmiş aynı zamanda onları "Hun" olarak adlandırmıştır. *Abû'l Farac, Tarihi,* (Çev. Ömer Rıza Doğrul), C. I, s. 229-335. Agacanov, Abû'l Farac'ın sadece Selçuklular'ı değil Orta Asya'nın diğer göçebe kabilelerini de "Hun" olarak gösterdiğini söylemiştir. "Hazar" ve "Hun" terimlerinin belli bir etnik içeriğinin olmadığını, Orta Asya'nın bozkırlı halkları için kullanılmış genel bir adlandırma olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulayarak Abû'l Farac'ın görüşüne karşı çıkmıştır. S.G. Agacanov, *Oğuzlar*, 2013, s. 244.

Reşîdüddin Fazlullâh Selçuklular'ı Kınık boyundan gösterir. Reşîdüddin Fazlullâh, *Camiu't-Tevârîh,* (Farsçadan Çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş), 2010, s. 50. Ali b. Nâsır Hüseynî, Selçuklular'ın çıktığı Kınıkların çok sayıda göçebe kabileden oluştuğunu söyler. Ali b. Nâsır Hüseynî, *Ahbâru'd-devleti's-Selçûkıyye*, (Çev. Necati Lugal), 1943, s.11-12. Faruk Sümer, İbrahim Kafesoğlu, Osman Turan gibi tarihçiler Selçukluların Kınık boyundan geldiği yönünde hem fikirdirler. Bkz: Özgür Türker-Firdevs Özer, "Oğuznâme Selçuknâme ve Meliknâme'ye göre Selçuklu Hanedanı'nın Menşei", *Sutad,* 2017, s. 331-351.

[48]Oğuznâme kaynaklı eserleri temel alan tarihçilerin büyük kısmı Selçukluların menşeini Kerekuçi Hocaya bağlar. Reşîdüddin Fazlullâh *Camiu't-Tevârîh*'te bunu dile getirir. Reşîddüddin Fazlullâh, *a.g.e.*, s.71. Zeki Veli Togan da Reşîdüddin Fazlullâh'ın görüşünü destekler. Zeki Velidi Togan, *Oğuz Kağan Destanı*, 2016, s.134-138.; *Meliknâme* kaynaklı eserden yararlanan tarihçilerin çoğu ise bu görüşün aksine Selçukluların atasını Tugag olarak kabul eder. İbrahim Kafesoğlu Selçuklular'ın atasının bir çadırcıya bağlamanın yanlış olduğunu söyleyerek Z. Velidi Togana karşı çıkar. İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2014, s. 13.; Abû'l Farac, Selçukluların başı olarak Tugag'ı gösterir. Abû'l Farac, *a.g.e.,* s. 292-293. Erdoğan Merçil-Ali Sevim, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK, s. 19.; Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK, s. 23. gibi Selçuklu tarihçileri de Selçukluların atasını Tugag (Dukak) olarak görür. Selçuknâme türü eserlerde ise Selçuklular'ın atası Meliknâmedekilerle örtüşmektedir. Râvendî, Selçuklular'ın atasının Lokman olduğunu söyler. Râvendî, *Rahatü's-Sudur-Ayetü's-Sürur,* (Çev. Ahmed Ateş), TTK, 1999, s. 85-87.; Lokman aslında Dukak'tır. Eserin yazmasını çoğaltanlar yanlış okumuşlardır.

[49] Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1967, s. 60.; Aydın Usta, *Doğunun ve Batının Hakimleri Selçuklular (Gerçek Hikayeler ve Anekdotlar),* Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018, s. 14.; Erdoğan Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 13.

sonra oğlu Selçuk da bu göreve tayin edildi. Selçuk'un yaşı Subaşılık için genç olduğundan, babası ölür ölmez bu göreve getirilmedi. Selçuk, bu göreve getirilince önemli başarılar elde etti. Onun bu başarısı diğer devlet ileri gelenleri arasında tepkilere neden oldu.[50]

İbnü'l-Esîr ve Ali b. Nâsır Hüseynî, Dukak'ın Subaşı unvanıyla tanınan oğlunun yükselişinin Yabgu'nun eşini rahatsız ettiğinden bahsederler.[51] İbnü'l-Esîr bu olayı şöyle anlatmıştır: *"Selçuk büyüyünce onda asalet ve liderlik vasıfları belirmiş, bu yüzden Dukak onu kendi yanına alarak önemli mevkiler vermişti. Dukak'ın karısı Selçuk'un yükseldiğini ve halkın ona itaat edip boyun eğdiğini görünce kocasını Selçuk'a karşı onu öldürmesi için kışkırttı. Bunu haber alan Selçuk bütün adamlarını ve kendisine itaat edenleri yanına alıp "darü'l harb" den İslâm ülkelerine gitti."*[52]

Ali b. Nâsır Hüseynî de İbnü'l-Esîr'in anlattıkları ile örtüşen bilgiler vermektedir. Dukak'ın karısı kocasını Selçuk'a güvenmekten menediyor ve ondan sakınmasını söylüyordu. Bir gün karısı Dukak'a *"Mülk akîmdir. Eğer Selçuk katledilmezse senin için saltanat fazla sürmez ve devletin sabahı açılmaz. Zira onun yakında seni mülkünden sürmesi helâkine çalışması muhakkaktır."* dedi. Bu olay Selçuk tarafından görülüp işitilecek bir yerde oldu. Bunun üzerine Selçuk atına bindi ve askerleriyle İslâm dünyasına doğru yola çıktı.[53]

Mîrhând ise bu olayı daha farklı bir şekilde anlatmıştır."…*Selçuk, bir gün Yabgu'nun evine girdi ve kadınlarının ve çocuklarının önlerine geçip Yabgu'nun yanına oturdu. Bu durum Yabgu'nun Hatunu'nun zoruna gitti. Hatun, Selçuk meclisten gittikten sonra Yabgu'ya 'Bu oğlan daha şimdiden böyle küstah olmuş, haddini aşmıştır. Eğer bu durum bir süre daha devam ederse işin nereye varacağı bellidir'.*

---

[50]Cihan Piyadeoğlu, Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 20.
[51]Sergey Grigoreviç Agacanov, *Oğuzlar,* (Çev. Ekber N. Necef-Ahmet Annaberdiyev), Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s. 259.
[52] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih,* (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. IX, Türkiyat Yayınları, İstanbul 1987, s. 361.
[53] Şadruddîn Ebu'l Hasan Ali b. Nâsır b. Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkiyye,* (Çev. Necati Lugal), TTK, Ankara 1999, s. 2.

dedi. Yabgu bunun üzerine Selçuk'u ortadan kaldırmayı düşündü. Bunu haber alan Selçuk 100 atlı, 1500 deve ve 50.000 koyun ile Semerkand tarafına yöneldi.[54]

Zahîrüddîn Nîşâburî, Selçuklular'ın Mâverâünnehir[55] ve Cend[56]'e gitmelerinin nedenini sadece bu tepkilere bağlamaz. Zahîrüddîn Nîşâburî'ye göre, nüfusları, mal ve mülkleri çok olan Selçuklular sürülerini otlatacak yeteri kadar meralar bulamadıklarından dolayı Türkistan topraklarını terk etmek zorunda kalmışlardır.[57] Agacanov bu durumun, Selçuklular'ın Türkistan'dan Mâverâünnehir'e göçleriyle ilgili olarak *Oğuz-name*'de anlatılan hikâye ile benzeştiğini söylemiştir. Rivayete göre, bir zamanlar Türkistan toprakları kendi yazlık ve kışlakları bulunan çok sayıda 'Türk ve Moğol kabilelerince' paylaşılmıştı. Geniş ovaları ve dağ eteklerini işgal eden göçebelere bulundukları arazilerin otlak ve yaylakları dar geliyordu. Oğuz boyları, hayvanlarının beslenmesi için yeni topraklara ihtiyaç duymaya başladılar ve Selçuk'un liderliğinde Türkistan'dan ayrılarak Semerkand, Buhara ve Nûr yakınlarına göç etmişlerdir diyerek Selçuklu boyları ve Oğuz yabgusu arasındaki anlaşmazlığın yaylak ve otlak arazilerinden kaynaklandığını söyleyerek Zahîrüddîn Nîşâburî'yi desteklemiştir.[58]

Selçuk, kendisine bağlı kişiler ve sahip oldukları sürüleriyle birlikte Seyhun Nehri'nin Aral Gölü'ne döküldüğü coğrafyaya yakın bir yerde bulunan Cend şehrine

---

[54] Muhammed bin Havendşah bin Mahmûd Mîrhând*, Ravzatu's-Safa fi Sireti'l-Enbiya ve'l-Müluk ve'l-Hulefa (Tabaka-i Selçûkiyye),* (Tercüme ve Notlar. Erkan Göksu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 15.

[55] Orta Asya'ya yönelik İslâm fütuhatından sonra Arapça kaynaklarda Ceyhun nehrine (Amuderya/Oxus) izafeten "Nehrin öte tarafında bulunan bölge" anlamında kullanılmıştır. Mâverâünnehir tabiri IX. (XV.) yüzyıldan itibaren Farsça kaynaklarda kullanılmaya başlanmıştır. Arapça metinlerde Mâverâ'ül Ceyhun ya da Haytal, Batı kaynaklarında Transoxiana diye anılan bölgeye bazı Türk müellifleri Çayardı adını vermişlerdir. Modern dönemde Mâverâünnehir, Ceyhun ile Seyhun nehirleri arasında kalan yaklaşık 660.000 km²'lik coğrafi bölgeyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Osman Gazi Özgüdenli, "Mâveraünnehir", *İA,* C. XXVIII, Ankara 2003, s. 177-180.

[56] Sirderya kıyısında bugün mevcut olmayan tarihi bir şehirdir. İslâm coğrafyacıları, bugün Kazakistan sınırları içinde yer alan Sirderya'nın aşağı mecrasında Oğuzların yaşadığı üç şehirden bahsederler. Bunlar Oğuz Yabgusunun kışlık merkezi olan Yenikent, Huvare ve Cend şehirleridir. Cend, nehrin sağ kıyısında Harezm'e on günlük mesafede ve bugünkü Kızılorda şehrinin yakınında kurulmuştu. Abdülkerim Özaydın, "Cend*", DİA,* C. VII., Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 359-360.

[57] Zahîrüddîn-i Nîşâbûrî, *Selçuknâme*, (Çev. Ayşe Gül Fidan), Kopernik Yayınları, İstanbul 2018, s. 11.

[58] Sergey Grigoreviç Agacanov, *Oğuzlar,* (Rusçadan Çevirenler. Ekber N. Necef-Ahmet Annaberdiyev), Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s. 260.

geldiler.[59] Bu sırada kendisi ve çevresindekiler henüz Müslüman olmamıştı. Selçuk akıllıca davranarak İslâmiyeti kabul etmeyi düşündü.[60] Çünkü geldikleri bölgede kalıcı olabilmeleri için Müslüman olmaları daha uygun görünmekteydi. *"Biz içinde yaşamak istediğimiz bu memleket halkının dinini kabul etmez ve onlara uymaz isek tek başımıza kalırız"* dediler ve bunun üzerine Harezm diyarında olan Zandak şehrine adam göndererek bu şehrin valisinden onlara Müslüman olmayı öğretecek bir kişi istediler. Vali birçok hediyelerle onlara yaşlı bir adam gönderdi ve bu adam onlara istediklerini öğretti.[61]

Selçuklular'ın yakınlarına yerleştikleri Cend şehri, Oğuz Yabgu Devleti'nin Hârizm ve Mâverâünnehir sınırına yakın bulunan hâkimiyet bölgesi içindeydi. Müslüman olmayan Oğuz Yabgu Devleti Cend şehrine yıllık vergi almaya geldiler. Selçuk, vergi ödemeyi reddetti ve bölgedeki Müslüman halk üzerinden haracın kaldırılmasını istedi. Selçuk'un bu tavrını Cend halkı tarafından desteklendi. Bölge halkından maddi ve askerî destek sağlayan Selçuk, Türkmenlerden oluşan gönüllü bir birlik oluşturdu. Vergi ödemek istemeyen halk, Oğuz Yabgu Devletinden gelenleri bölgeden kovdu. Cend halkının desteğini alan Selçuk, Oğuz Yabgu Devleti'ne karşı savaş hazırlıklarına başladılar. Selçuk ve maiyetindekiler düşman askerlerini yendi ve Cend şehrini ele geçirdi.[62]

---

[59] Selçuklular'ın Cend'e geliş tarihleri konusunda çeşitli söylentiler vardır. Daha fazla bilgi için bkz: Agacanov, *Oğuzlar,* (Çev. Ekber N. Necef-Ahmet Annaberdiyev), Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s. 261-262.

[60] Omid Safi, "Oğuz Boyu ve 1040 Yılına Kadarki Yükselişi", *Türkler*, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1009.; Salim Koca, *Selçuklular'da Ordu ve Askerî Kültür*, Şevkat Matbaacılık, Ankara 2005, s. 38.; Claude Cahen, *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler,* (Çev. Yıldız Moran), e yayınları, İstanbul 1979, s. 38.

[61]İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih,* (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. IX, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul 1987, s. 361-362.; Gregory Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi,* (Çev. Ömer Rıza Doğrul, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1945, s. 293.; Salim Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askeri Kültür,* Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 38; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 20.; Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 25.

[62]Sergey Grigoreviç Agacanov, *Oğuzlar,* (Rusçadan Çevirenler. Ekber N. Necef-Ahmet Annaberdiyev), Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s. 264.; Erdoğan Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 14.; Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK, Ankara 2013, s. 24.; Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, R*avzatu's-Safâ fî Sîreti'l Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye),* (Trc. Erkan Göksu), TTK, Ankara 2015, s. 17-18.

1. Selçuklular'ın Sâmânîler ile İlişkileri

Selçuk Bey Cend şehrini ele geçirdikten sonra emrindeki Oğuzlar ile önemli bir güce sahip olmuştu.[63] Selçuklular'ın bölgede bulundukları sırada Türkistan'da kurulmuş olan Karahanlıların batı kısmını idare eden Buğra Han Harun (ö. 992) Sâmânîler'e ait olan İsficâb şehrini zaptetti.[64] Horasan Valisi Ebû Ali el-Simcûrî, bu durumdan faydalanmak amacıyla Karahanlılar'a elçi göndererek Horasan'ın kendisine, Mâverâünnehir'in ise Buğra Han'a kalması için anlaşma yaptı.[65] Yapılan anlaşmada iki taraf arasındaki sınır Ceyhun nehri olacaktı.[66]

Ebû Ali'nin yanısıra Fâik el-Hassa da, Karahanlı hükümdarını Sâmânî toprakları üzerine yürümesi için kışkırtıyordu. Sâmânî hükümdarı olan II. Nuh, sürekli tehdit oluşturan Fâik'in öldürülmesi için Ebu'l-Haris Muhammed b. Ahmed el-Ferigûnî'yi görevlendirdi. Fakat Fâik, el-Ferugûnî komutasındaki kuvvetleri mağlup etti. Belh'e dönerek Karahanlı hükümdarıyla mektuplaşmasını sürdürdü. İyice cesaretlenen Buğra Han 383/993/994 senesinde Sâmânî toprakları üzerine yürüdü. Karahanlılar'ın galibiyetiyle sonuçlandı. Son çare olarak Fâik el-Hassa'nın Karahanlı ordusunun ilerlemesini durduracağı düşüncesiyle Buhara'ya davet edildiyse de bu da işe yaramadı. Sâmânî hükümdarı başkenti terk edip Amûl'a gitti.[67]

Buğra Han ise Rebiülevvel 382 / Mayıs-Haziran 992 tarihinde Buhara'ya girdi. Fâik adına para bastırıp hutbe okutmak şartıyla Karahanlı hükümdarı tarafından Belh valisi tayin edildi.

---

[63] Erdoğan Merçil, *a.g.e.*, s. 15.
[64] Reşat Genç, "Harun Buğra Han", *DİA*, C. XVI, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 257.; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 33.
[65] Aydın Usta, *Türklerin İslamlaşma Serüveni Sâmânîler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, s. 238.
[66] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih,* (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. IX, Türkiyat Yayıncılık, İstanbul 1987, s. 99.; Reşat Genç, "Harun Buğra Han", *DİA*, C. 16, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 257.; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 33.
[67] Aydın Usta, *Türklerin İslamlaşma Serüveni Sâmânîler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, s. 328.

Amûl'a çekilmiş olan II. Nuh ise askerlerini toplamaya çalışıyordu. II. Nuh, Selçuk Bey'e haber göndererek Karahanlılar'a karşı yardım etmesini istedi. Selçuk Bey de oğullarından Arslan'ı, Sâmânîlere yardım için yolladı.[68] Selçuklu Oğuzlarının desteği ile Karahanlı askerlerine karşı saldırdılar. Onların hepsini yenerek birçok ganimet elde ettiler.[69]

Karahanlı hükümdarı Buğra Han, Buhara'da bulunduğu sırada hastalanması üzerine Türkistan'ın havasının iyi geleceği düşüncesiyle bölgeden ayrılmasının ardından Sâmânî hanedanından Abdülaziz b. Nuh b. Nasr'ı yanına çağırarak şehrin idaresini ona bıraktı. Buğra Han'ın geri dönüş yolunda ölmesi üzerine II. Nuh, 15 Cemaziyelahir 382/17-18 Ağustos 992'de Buhara'yı ele geçirdi. Abdülaziz b. Nuh'u tutuklatarak gözlerine kafur doldurtup kör etti.[70] Buhara'yı zapt etmek üzere yola çıkan Fâik'i de yenilgiye uğrattı. Selçuk Bey'in oğlu Arslan'ın yardımları sayesinde Sâmânî hükümdarı daha önce kaybettiği yerleri geri aldı. Arslan, bundan sonra babasının yanına geri döndü.[71]

Karahanlılar kısa bir süre sonra Nasr b. Ali (Tonga Tegîn, İlig, Arslan İlig) önderliğinde Mâverâünnehir'e saldırmaya başladılar. Ertesi yıl Karahanlı hükümdarlarından Kara Han Ali'nin doğuda gayrimüslim unsurlara karşı giriştiği savaşta yanarak şehit olması üzerine, Balâsâgûn[72]'da Karahanlılar'ın tahtına büyük oğlu Ahmed b. Ali geçti. (388 / 998) Özkend'i[73] kendisine merkez edinerek batıdaki faaliyetlerini yönetti.

---

[68] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih,* (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. IX, Türkiyat Yayıncılık, İstanbul 1987, s. 362.; Ömer Soner Hunkan, *Türk Hakanlığı Karahanlılar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 119.

[69] Ömer Soner Hunkan, *Türk Hakanlığı Karahanlılar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 120.

[70] Aydın Usta, *Türklerin İslamlaşma Serüveni Sâmânîler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, s. 243.

[71] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih,* (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. IX, Türkiyat Yayıncılık, İstanbul 1987, s. 362.

[72] Sovyetler Birliği'nin Kırgız Cumhuriyeti'nde Çu nehri havzasında bulunan eski bir şehir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Konukçu, "Balasagun", *DİA*, C. V, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 4.

[73] Kırgızistan'ın Güneybatısında Özbekistan sınırına çok yakın bir kesimde Karaderya'nın sağ tarafında bulunur. İslâm tarihi kaynaklarında Yüzkent bazen de Özcent şeklinde geçer. Daha fazla bilgi için bkz: Ahmet Taşağıl, "Özkent", *DİA*, C. 34, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 129.

İsficâb dışında Sâmânîlerin Seyhûn boyundaki doğu vilayetleri tekrar Karahanlılar'a katılırken Sâmânî hükümdarı Nuh b. Mansûr, ülkesinin kontrolünü yeniden sağlamak ve Sâmânîler'e ihanet eden Ebû Ali Sîmcûr ve Fâik'i yenmek için Gazneli SebükTegîn'e (977-997) dayanmaya başladı. SebükTegîn'in başarıları sayesinde Nuh b. Mansûr, SebükTegîn'e Ceyhun'un güneyinde yer alan vilayetleri, oğlu Mahmûd'a ise Horasan vilayetini verdi.

Karahanlılardan İlig Nasr b. Ali Buhârâ'ya yürümeye karar verdi. Bunu haber alan Nuh b. Mansûr, SebükTegîn'e mektup gönderdi. SebükTegîn, bunun üzerine Sâmânîler'e yardım etmeye karar verdi. İlig Nasr, Türkistan atlılarından ve Türk boylarından bir ordu oluşturarak Buhârâ'ya kadar geldi. Kûhistân valisi Ebu'l-Kasım Simcûrî'nin yardıma gelmemesi üzerine kaygılanan SebükTegîn, Karahanlılar ile anlaşmaya karar verdi. Yapılan anlaşmaya göre, Karahanlılar ve Sâmânîler arasında Katvan çölü sınır olacak, her iki devlet de fazla bir şey taleb etmeyecek ve İlig Nasr'ın şefaati gereğince Fâik, Semerkand[74] valisi tayin edilecekti.

Sâmânî hükümdarı Nuh b. Mansûr'un vefat etmesi üzerine (Recep 387 / Temmuz 997) yerine Emîr Ebu'l-Hâris Mansûr geçti. Gazneli SebükTegîn'in vefat etmesini (Şaban 387 / Ağustos 997) fırsat bilen Sâmânîler, İlig Nasr'a giderek Gazneliler'e karşı birlikte savaşmayı teklif ettiler. Ancak İlig Nasr, Sâmânî veziri Abdullah b. Üzeyr ve Ebû Mansûr'a oyun oynayarak onları tutuklattı. İlig Nasr, Fâik'e Sâmânî hükümdarı Ebu'l-Hâris Mansûr'u yakalama görevi verdi. Fakat, daha Fâik gelmeden Sâmânî hükümdarı maiyeti ile Ceyhun'u geçti. Fâik, hükümdara itaat edeceği sözünü vererek onun gelmesini sağladı. Sâmânî hükümdarı dönünce iki eski düşman olan Fâik ve Begtüzün'ü barıştırdı.[75] Begtüzün'ü, Horasan'a sipehsâlâr[76] tayin etmişti. Horasan ordu komutanı olarak Nişâbûr'a gönderildi. Sâmânî hükümdarı bu

[74] Özbekistan'da tarihi bir şehir. Semerkand adı, şehrin nispet edildiği şahsın ismi Semer ile Soğdça'da "şehir" veya "yerleşim birimi" anlamındaki kent\kant kelimesinden meydana gelir. Şehir ilk olarak Zerefşan (Soğd) nehrinin güney kıyısında vadiye hâkim yüksek bir mevkide kurulmuş olup günümüze ulaşan harabelerine Efrasiyab adı verilmektedir. Daha fazla bilgi için bkz: Osman Aydınlı, "Semerkant", *DİA,* C. 36, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 481-484.

[75] Ömer Soner Hunkan, *Türk Hakanlığı (Karahanlılar),* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 125.

[76] Ortaçağ İslâm devletlerinden başkumandan için kullanılan bir tâbirdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan Merçil, "Sipehsâlâr", *DİA*, C. 37, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 259.

arada Gazne tahtına çıkmakla meşgul olan Mahmûd'un yokluğundan istifade ederek Horasan'ı Begtüzün'e verdiği gibi ikisinin de arasını bulmaya çalıştı. Mahmûd ile gizlice anlaşmasından korkan Fâik ve Begtüzün, Ebu'l-Hâris Mansûr'u tahttan indirerek yerine Abdülmelik'i çıkardılar. (12 Safer / 2 Ocak 999) Mahmûd, Merv dışında Ceyhun'un batısında kalan tüm Sâmânî topraklarını ele geçirdi. İlig Nasr, Fâik'in vefat ettiğini ve Mahmûd'un bu faaliyetlerini öğrenince Buhârâ'ya yürüdü ve bütün Sâmânî devlet ileri gelenlerini tutuklatıp Özkend'e gönderdi. Abdülmelik burada vefat etti. Abdülmelik'in kardeşi Ebû İbrahim İsmâil, kadın kılığına girerek hapisten kaçtı ve bir süre Buhârâ'da gizlendikten sonra Sâmânî devletini yeniden kurmak için mücadele etti. Hârizm'de önemli bir kuvvet toplayarak kendisine "Muntasır" (Muzaffer) lakabını verdi. Buhârâ'nın yeniden ele geçirilmesi için Arslan Yâlû'yu tayin etti. Yapılan savaşta Sâmânîler, Karahanlılar'ı mağlup ederek Sâmânî hükümdarı Muntasır'ın tahta çıkmasına sağladılar. (390 / 999-1000) Bunu duyan İlig Nasr, yeniden Buhârâ taraflarına gelerek Sâmânî kuvvetlerini bozguna uğrattı. Karahanlılar'ın gücü karşısında Mâverâünnehir'de tutunamayan Muntasır, Oğuz Türklerine sığındı. Oğuzlar, Muntasır'ı iyi karşıladılar ve Karahanlılar'a karşı kendisine yardım edeceklerini bildirdiler.[77] Şevval 393 / Ağustos 1003'de Oğuzlar ve Muntasır birlikte İlig Nasr üzerine Buhârâ'ya yürüdüler. Kûhek'te Subaşı Tegîn idaresindeki Karahanlı ordusunu yenilgiye uğrattılar. İlig Nasr bunu duyunca yine Türk boylarından topladığı büyük bir ordu ile Semerkand sınırına geldi. Ancak Oğuzlar, sabaha karşı yaptıkları bir baskın ile İlig Nasr'ın ordusunu yenerek 18 kişiyi esir aldılar. Ordunun ağırlığını yağma ettiler. Esirleri ve ganimetleri yanlarına alarak yurtlarına döndüler. Oğuzlar'ın yanında yaşayan Muntasır, onların ganimetleri kendisine tercih ettiğini görünce korkuya kapılarak Gazneliler'e sığındı. Gazneli Mahmûd, ona yardım etse de Muntasır'ı pek memnun etmedi. Semerkand'da Fityan reisi İbn Alemdâr, 300 Türk köle ve Oğuz boyları kalabalık bir ordu ile Muntasır'a yardım etti.[78] Yapılan savaşta Karahanlılar yenildi. (Şabân 394 / Mayıs-Haziran 1004)

---

[77] Osman Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969, s. 50.
[78] Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, R*avzatu's-Safâ fî Sîreti'l Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye),* Çeviren: Erkan Göksu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 18-19.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), Türkiyat Matbaacılık, İstanbul 1987, s. 362.; Ömer Soner Hunkan, *Türk Hakanlığı (Karahanlılar),* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 126-130.

İlig Nasr yenilgiyi kabul etmeyerek birçok asker topladı ve Muntasır üzerine yeniden yürüdü. Bu sırada Oğuzlar, savaştan elde ettikleri ganimetleri paylaşmakla uğraşıyordu. Muntasır Ceyhun nehrine zorla kaçmaya çalıştı. Sâmânî Muntasır yanında sekiz kişi ile Merv tarafına kaçarken Gazneli Mahmud'un başlarına tayin ettiği kabile reisleri tarafından öldürüldü. (Rebîülevvel 395 / Aralık 1004)[79]

Sâmânîler, Karahanlılar'a yenilmesiyle Mâverâünnehir bölgesini kaybetmiş ve bölgeden çekilmişlerdir. Burası ileride Selçuklular'ın kuruluş merkezi olacak, Selçuklular; Karahanlılar ve Gazneliler ile birlikte bölgede faaliyet göstereceklerdi.

Selçuk Bey, 1007 veya 1009'da öldükten sonra Arslan adındaki oğlu Oğuzların başına geçti.[80] Bu mevkii dolayısıyla Yabgu[81] unvanını almış ve Arslan Yabgu olmuş idi. Tuğrul ve Çağrı beyler, dedelerinin ölümünden sonra Arslan Yabgu'dan bağımsız bir şekilde yaşamaya başladılar. Tuğrul ve Çağrı bey'e bağlı olanlara Selçuklular, Arslan Yabgu'ya bağlı Türkmenlere Yabgulular, Yusuf Yınal'a bağlı olanlara Yınallılar denilmekteydi.[82]

---

[79] Ömer Soner Hunkan, *Türk Hakanlığı (Karahanlılar)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 133.

[80] Erdoğan Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 17.; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969, s. 49.; Ali Sevim, "Çağrı Bey", *DİA*, C. 8, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 183.; Cihan Piyadeoğlu, *Sultan Alp Arslan Fethin Babası,* Kronik Yayınları, İstanbul 2018, s. 18.

[81] Asya Hunları'ndan Büyük Selçuklular'a kadar Türk devlet ve topluluklarında görülen idarî bir unvan. Selçuk Bey'in oğullarından Mûsâ da bu unvanı taşımıştır. Ancak Büyük Selçuklu Devleti'nde zamanla yerleşik idarî geleneklerin ağırlık kazanmasıyla birlikte pek çok eski unvan gibi yabgu da yerini sultan ve melik gibi Arapça unvanlara bırakmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Osman Gazi Özgüdenli-Hüseyin Salman, "Yabgu",*DİA*, C. 43, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 170.

[82] Osman Turan, *Selçuklular Tarihi Türk-İslâm Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969, s. 50.; Erdoğan Merçil-Ali Sevim, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset-Teşkilât-Kültür*, TTK, Ankara 2014, s. 22.

2. Çağrı Bey'in Doğu Anadolu Seferi

Çağrı Bey'in Mâverâünnehir'den Rûm yani Anadolu'ya gazaya gitmesine kadar geçen sürede bazı olaylar olmuştu. Mîrhând, bu olayı şöyle rivayet etmektedir*:" Tuğrul ve Çağrı beyler kuzeyden gelebilecek tehlikelerden korunmak amacıyla Nûr kasabası civarında idi. Karahanlı İlig Han Nasr, bir dönem Arslan Yabgu ile olan ittifakını sona erdirdikten sonra Çağrı ve Tuğrul beyi bölgeden uzaklaştırıp Türkistân'ın büyük kısmına hâkim olacağını düşünüyordu. Bunun için İlig Han ordu toplayıp Tuğrul ve Çağrı beylerin üzerine yürümeye karar verdi. Bu haberi duyan kardeşler, askerlerini etrafa ve çölün iki yakasına dağıttılar. İlig Han'ın memleketinin sınırlarından çıkıp Buğra Han'a gitmeyi uygun gördüler. Buğra Han'ın huzuruna elçi gönderip geldiklerini haber verdiler. Buğra Han, Selçuklular'ın kendi ülkesini gelişini duyunca mutlu oldu ve "Bizim ve Selçuklular'ın arasındaki ilişkilerde, bundan sonra iş birliği hüküm sürecektir." diyerek elçiyi gönderdi. Buğra Han'ın söylediklerini elçi ulaştırınca Çağrı Bey, ikisinin birlikte gitmesine karşı çıktı. Bunun üzerine Tuğrul Bey kardeşine "O hâlde ikimizden birinin haftada üç kez gitmesi daha uygun olur. Şayet, Buğra Han hile yapacak olursa, diğer kardeş tedbir alır." Bu kararla Buğra Han'ın ülkesine yöneldiler. Kararlaştırdıkları gibi her hafta bir kardeş Buğra Han'ın hizmetine gidiyor, diğeri ise yurtta kalarak tedbir alıyordu. Ancak Han, her iki kardeşi tutuklanmasının zor olacağını görünce Tuğrul Bey'i yakalayıp esir aldı ve bir grubu da Çağrı Bey'in üzerine gönderdi. Çağrı Bey bundan haberdar olunca, yakınlarını çöle gönderdi kendisi de Buğra Han'ın üzerine yürüdü. Buğra Han'ın ordusu bozguna uğradı ve komutanlarından 130 kişi esir düştü. Çağrı Bey ile savaşmanın doğru bir iş olmayacağını anlayan Buğra Han, birçok hediyeyi Tuğrul Bey'e vererek onu serbest bıraktı. Tuğrul Bey kardeşinin yanına gidince, Çağrı Bey esirleri serbest bıraktı ve iki kardeş Semerkand tarafına yöneldi."*[83]

[83] Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye),* (Çev. Erkan Göksu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 22-24.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. IX, Türkiyat Yayıncılık, İstanbul 1987, s. 362.

Semerkand hâkimi Ali Tegîn, onların Semerkand tarafına geleceğini öğrenince Türkistân meliklerinden yardım istedi. Asker toplayıp savaş için hazırlandı. Bu durumdan endişe duyan Tuğrul ve Çağrı beyler kendilerine yeni yurt aramaya karar verdiler.[84]

Çağrı Bey'in 1015, 1016 veya 1018 tarihlerinde başlamış olduğu düşünülen Doğu Anadolu Seferi gerçekten yapılmış mıdır? Bu soruyu sormamızın nedeni konuyla ilgili bilgi veren kaynakların az olmasından dolayıdır. Genel olarak Çağrı Bey'in Horasan, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya yapmış olduğu seferler ile ilgili olarak *Meliknâme*'den [85] Abû'l Farac Gregorius'un *Abû'l Farac Tarihi* ve Mîrhând'ın *Ravzatu's-Safâ* adlı eserlerinde verilmiş olan bilgiler esas kabul edilir.[86]

Meliknâme'den alıntı yapan Abû'l Farac, Çağrı Bey'in seferi için şunları söylemektedir:" Bu aciz de *Mülknâme* adını taşıyan bir Farsça kitapta şu sözlere tesadüf etmiştir. Yaşlı ve yaşı çok ilerlemiş bir zat olan Emîr İnâîg (Emîr İnanç Bey) der ki… Mikâil'in iki oğlu oldu; Muhammed (ki, Tuğrul Bey diye meşhurdur) ve Davud (ki, Çağrı Bey diye meşhurdur). Çağrı Bey Türkmenlerden büyük bir ordu oluşturarak Arminya ve Horasan şehirlerini yağmaladı. Çağrı Bey geri döndükten sonra kardeşi Tuğrul Bey'e giderek *"Burada iki büyük vali var. Bunlar Hârizmşâh Harun ve Sebük-Tegîn'in torunu ve Mahmud'un oğlu Sultan Mesud. Biz yalnız bunların hakkından gelemiyoruz. Fakat keşfetmiş olduğum Horasan ve Arminya'ya gidebiliriz. Çünkü buralarda bize karşı gelebilecek bir kimse yoktur*." dedi.[87] Abû'l Farac, bu süreçte ele geçirilen yerlerden birisinin de Rey olduğunu bildirmektedir. Ancak bu şehir 434 / 1042-1043 tarihinde Selçuklular'ın eline geçmiştir.[88]

---

[84] Erdoğan Merçil-Ali Sevim, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset-Teşkilât-Kültür,* TTK, Ankara 2014, s. 23.; Ali Sevim, "Çağrı Bey", *DİA*, C. VIII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 183.

[85] Selçukluların soyundan ve ilk zamanlarından bahseden Farsça bir eserdir. Devletin ilk dönemleri hakkındaki bilgiler Selçuklu hanedanından İnanç Bey'in ağzından nakledilmiştir. Günümüze ulaşmamış olan eserden, başta İbnü'l-Esîr olmak üzere İbnü'l Adîm, Abû'l Farac ve Mirhând yararlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İsar Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 81-82.

[86] Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 29.

[87] Gregory Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi,* C. I, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1945, s. 293.

[88] Osman Gazi Özgüdenli, "Rey", *DİA*, C. 35, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 41.; Ali Sevim, "İbnü'l-Cevzî'nin el-Muntazam Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler", *Makaleler II*, Berikan

Mîrhând ise Tuğrul Bey'in Buğra Han tarafından serbest bırakılmasından sonra Çağrı Bey'in ona *"Sen çöllere git ve bana izin ver ki, Rûmlar ile savaşmaya gideyim. Tâ ki, düşmanların eli bizden kısa olsun."* dediğini nakletmekte ve şöyle devam etmektedir: Tuğrul Bey dolambaçlı yollardan çöllere giderken, Çağrı Bey de otuz bin atlı ile Horasan'a ve oradan da Rûm'a gittiler. Tus valisi birilerini Çağrı Bey'i takip için gönderdi. Fakat, Çağrı Bey'in Rey'i geçerek Rûm tarafına yöneldiği haberi gelince Sultan Mahmûd, *"Bu nasıl bir olaydır ki, Çağrı Bey ülkenin ortasından kolayca geçip gider."* şeklinde Tus valisine kızdı. Tus valisi emrindekileri Çağrı Bey'i yakalamaları için görevlendirdi. Çağrı Bey, Rûm bölgesine ulaştığında Türkmenler de ona katıldı. Rûmlular ile yapılan savaşta birçok ganimet elde etti. Merv'e geldiği vakit askerlerini dağıtıp kendi de tüccar kılığında şehre girdi. Daha sonra Buhârâ'ya gitti.[89]

Anadolu'ya yapılan seferi Urfalı Mateos da zikretmiş fakat verdiği bilgilerde Çağrı Bey'in adını vermemiştir. Mateos'un bu konu hakkındaki aktardıkları şöyledir*:"467'nci yılın (17 Mart 1018-16 Mart 1019) başlangıcında, mukaddes Haça tapınan bütün Hıristiyan halk, Allah'ın hiddetine maruz kaldı… Bu zamanda, Türk tesmiye edilen barbar millet toplanıp Ermenistan'ın Vaspuragan eyaletine geldi ve Hıristiyanları merhametsizce kılıçtan geçirdi… İki ordu korkunç bir savaşa tutuştular. Bu zamana kadar bu cins Türk askeri görülmemişti. Ermeni askerleri onlarla karşılaşınca onların acayip şekilli, yaylı ve kadın gibi saçlı olduklarını gördüler… O (Davit'in babası Kral Senekerim), Türklerin ilerleyeceklerini gördü ve yeryüzünün tahrip edilip sona ereceğini anladı… İşte onun bütün dedikleri Kam'ın oğulları olan Türk milletinin eli ile birer birer husule gelmiştir."*[90]

Yayınevi, Ankara 2005, s. 440.; Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 30.

[89] Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, (Çev. Erkan Göksu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 25-30.

[90] Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekâyi-Nâmesi (925-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (Çev. Hrant D. Andreasyan), TTK, Ankara 1987, s. 48.

Mehmet Altay Köymen, Tuğrul ve Çağrı beylerin Buğra Han'ın yanına gitmelerini anlatmış ve Buğra Han'ın kim olduğunu öğrenmenin mümkün olmadığını söylemiştir. Ayrıca "Buğra Han" 'ın bir unvan adı olduğunu, her Batı Karahanlı ortak hükümdarlarının bunu kullanabileceğini söyleyerek bu konuya fazla önem vermenin anlamsız olduğunu dile getirmiştir.[91]

Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti adlı kitabında İlig Han'dan bahsederken onu İlig Nasr olarak ele almış, Buğra Han'ı ise Ahmed b. Ali olarak kaydetmiştir.[92] Ancak Ömer Soner Hunkan, kaynak metinlerde ve sikkelerde Ahmed b. Ali'ye ait "Buğra Han" unvanına rastlanmadığını belirtmiştir.[93]

Cihan Piyadeoğlu, Urfalı Mateos'un vermiş olduğu 1018 tarihini Çağrı Bey'in seferi ile örtüştüğünü söyleyerek söz konusu seferin, 1018 yılı bahar aylarında başladığını, yaz aylarında Doğu Anadolu'ya ulaştığını ve sonbaharda da son bulduğunu söylemiştir.[94]

Faruk Sümer'e göre Tuğrul ve Çağrı beylerin yaptığı Anadolu seferi, güvenilir olmayan *Meliknâme*'ye dayandırıldığı için kabul edilemez bir olaydı. Sümer, bu olayın diğer kaynaklarca anlatılmadığı için destan tarzında olduğunu söylemiştir.[95]

Ömer Soner Hunkan, Çağrı Bey'in Doğu Anadolu'ya yaptığı bu seferi inceleyerek farklı bir görüş ortaya atmıştır. Ömer Soner Hunkan, "1018 Anadolu (Rûm) Seferini Çağrı Bey Yönetimindeki Oğuzlar mı Gerçekleştirdi?" adlı makalesinde Çağrı Bey'in 1018'de Doğu Anadolu seferini anlatan çalışmaların dönemin ana kaynağı *Meliknâme* ve bu eserden alıntılara yer veren Abû'l Farac Tarihi ve Urfalı Mateos'un Vakayinamesi'ne dayandırıldığını söylemiştir.

---

[91] Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri,* C. I, TTK, Ankara 2016, s. 101.
[92] Osman Turan, *Selçuklular Tarihi Türk-İslâm Medeniyeti,* Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969, s. 50.
[93] Ömer Soner Hunkan, "1018 Anadolu (Rûm) Seferini Çağrı Bey Yönetimindeki Oğuzlar mı Gerçekleştirdi?" *Akademi Günlüğü Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, C. I, S. III, Ankara2006, s. 82.
[94] Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 30.
[95] Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarikleri-Boy Teşkilâtı-Destanları*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1972, s. 75.

Son olarak Hunkan, makalesinde 1018'de Anadolu seferini gerçekleştiren Türklerin Çağrı Bey ve onun idaresindeki Oğuzlar olmadığını, muhtemelen bu seferi gerçekleştirenlerin Büveyhi Adud'Devle zamanında ve 1006 yılında Anadolu gazalarına katılan başka bir Oğuz gruplarının olduğunu ifade etmiştir. Çağrı Bey'in Anadolu seferini ise 1029-1035 yılları arasında aramak gerektiğine dikkat çekmiştir. Nitekim belirtilen tarihten önce bölgede Buğra Han unvanlı birine rastlanmadığından Tuğrul ve Çağrı Bey'in sığınmış oldukları Buğra Han unvanlı kişi, 1031-1035 tarihleri arasında Tarâz ve İsfîcâb hâkimi olan Yağan Tegîn Muhammed b. Yusuf olmalıdır.[96]

3. Kadır Han Yusuf ve Sultan Mahmûd'un bir araya Gelmesi

Arslan Yabgu ise Karahanlılar'dan bağımsız şekilde Buhârâ'da bir devlet kuran Ali Tegîn ile olan ittifakını daha da güçlendirmişti. Ali Tegîn bu sayede Karahanlılar ve Gazneliler'den sonra bölgede üçüncü bir güç haline gelmişti. Buna bağlı olarak Selçuklular'ın da bölgede itibarı ve saygınlığı artarken, gittikçe çoğalan nüfusları ve askerî güçleri herkesi endişelendirmekte idi. 415 / 1024-1025 tarihine gelindiğinde, Batı Karahanlı hükümdarlarından Arslan Han Mansûr ve kardeşi İlig Muhammed öldüler ve onlardan boşalan bölgenin tamamı, Balâsâgûn'da kendini "Hakan" ilan eden Togan Han Muhammed ile kardeşi Ali Tegîn'e kaldı. Ancak Togan Han Muhammed'in varlığını tanımayan diğer kardeşi Kadır Han Yûsuf ise Doğu Türkistân'a itilmiş durumda idi.[97]

Kadır Han Yûsuf ve Sultan Mahmûd'un bir araya gelmesini kaynaklar farklı açıklamaktadır. Râvendî bu olayın sebebini Selçuklular'ın Mâverâünnehir'deki artan nüfuslarına ve güçlerine bağlamaktadır. Râvendî bu olayı şöyle anlatmıştır: Sultan Mahmûd İlig-Hanla[98] sulh yapıp Ceyhun kıyısına gelince orada karşılaşıp görüştüler.

---

[96] Ömer Soner Hunkan, "1018 Anadolu (Rûm) Seferini Çağrı Bey Yönetimindeki Oğuzlar mı Gerçekleştirdi?" *Akademi Günlüğü Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, C. I, S. III, Ankara 2006, s. 78-83.
[97] Ömer Soner Hunkan, *Türk Hakanlığı (Karahanlılar) Kuruluş-Gelişme-Çöküş (766-1212)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 151.
[98] Müellifin bahsettiği sulh Sultan Mahmûd ile Kadır Han arasında yapılmıştır. Bu Kadır Han yukarıda bahsedilen İlig Han'ın kardeşinin oğludur. Müellif iki kişiyi karıştırmıştır.

Anlaşma yaparak her birinin memleketlerinin sınırları tayin edildi. İlig ağzını açıp Mahmûd'a şöyle dedi: *"Birkaç seneden beri bir kavim Türkistan'dan benim memleketime kadar gelip Nûr-Buhârâ ve Sogd-Semerkand otlak ve çayırlarını ele geçirmişler. Pek büyük bir ordu ve sayısız askerdirler. Önderleri Lokman oğlu Selçuk idi. Onun dört oğlu sivrilerek orduda önder olmuşlar, itibar kazanmışlar ve oldukça kuvvetli ve çok miktarda ordu için malzemeleri temin edip, padişahlık için hazırlık yapmışlardır. Eğer sen bir gün Hindistan tarafına hareket edecek olursan onlardan emin olunamaz, çünkü bir vilayet istemek bir tarafı ele geçirmek veya bir hükümdarlık istemesi onlardan fesatlık getirir. Onlardan yardım almak ve bir rehin istemek zarurî olmuştur."*[99]

el-Hüseynî ise Râvendi'nin anlattıklarının hemen hemen aynısından söz eder. *"Sultan Buhara'ya Kadır Han'a yardım etmek için Ceyhun nehrini geçtiğinde Kınık diye anılan bu kabilenin oymakları ve çadırlarıyla karşılaştı. Kabileyi çok buldu, hayvanlarının çokluğunu gözünde büyüttü. Bu kabilenin günün birinde ona zarar vereceğinden korktu ve onların Horasan 'a doğru çıkıp gitmesini istedi."*[100]

Aksarayî de eserinde yukarıda yazılanlarla örtüşen bilgiler vermiştir. *"Selçuk hakka kavuşunca oğulları kavmin başına oturdu. Nimet ve servetleri arttı. Zamanla savaşçı yiğitlerin sayısı çoğaldı. Türkistan ve Mâverâünnehir'in padişahı olan İlig Han, bu durumdan endişelenerek yardım istemek için Sultan Mahmûd'a birini göndererek 'Bu ülkede güçlü, kuvvetli çok sayıda Türkmen kavmi ortaya çıktı. Her ne kadar huyları ve mezhepleri iyi ve şimdiye kadar kötü hareketleri ve beğenilmeyen işleri olsa da onlar, herhangi bir zamanda durumun değişip başkalaşmasıyla fitne ve karışıklık çıkarabilirler; o karışıklığın telafisi zor olabilir, açacağı zararlar bin memlekete yayılabilir. Onun için siz Sultanın onlara ne yapılabileceği konusunda görüş bildirmeniz gerekir'"* dedi.[101]

---

[99] Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî, *Râhat-üs Sudûr ve Âyet-üs Sürûr*, (Çev. Ahmed Ateş), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1957, s. 86-87.
[100] Şadruddîn Ebu'l Hasan Ali İbn Nâşır İbn Ali el Hüseynî, *Ahbârûd Devleti's-Selçûkiyye*, (Çev. Necati Lugal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara1999, s. 2.
[101]Kerîmüddin Mahmud Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 6-7.

el-Bundârî'nin anlattıkları da bu bahsettiğimiz müelliflerin görüşleri ile aynıdır. *"Selçuklular kuvvet ve servetleri yerinde olup kalabalıktırlar. Kimseye itaat etmezler ve şehirlerine yanaşmazlardı. Selçuk oğlu Mikâil, bunların büyükleri idi. Bunlar Nuri Buhara denilen yerde oturuyorlardı. Sultanlar bunları korkutmaz aksine savaş zamanında faydaları olur diye onları gözetiyorlardı. Nihayet SebükTegîn oğlu Sultan Mahmûd, Kadır Han'a yardım etmek için Buhara'ya geçtiğinde Mikâil'i aklı yerinde ve cesur görünce onun muhabbetini kazanmak istedi. Onu ve ehlini Horasan 'a geçirip düşmanlara karşı Horasan 'ın etrafını bunun silahı ve zekasını kullanmak istedi. Mikâil ise geri durdu ve Mahmûd'a yüz çevirince Mahmûd Mikâil'i yakaladı*."[102]

Ahmed b. Mahmûd'un *Selçuknâme* adlı eserinde anlattığı bilgiler de bütün bu müelliflerin anlattıklarını desteklemektedir. *"Selçuk ailesi Horasan 'a göçtüğü zaman, Sultan Mahmûd'un Arslan adında hâcibi[103] vardı. Hâcib, Sultan Mahmûd'a Padişahım, gerçi bu taifeyi Horasan 'a geçirdiniz, fakat iyi emir vermediniz. Bunlardan sizin saltanatınıza ziyan ve Horasan ülkesine zarar ihtimali vardır. Çünkü bunlar savaş için yetiştirilmiş, kuvvet ve kudret sahibi insanlardır ve ellerinden çok iş gelir. Şimdi yapılması gereken bunlar az iken ortadan kaldırıp fitnelerinden ve dertlerinden kurtulmaktır*."[104]

Mirhând, Kadır Han ve Sultan Mahmûd arasında yapılan görüşmenin sebebini, Ali Tegîn'den çekinmekte olan Kadır Han'ın etrafındakilere danıştıktan sonra Sultan Mahmûd'u Mâverâünnehir'e davet ederek bu tehlikeden kurtulmayı düşünmesine bağlar[105] ve ekler: "*Kadır Han ile İlig Han'ın arasında düşmanlık ortaya çıkmış olup İlig Han'ın arzusu Hân'a karşı gelip savaşmaktır. Eğer galib gelirse Turan*

---

[102] Bundârî, Ebu'l Feth, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, (Çev. Kıvameddin Burslan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 2-3.
[103] Hâcib; Saray teşkilatında genelde mabeyinci olarak sarayı yöneten görevli. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın Taneri, "Hacib", *DİA,* C. XIV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 508-511.
[104] Ahmed bin Mahmud, *Selçuknâme*, (Haz. Erdoğan Merçil), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 24-25.
[105] Ömer Soner Hunkan, *Türk Hakanlığı (Karahanlılar) Kuruluş-Gelişme-Çöküş (766-1212),* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 152-153.

memleketlerini ele geçirip İran tarafına gidebilir. Şimdi eğer Sultan anlaşıp Semerkand tarafına yönelirse biz de onu yenebiliriz. Böylece İlig Han bizim anlaştığımızı duyunca ülkeyi terk eder ve sefil bir hayat yaşar."[106]

Gerdizî, *Zeynü'l Ahbâr* adlı eserinde bu olayı şöyle dile getirir: "*Kâdır Hân ki bütün Türkistân'ın Sâlârı ve en büyük Hânı idi. Yemînü'd-devle'nin Ceyhûn'dan geçtiğinden haberdar olunca Kâşgar'dan, Emîr Mahmûd'la buluşmak için ve onunla görüşüp oradaki anlaşmayı tazelemek için çıktı. Kâşgar'dan çıktıktan sonra Semerkand'a geldi, az daha geldi, barış ve dostluk yolu olan Emîr Mahmûd'un askerlerine bir fersah kalana kadar yaklaştı ve o yere yerleşti. Bir seraperde kurulmasını buyurdu ve elçiler gönderdi. Emîr Mahmûd Rahimellah'a kendisinin geldiğini haber verdi, görüşmek istediğini ona bildirdi. Emîr Mahmûd iyi karşıladı ve cevap verdi. "Bir yer belirle ki o yerde görüşme yapılsın." dedi. Sonra Emîr Mahmûd Rahimellah birkaç süvari ile Kâdır H'an'da birkaç süvari ile o yere geldiler, birbirlerini görünce her ikisi de yaya oldular. Emîr Mahmûd Rahimellah eşi bulunmaz bir cevheri bir mendil içinde hazinedarına vermişti. Ona buyurdu, onu Kâdir Hân'ın eline ver ve Kâdır Hân'da öyle bir mücevher getirmiş idi, ancak ürkme ve korkmadan dolayı ona ulaştırmayı unuttu. Emîr Mahmûd'un önünden geçtikten sonra hatırına geldi, kendi adamlarından birinin eline vererek gönderdi ve özür diledi. Ertesi gün Emîr Mahmûd ipekten dokunmuş büyük bir çadır kurulmasını ve ev sahipliği yapmalarını buyurdu, elçi göndererek Kâdır Hân'ı misafirliğe çağırdı."*[107]

Kadır Han, Sultan Mahmûd'un kısa sürede askerlerini toplayıp Ceyhun nehrinin kenarına ulaştığını öğrenince, kendisi de Semerkand tarafına yöneldi.[108]

---

[106] Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's Safa fi Sîreti'l Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye),* (Tercüme ve Notlar. Erkan Göksu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 31.

[107] Filiz Akçay, "Ebû Sâîd Abdü'l Hay b. Dâhhâk b. Mahmud Gerdîzî'nin "Zeynü'l Ahbâr" adlı eserinin Tâhirîler, Saffârîler, Sâmânîler ve Gazneliler ile İlgili Bölümlerin Türkçe Tercümesi ve Değerlendirmesi", Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ordu 2015, s. 140.

[108] Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's Safa fi Sîreti'l Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye),* (Tercüme ve Notlar. Erkan Göksu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 31.

Sultan Mahmûd ile Kadır Han *"İrân ve Tûrân sorunları"* hakkında görüşmeye başladılar. Bu görüşmeler neticesinde şu kararlar alındı:

1. Ali Tegîn'in Mâverâünnehir'deki beyliğine son verilecek, beyliğin başına Yusuf Kadır Han'ın oğlu Yeğen Tegîn getirilecek.
2. Karahanlılar ve Gazneliler için gittikçe büyük bir tehlike olmaya başlayan Arslan Yabgu'nun başında bulunduğu bütün Türkmenler, Mâverâünnehir'den Horasan 'a nakledilecekler.
3. Amuderya, her iki devlet arasındaki sınırı oluşturacak.
4. Her iki devlet hükümdarları, bu antlaşmayı sağlamlaştırmak için karşılıklı olarak akrabalık girişiminde bulunacaklar.
5. 1. ve 2. maddelerin uygulanması görevini Sultan Mahmûd üstlenecek.[109]

Bu istekleri kabul eden Sultan Mahmûd'un yardımları karşılığında Kadır Han'da Mâverâünnehir'deki bazı şehirlerde (Çağâniyân, Kubâdiyân ve Huttâl vilayet merkezlerinde yani, Mâverâünnehir güneyinde yer alan ve Gaznelilerin Belh, Gazne ve Hindistan yolunu çevreleyen stratejik bölgelerde) sikke ve hutbenin Sultan Mahmûd adına yapılmasını kabul etmekte idi. Bu kapsamda gerçekleşen Kadır Han oğlu Buğra Han Muhammed ile Sultan Mahmûd kızı Hürre Zeyneb ve Kadır Han kızı ile Sultan Mahmûd oğlu Emîr Muhammed'in nikahlanması aralarındaki dostluğu daha da kuvvetlendirdi.[110]

Kadır Han ile Sultan Mahmûd 'un anlaştığını öğrenen Ali Tegîn Buhara'yı tek başına terk ederken, Arslan Yabgu bütün maiyeti ile birlikte çöle çekildi.

---

[109] Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 25.
[110] Ömer Soner Hunkan, *Türk Hakanlığı (Karahanlılar) Kuruluş-Gelişme-Çöküş (766-1212),* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 156.

4. Büyük Selçuklu-Gazneli İlişkilerinin Başlaması

Mîrhând, Gazneli Selçuklu ilişkilerinin başlamasını şöyle anlatır: Sultan Mahmûd, Arslan Yabgu'ya bir elçi göndererek *"Biz sürekli olarak Hindistan'a gaza amacıyla seferlere gidiyoruz*[111]*. Birçok İslâm ülkelerinden gelen gönüllüler, bizimle birlikte bu seferlere katılıyorlar. Fakat Müslüman olan sizler bu gazalara niçin katılmıyorsunuz? Bütün bu konuları görüşmek ve dostluk kurmak üzere sizi sarayıma davet ediyorum, geldiğiniz taktirde size layık olduğunuz unvanlarla, lütuf ihsanlarda bulunulacaktır."* dedi. Arslan Yabgu, bazı yakın arkadaşlarıyla birlikte Sultan Mahmûd'un yanına Semerkand'a gitti.[112] Sultan Mahmûd, Arslan Yabgu şerefine bir ziyafet düzenledi.[113] Bu ziyafet esnasında Arslan Yabgu'nun gücünü sınamak üzere *"Askere ihtiyacım olursa bana ne kadar yardım yapabilirsiniz"* diye sordu. *Silahtarından bir yay alan Arslan Yabgu, içkinin ve gençliğin verdiği gururla "Bu yayı kendi kabileme gönderirsem, 30.000 kişi derhal atlanırlar."* Sultan Mahmûd tekrar sordu: *"Daha fazlasına ihtiyacım olursa? Arslan Yabgu bu defa bir ok alır, Sultana doğru atar ve "Bu oku kabileme gönderdiğim her zaman 10.000 kişi daha gelirler."* dedi. Sultan aynı soruyu sormaya devam etti ve nihayetinde Arslan Yabgu bir yay ve üç ok ile 100.000 atlı celb edebileceğini taahhüt etti. Sultan Mahmûd 'un son defa *"Daha fazlasını istersem?"* diye sorması üzerine ise önce *"Şu oklardan birini*

---

[111] Gazneli Mahmud'un Hindistan Seferleri hakkında bkz. Nesimi Yazıcı*, İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1992.; Cihan Piyadeoğlu, "Gazneliler ve Büyük Selçuklular'da Filin Kullanılmasına Dair Bazı Tespitler", *XI. Milli Türkoloji Kongresi, Bildirileri,* C. II, 11-13 Kasım 2014, s. 67-90; Erdoğan Merçil, "Gazneli Ordusunda Görev Alan Hintliler", *Belleten,* C. LXX, S. 259, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 833-844.; Hanefi Palabıyık, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı*, Araştırma Yayınları, Ankara 2002, s. 34-39.; Erdoğan Merçil, *Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti Gazneliler (Siyaset-Teşkilat-Kültür)*, Makaleler, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014.

[112] Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 25-26.

[113] Mirhand, Arslan Yabgu'nun Sultan Mahmud ile görüşmeye geldiğinde onu cevgan oynarken gördüğünü söylemiştir. Sultan'ın ona oynamak isteyip istemediğini sorması üzerine cevgan oynamasını bilmediğini eğer Sultan isterse ok atabileceğini söylemiştir. Ancak onun bu cevabı Sultan Mahmud'u kızdırmış, aklına Arslan Yabgu'nun *"Sultan Mahmud'un filleri varsa bizim de oklarımız vardır. Aramızda harp olduğu zaman oklarımızla onun askerlerini delik deşik edebiliriz."* sözleri gelmiştir. Muhammed bin Havendşah bin Mahmud Mirhand, *Ravzatu's Safa fi Sireti'l Enbiya ve'l Mülük ve'l Hulefa (Tabaka-i Selçûkiyye),* (Tercüme ve Notlar. Erkan Göksu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 33.

Balhan'a gönder 100.000 atlı daha gelir" daha sonra ise "Bu oku Türkistan'a gönder 200.000 atlı da istesen gelir" cevabını verdi. *"Bir yay üç okla maaşsız ve ücretsiz bu kadar orduyu emre amade edebilen bir kimsenin işini hor görmemeli"* diyen Sultan Mahmûd yakınları ile görüştükten sonra Arslan Yabgu ve maiyetindekileri tutuklatarak Multân[114] hududundaki Kalencer Kalesine hapsetti.[115]

İbnü'l-Esîr'e göre bu olay daha farklı olmuştur. Ona göre, Ali Tegîn Buhara'ya kaçtıktan sonra Arslan Yabgu ve maiyetindekiler çöllere ve kumluk araziye çekilerek Sultan Mahmûd 'dan korundular. Sultan Mahmûd, Selçuklular'ın kuvvetini, şevket ve azametini, sayılarının çokluğunu görünce, Arslan Yabgu'ya mektup göndererek kendi tarafına çekmeye çalıştı. Arslan Yabgu'nun yanına geldi. Sultan Mahmûd onu hemen yakaladı ve hiçbir zaman tanımadı. Bir kaleye hapsedip çadırlarını yağmaladı. Mahmûd 'un yakın adamlarından birisi ok atamaz hale gelsinler diye baş parmaklarının kesilmesini veya Ceyhun nehrinde boğulmalarını tavsiye etti. Mahmûd ona *"Ne kadar katı kalpli ve taş yüreklisin"* dedi ve onları Ceyhun nehrinin öbür yakasına geçirmelerini emretti ve üzerlerine vergi bağladı. Vergi memurlarının yaptıkları haksızlık üzerine Selçuklular oradan ayrılıp Kirman'a daha sonra da İsfahan ve Azerbaycan'a gittiler. Bunlar Arslan b. Selçuk'a ait olan topluluktu.[116]

Zahîrüddîn Nişabûri'nin eserinde de bu olaya şöyle yer verilmiştir: Buhara'nın Nûr beldesi ve Semerkand'ın Sogdiyana bölgesinde oturan Selçuklular'ın iyi bir orduya sahip olduğundan bahseder. Onların askeri güçlerinin artmasından tedirginlik duyan Türkistan hükümdarı İlig Han, Sultan Mahmûd 'a elçi göndererek Nûr ve Semerkand'da oturan Selçukluları kendi tarafına çekmesini istedi. Bunun üzerine Sultan Mahmûd, Buhara'ya giderken Selçuklular'a bir elçi gönderir ve kendisine itaat etmelerini ister. Sultan Mahmûd 'un daveti üzerine Arslan Yabgu on bin atlı ile

---

[114] Pakistan'ın Pencap bölgesinde tarihî bir şehirdir. İndus nehrinin kollarından Cînab suyunun doğusundaki bir ovada Hint kıtasının Orta Asya'ya açılan güzergâhında yer alır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Azmi Özcan, "Multân", *DİA*, C. 31, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 548-549.

[115] Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's Safa fi Sîreti'l Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye),* (Tercüme ve Notlar. Erkan Göksu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 33.

[116] İbnü'l-Esîr, *el Kâmil Fi't Tarih,* (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. IX., Türkiyat Yayınları, İstanbul 1987, s. 363.

Gazneliler'in bulunduğu bölgeye hareket etti. Ancak Sultan Mahmûd sadece üç yüz süvari ile gelmesini söyledi. Mahmûd, Arslan Yabgu ve oğlu Kutalmış'a görkemli bir tören sırasında Selçuklu kumandanını yakalatarak Kalincar kalesine kapattı. [117]

Arslan Yabgu yedi sene Kalincar Kalesinde hapiste kaldı ve burada öldü.[118] Kardeşlerine haber gönderip onları mülk istemeleri için teşvik etti.[119] Sultan Mahmûd Horasan Valisi Arslan Cazib'in karşı çıkmalarına rağmen Türkmenleri Horasan'a yerleştirdi. Horasan'a yerleşen Türkmenler, Kızıl, Yağmur, Göktaş, Boğa, Mansur ve Anasıoğlu gibi beylerin idaresinde oturdukları Nesâ, Bâverd ve Ferâve'de yağma faaliyetlerine başladılar. Bunun üzerine Sultan Mahmûd, Arslan Cazib'i onların üzerine sevk etti. Zor durumda kalan Türkmenlerin bir kısmı Balhan Dağları ve Dihistân'a giderken, diğer bir kısmı da Azerbaycan'a doğru yöneldi.[120]

Sultan Mesûd büyük bir orduya ihtiyacı olduğunu düşünerek Mâverâünnehir hükümdarı Ali Tegîn'e Ebûl Kâsım Rehhâl adlı bir elçi ile mektup göndererek: *"Biz kardeşe doğru yola çıktık. Emir ya da kendisi gelerek ya oğlunu göndererek ya da güçlü bir ordu düzenleyerek büyük mesuliyetimin hâsıl olmasını (tahta hâkim olmamı) sağlasın."* şeklinde yardım talebinde bulundu. Danışmanları Ali Tegîn'in yardımına karşı onun bölgede rahat bir şekilde durmayacağını ve sürekli istekte bulunacağını söyleyerek bunu bir hata olarak dile getirmişlerdir.[121]

---

[117] Zâhîruddîn Nîşâbûrî, *Selçuknâme,* (Çev. Ayşe Gül Fidan), Kopernik Yayınları, İstanbul 2018, s. 11.
[118] İbrahim Kafesoğlu, *Umumî Türk Tarihi Hakkında Tespitler, Görüşler, Mülâhazalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2014, s. 379.; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK, Ankara 2014, s. 39.
[119] Onun kabilesinden iki Türkmen gelip uzun bir müddet hamallık yapıp su çektiler. Nihayet bir gün fırsat yakalayıp İsrail'i gördüler. Onu gece kaçırmak için bir yol düşündüler ve bunu gerçekleştirdiler. Horasan yolunu tuttular. Önlerine bir orman çıktı. Akıl karışıklığından yolu kaybettiler. Şaşırmış ve afallamışlardı. Sabahleyin güneş doğdu. Kale muhafızı durumdan haberdar oldu. Askerler onların peşinden gelmekteydi. Askerler İsrail'e yaklaştığında yakalanacağını anladı ve Türkmenlere şöyle dedi:" Benden ümidi kesin. Kardeşlerime benden selam ulaştırıp deyin ki: Horasan mülkünü istemede gayret göstersinler. Çünkü bu padişah köle oğludur. Bize nispetle büyük biri değildir. Bu memleketi ona bırakmayın, sizin elinize geçene kadar gayret gösterin. Zira beni günahsız yere yakalayıp hapsetti. Hamdullâh Müstevfî-i Kazvînî, *Târîh-i Güzîde,* (Çev. Erkan Göksu), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s. 19-20.
[120] Cihan Piyadeoğlu*, Güneş Ülkesi Horasan Büyük Selçuklular Dönemi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2012, s. 36.
[121] Mustafa Akkuş- İzzetullah Zeki, "Tarih-i Beyhaki'ye Göre Selçuklu-Gazneli İlişkileri ve Selçuklu Algısı", *Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi*, S. V, s. 185.

5. Tuğrul ve Çağrı Beyler'in Horasan'a Geçmeleri ve Faaliyetleri

Arslan Yabgu'nun hapsi ve ölümü üzerine Selçuklu ailesinin önderleri olarak Tuğrul ve Çağrı beyler faaliyet gösterdi. Fakat ailenin başına yaşça büyük Yûsuf bin Mûsa getirildi. Sultan Mahmûd, Arslan Yabgu'ya başarıyla uyguladığı bertaraf etme siyasetini bu kez Tuğrul ve Çağrı beylere de uygulamak istedi. Onlara bir elçi gönderip *"Kendilerine yurt verme"* önerisinde bulundu. Fakat onlar bunu kabul etmediler.[122] Ali Tegîn ise yeniden Buhara'ya gelip Karahanlı Beyliği'nin başına geçti. Ali Tegîn, Selçuklulara elçiler ve mektuplar göndererek *"Sizin Mahmûd bin SebükTegîn'e karşı muhâlefetiniz sebebiyle onun bu diyarda ikâmet etmesi veya memleketi birine vermesi mümkün değildir. Şimdi siz Semerkand tarafına gidin. Şayet memleket benim idaremde olursa, sizinle benim aramda iş birliği olacaktır. Sizin yaşlılarınız baba yerinde, gençler kardeş derecesinde ve çocuklarınız da bu diyarda yaşayacaktır."* dedi. Fakat zamanında kendilerine karşı düşmanca tutum ve davranışları sebebiyle kendisine artık güvenemeyen Tuğrul ve Çağrı beyler, Ali Tegîn'in bu ittifakını da kabul etmediler.[123]

Ali Tegîn bunun üzerine Yûsuf b. Mûsa b. Selçuk'a haber gönderip çeşitli vaatlerde bulundu. Yanına gelen Yûsuf b. Mûsa'yı ülkesindeki tüm Türklerin liderliğine getirip ona, "Emîr İnanç Yabgu" lakabını verdi. Ali Tegîn'in böyle davranarak onları birbirine düşürmeyi amaçladığının farkına varan Tuğrul ve Çağrı Beyler Yûsuf b. Mûsa'nın hiçbir emrini yerine getirmediler. Ali Tegîn, yaptıklarının hiçbir işe yaramadığını görünce Yûsuf b. Mûsa'yı emrindeki Alp Kara'ya öldürttü. Bunu duyan Tuğrul ve Çağrı kardeşler asker toplayarak Ali Tegîn'in askerleriyle savaştı. Yapılan savaşta Ali Tegîn'in askerleri mağlûp oldu.

Tuğrul ve Çağrı Bey 421 (1030) yılında amcalarını öldüren Alp Kara'nın üzerine yürüdüler ve onu öldürdüler. Ali Tegîn'in askerlerine saldırıp yaklaşık bin

---

[122] Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset-Teşkilât ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 27.

[123]Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's Safa fi Sîreti'l Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye),* (Tercüme ve Notlar. Erkan Göksu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 34.

kişiyi öldürdüler. Bunun üzerine Ali Tegîn Selçuklular üzerine yürüyerek onlara ağır darbe indirdi. Birçok Selçuklu askeri öldü, çocuklar esir alındı. Zor durumda kalan Selçuklular yeniden Horasan'a geçti.[124]

Mîrhând ise; Tuğrul ve Çağrı beyler amcaları Yûsuf b. Mûsa'nın öldürülmesi üzerine Alp Kara'dan intikamlarını alıp onun gözlerini bıçakla yuvasından çıkarak, başını gövdesinden ayırarak sevinç içinde eski yurtlarına döndüklerini kaydeder. Mîrhând bundan sonra Ali Tegîn'in Selçuklular'ın üzerine yürüyüp onları mağlup ettiğinden herhangi bir şekilde bahsetmemiştir.[125]

Mehmet Altay Köymen ise İbnü'l-Esîr'in eserinde bahsettiği Alp Kara'nın öldürülmesinden sonra Ali Tegîn ile Selçuklular'ın savaşıp, Selçuklular'ın mağlup olarak Horasan'a geçmelerini doğru bulmamıştır. Bunu da Ali Tegîn ile Selçukluları sonradan dostluk kurup birlikte ittifak yapmalarına bağlamaktadır.[126]

Bu sırada Gaznelilerin Sultanı Mahmûd ölmüş (421/1030) yerine oğlu Mesûd geçmişti. Gazneli Mahmûd 59 yaşında öldüğünde ardında Hazar Denizi'nden Mâverâünnehir'e, oradan İran körfezine ve Hint Okyanusu'na kadar uzanan bir imparatorluk bırakmıştı.[127]

Tuğrul Bey ve Çağrı Bey Ceyhun'u geçince Hârizmşâh Hârûn b. Altuntaş onları kendisiyle iş birliği yapmaya davet etti. İki kardeş Hârizmşâh Hârûn'un yanına 426 (1034-1035) gitti. Ancak Hârizmşâh Hârûn b. Altuntaş onlara hile ve hainlik yaptı. Cend sahibi Şâh Melik'e *"Hiç beklemeden büyük bir ordu ile Selçuklularla savaşmaya git ve onların kökünü kazımaya ve başlarını ezmeye çalış. Nefes alan bir kişiyi sağ bırakma."* dedi. Şâh Melik bunun üzerine Selçuklular üzerine yürüdü. Şâh Melik

---

[124] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil Fi't Tarih*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. IX, Bahar Yayınları, İstanbul 1987, s. 363-364.

[125]Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's Safa fi Sîreti'l Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye),* (Tercüme ve Notlar. Erkan Göksu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 35-36.

[126] Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 126.

[127] Ergin Ayan, "Gazneli Sultan Mahmud'un Mirası", *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, S. 495-496, s. 662.

birçok kişiyi öldürdü. Bunun üzerine Tuğrul ve Çağrı Beyler Ceyhun'dan geçip Ebîverd ve Nesâ civarına yerleştiler.[128]

Birkaç gün sonra bir elçiyi 428 (1036-1037) Ali bin Mûsâ türbesinin kubbesini yaptıran Amîd-i Nîşâbur Sûrî İbnü'Mu'tezz'e (Emîr Sûrî) birini gönderip Sultan Mesûd'un nezdine giderek o civarda yerleşecekleri bir yer belirlemesini söylemesini istediler.

6. Selçuklular'ın Horasan'a Geçişleri Karşısında Gazneliler'in Aldığı Tedbirler

Sultan Mesûd bunun üzerine sivil ve askerî devlet adamlarını bir araya toplayarak onlarla istişare etti. Sultan Mesûd ilk olarak bu meselenin küçük bir şey olmadığını söyleyerek onların bu ülkede kalmalarına müsaade etmeyeceğini söyledi. Çünkü Sultan Mesûd, babası Sultan Mahmûd zamanında onlardan zarar gördüğünü biliyordu. Cûrcân[129]'dan saray gulamlarıyla ve seçkin bir ordu ile Nesâ'ya şiddetli akınlar yapıp onlardan öc alacağını bildirdi.

Sultan Mesûd'un bu düşünceleri devlet adamları tarafından da hoş karşılandı. Sultan Mesûd'un veziri ise yolların durumu hakkında bilgi sahibi olmaları gerektiğini açıkladı. Bunun üzerine bu yollar hakkında bilgi sahibi birkaç kişi getirildi. İzleyecekleri üç yol tavsiye ettiler. Bunlardan birinin, Dihistan tarafından giden çöl yolu olduğunu, geçmenin çok zor olacağını aynı zamanda da bu yolların susuz ve otsuz olduğunu ilave etti. Diğer iki çöl yolunun ise daha kötü olduğunu söyledi.

---

[128]Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's Safa fi Sîreti'l Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye),* (Tercüme ve Notlar. Erkan Göksu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 37-38; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't Tarih*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. IX, Bahar Yayınları, İstanbul 1987, s. 364.

[129]Hazar denizinin güneydoğusunda tarihî bir şehir ve bu şehrin merkez olduğu eyalet. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rıza Kurtuluş, "Cürcân", *DİA*, C. VIII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 131-132.

Vezir bunun üzerine söz aldı: *"Tek atlıların ve Saray gulamlarının hayvanları Âmu'l'da uzun süre güçlükle saman bulabilmişlerdir. Buraya Cürcân'a geldiğimizden beri ot yiyorlar. Buradan Nesâ'ya kadar da yolu bilenlerin dediği gibi aynı şekilde güç ve zordur. Eğer hükümdar kendisi hareket ederse atlar kalır ve menzile erişemeden ordu azalır ve yorgun düşer. Buna karşılık da düşmanımız dinlenip kuvvetli bir şekilde hazırlık yapar. Karışıklık çıkmamasını ve suyun olmasını düşünmemiz lazımdır. Sûrî'ye bir mektup yazalım dedi ve ekledi: Dihkanlara (Türkmen liderlerine) üzülmemeleri, zira kendi evine geldikleri, bizim vilayetimizde ve himayemizde oldukları, bizim Rey üzerine yürümekte olduğumuz, oraya varınca onların iyiliği için gereğinin yapılacağını söyleyelim. Böylece bu mektup gitsin ve Hudâvend buradan Nişâbur tarafına varılsın. Atlar dinlenip kuvvetlensinler. O zaman Horasan'dan çıkarılmaları doğru olursa akıllı ve iş bilir bir kumandanın emrinde onların hakkından gelinsin. Zira, Hudâvend bizzat onlar üzerine yürürse bu zor durumlara sebebiyet verebilir"* diyerek son sözü Sultan Mesûd'a bıraktı.

Toplantıda herkes tarafından vezirin söyledikleri kabul edildi ve üç güne kadar Nîşâbur tarafına dönülmesine karar verildi. Sultan Mesûd Cûrcân'dan hareket ederek 426 (22 Mayıs 1035) Nîşâbur'a geldi. Sultan Mesûd buraya gelir gelmez Nesâ'ya gönderilecek orduyu hazırlamaya başladı.[130]

Mesûd, Selçuklular'ın Nesâ ve Ebîverd'de mâl toplayıp ve adam hazırlamakla meşgul olduklarını ve çekinmeden askerlerin ve reâyâ'nın hayvanlarına ve mallarına saldırdıklarını işitti. Hazinelerin kapısının açılmasını, savaşçılara ve kılıç ehline sayısız mâl verilmesini buyurdu.[131]

---

[130] Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri,* C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 201-212.

[131] Olay şöyle gerçekleşmiştir: Sultan Mesûd önce birini gönderip mâl istedi. Vermediler ve cevab olarak "Malı kendi adamlarımıza veririz. Çünkü biz de padişahlar soyundanız." dediler. Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's Safa fi Sîreti'l Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye),* (Tercüme ve Notlar. Erkan Göksu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 42.; Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, *Camiü't-Tevârîh (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk) Selçuklular,* (Tercüme ve Notlar. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş), Bige Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010, s. 84.

Mehmet Altay Köymen ise Selçuklular'ın herhangi bir saldırıda bulunmadığını söylemiştir. Selçuklular hakkında gelen bilgiler, Selçuklular'ın güçlük çıkarmayı düşünmek şöyle dursun, kendileri devletten gelecek hücumdan korkmakta yönünde idi. Sultan Mesûd'un Rey'e değil Nîşâbur'a geldiğini öğrenmelerine rağmen durumlarında bir değişiklik yapmamışlar sadece savunma tedbirlerini artırmışlardı.

B. BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN GAZNELİLERE KARŞI KAZANDIĞI ZAFERLER

1. Devlet Kurma Yolunda Selçuklular

1.1.Nesâ Zaferi

Sultan Cûrcân'a ulaştığı zaman (19 Mayıs 1035) Horasan Divan-ı reisi Surî'den haberciler gelmişti.[132] Bu haberciler Selçuklular'ın Surî'ye göndermiş oldukları mektupları getirdiler. Surî, Sultan Mesûd'a Selçuklular'ın kendisine yazdıkları mektupla birlikte durumu anlatan bir mektup daha göndermişti.

Emîr Surî'nin mektubu şöyle idi: *"Selçuklular ve Yınallılar[133] 10.000 atlı ile Merv tarafından Nesâ'ya geldiler. Orada bulunan Türkmenlerle, Hârezmliler ve Selçuklular'dan bir grup onları kendi başlarına geçirdiler ve durdurmadılar. Zira, durmak zamanının olmadığı fikrine sahiptiler. Bana göndermiş oldukları mektubu, zâtiâlileri meseleye vâkıf olsun diye bu mektubun içinde gönderdim."*

Selçuklular'dan gelen mektup ise şöyle idi: *"Emîrü'l-mü'minîn mevlâları olan Yabgu, Tuğrul ve Dâvud'dan eş-Şeyhu'reîs, el-celîl, es-Seyyid mevlâna Ebû'l-Fazl Surî'nin huzuruna:*

Biz bendelere Mâverâünnehir'de ve Buhârâ'da kalmak mümkün değildi. Zira Ali Tegîn yaşadığı müddetçe, aramızda karşılıklı nezaket (mücâmelet), dostluk ve birlik (vuslat) vardı. O ölünce bugün işler tecrübesiz çocuklar olan iki oğlu ve Ali Tegîn'in sipehsâlârı bulunup, bu çocuklara, padişahlığa ve orduya hükm (müstevli)

---

[132] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 68.

[133] Devletin kurulmasına kadar kendine öncülük vazifesi verilmiş olan İbrahim Yınal'ın kendisine bağlı kuvvetler kastedilmektedir. Yınal'ın Tuğrul ve Çağrı Beylerle olan akrabalık derecesi henüz bir neticeye ulaşmamıştır. Kaynaklarda Tuğrul'un kardeşi, amcasının oğlu şeklinde farklı görüşler yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri,* C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 199.

eden Tunus'un eline geçti. Bizim, bu sonuncu ile aramız açıldı. Öyle ki, artık orada kalamazdık. (Diğer taraftan), Harun'un öldürülmesiyle Hârizmde de büyük karışıklıklar çıktı. (Bu sebeple) oraya gitmek de mümkün değildi. Hudâvend-i alem, Hâce (Sûrî) aracılık etsin, (büyük hâce) Ahmed Abdüssamed'e yazsın ve onu şefaatçi yapsın diye büyük Sultanın himayesine (zinhar) geldik. Çünkü bizim onunla (vezirle) aşinalığımız vardır. Her kış Hârizmşâh Altuntaş, bize, kavmimize ve hayvanımıza vilâyetinde bahar zamanına kadar yer verildi, (bu iş için) aracı, o idi. Tâ ki Hükümdar (re'y-i âlî) münasip görürse, bizi bendeliğe kabul etsin. Öyle ki, bizlerden biri yüksek dergâhda hizmet eder, ötekiler hudâvend'in emrettiği her hizmete koşarlar. Ve biz de onun büyük gölgesinde dinleniriz. (Bunun için) çölün kenarında olan Nesâ ve Ferâve vilâyeti bize ihsan edilsin, tâ ki eşya ve hayvanlarımızı (buneh-hâ) oraya koyalım; tasasız olalım, Balkan dağından, Dihistân'dan Hârizm hududundan ve Ceyhûn tarafından hiçbir müfsidin baş göstermesine imkân vermeyelim ve Irâk ve Hârizm Türkmenlerini (Horasan'dan) kovalım. Eğer, hükümdar (hudâvend) (talebimize) muvafakat etmezse, halimizin ne olacağını bilemeyiz. Çünkü dünyada (sığınacak) yerimiz yoktur ve kalmamıştır. Yüksek hükümdarın (meclis-i âlî) haşmeti büyüktür. O büyük makama (meclis-i bozorg) yazmağa cesaret edemedik. Bu işi hükümdara ulaştırsın diye hâce (Surî) yazdık."[134]

Sultan Mesûd bu mektuba çok kızdı ve Türkmenleri Horasan'dan çıkarmak için hazırlıklara başladı. Bu arada Sultan Mesûd Cürcân'dan ayrılarak Nîşâbur'a gelmişti. (2 Haziran 1035) Selçuklular'a karşı ordu sevk etmeye karar veren Sultan Mesûd, herkesi etrafında topladı.[135] Sultan Mesûd, İlk olarak Nîşâbur'da biraz kalındığını, asker ve hayvanların dinlendiğini Selçuklular'ın bir hazırlık yapmasa da onların, Gaznelilere'e ileride güçlük çıkaracağını söyledi.

Bunun üzerine önemli komutanlardan Beytoğdı da Sultan Mesûd'un bu görüşünü destekler şekilde konuştu. *"Sultan Mahmûd kendi arzusuyla Selçukluları*

[134]Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's Safa fi Sîreti'l Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye),* (Tercüme ve Notlar. Erkan Göksu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 40-41.
[135] Salim Koca, "Sır Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", *Türkler*, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 941.

Horasan'a getirdi. Ne fesadlar çıkardıkları halen de neler yaptıkları bellidir. Bu hal, bunlarında gelem arzusunu uyandırdı. Düşman asla dost olmaz. Onlara kılıç kullanmak lazımdır. Zira Arslan Cazib söyledi, dinlenmedi olanlar oldu." Diğer devlet adamları da Beytoğdı ile aynı fikirde idiler.[136]

Selçuklular üzerine gönderilecek Gazneli ordusuna kolektif bir sistem içinde on kumandan ve onların başına da Hâcib Beytoğdı ve Kethüda Hüseyin Ali Mikail tayin edildi. Hâcib Beytoğdı, kendisine verilen emre itaat etmemek gibi bir düşüncesinin bulunmadığına, ancak kendisinin yaşlı biri olduğunu, genç komutanların kendisini dinlemeyebileceğini, bunun da karmaşaya sebep olabileceğinden ordunun başında tek kumandanın bulunmasının daha uygun olduğunu söyledi ise de bu Sultan Mesûd tarafından kabul edilmedi.[137]

Bunun üzerine Nesâ tarafına Beytoğdı önderliğinde bir ordu gönderildi.[138] Silâh yüklü bin deve, dînâr ve dirhem yüklü yüz katır onun emrine verildi. Ayrıca orduda götürülen malzemeleri taşımak ve savaş sırasında herhangi bir sorun halinde kullanılmak üzere filler de bulunmaktaydı.[139]

Nesâ'ya doğru hareket eden Gazne ordusu buraya yaklaştığında Selçuklular Gazneliler'e bir elçi gönderdi. Elçinin getirdiği mektupta şöyle yazıyordu: *"Biz sendeyiz ve itaat üzereyiz. Bizi kabul eder ve bize otlak gösterirseniz, biz bu savaşlardan elimizi çekeriz, kimseye bizden sıkıntı gelmez dediler."* Beytoğdı ise, elçiyi azarladı ve "*Sizinle benim aramda kılıç vardır. Eğer siz itaat edecekseniz Melik Mesûd'un huzuruna birini gönderin, bu özrü ondan dileyin ve size karşı harekattan vazgeçmem için bana bir nâme getirin. Yoksa asla geri dönmem."* diye cevapladı.[140]

---

[136] Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Kuruluş Devri*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 210.
[137] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 63.; Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 50.
[138] Cihan Piyadeoğlu, "Gazneli Veziri Ahmed b. Abdüssamed ve Sultan Mesûd ile Münasebetleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 43, İstanbul 2007, s. 17.
[139] Erdoğan Merçil, "Gazneli Ordusunda Görev Alan Hintliler", *Belleten*, S. 259, Ankara 2006, s. 840.
[140] Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's Safa fi Sîreti'l Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye),* (Tercüme ve Notlar. Erkan Göksu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 42-43; Hamdullâh Müstevfî-i Kazvînî, *Târîh-i Güzîde (Zikr-i Padişâhân-i Selçukiyân),* (Çev. Erkan Göksu), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s. 21.; İbrahim Kafesoğlu,

426 (1035)'da Gazneli-Selçuklu ordusu savaşmaya başladı. Sultan Mesûd'a bir süre sonra ordudan haber geldi. Gelen haberde ordunun, karşılaştıkları Türkmenler'i yendiklerini, öyle ki harb düzenine bile gerek kalmadığını, 7-8 yüz kişinin başının uçurulduğunu ve birçok kişinin esir ve ganimet elde ettiği söyleniyordu.

Bu ilk zaferin yankısı çok büyük oldu. Şenlikler düzenlendi. Hükümdarın emriyle davullar çalındı, şarkılar söylendi. Selçuklu meselesinden ötürü günlerdir içki içmeyen sultan, kendini içkiye verdi.[141]

Selçuklular mağlup olunca Çağrı Bey onlara *"Şimdi Gazneli kuvvetleri atlarından inip endişesiz bir şekilde istirahate çekilmişlerdir. Takip edilmediklerin de emindirler. Eğer hemen onların üzerine yürürsek belki de amacımıza ulaşırız"* dedi. Bunun üzerine geri dönüp birbirleriyle ganimet kavgasına girişen Gazneli kuvvetlerine yetiştiler. Üzerlerine saldırıp ağır darbe indirdiler. Birçok kişiyi öldürüp esir ettikleri gibi Gaznelilerin kendilerinden ganimet aldığı malları ve esirleri de kurtardılar.[142] Hâcib Beytoğdı ise canını zor kurtardı. Böylece Selçuklular bu Gazneli ordusunu Nesâ yöresinde ağır bir yenilgiye uğrattılar.[143] (29 Haziran 1035).

Yenilgiden sonra kaçanlar sultanın huzuruna gidince durumu arz ettiler. Onların anlattıklarına göre başkumandan Beytoğdı'yı dinlemek yerine herkes kendi başına hareket etti. Ordu her tarafa dağılınca toplamak çok güç oldu. Bu da savaşı kaybetmelerine sebebiyet verdi. Ayrıca Gazneli ordusuna birden fazla kumandanın komuta etmesi ve Selçuklular'ın savaş düzeninin mükemmelliği Gazne ordusunun yenilmesine sebep olan bir başka etkendi.[144]

"Selçuklular", *İA,* C. X, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1988, s. 361-362.; Mehmet Altay Köymen, "Tuğrul Bey", *İA*, C. XII, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1988, s. 27.

[141] Mehmet Altay Köymen, *a.g.e.,* s. 215.

[142] İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't Târîh*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), Türkiyat Matbaacılık, İstanbul 1987, s. 365.

[143] Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969, s. 59.

[144] Güller Nuhoğlu, *Beyhâkî Tarihine Göre Gaznelilerde Devlet Teşkilatı ve Kültür*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul 1995, s. 17-18.

1.2. Selçuklular ve Gazneliler Arasında Müzakere ve Anlaşma

Gazneliler'in Selçuklulara karşı yenilmesi Gazneliler tarafından bir kaza olarak yorumlandı. Gazneliler tarafından Nesâ'ya gönderilen muhbirlerden gelen haberlerde Selçuklular'ın savaşta kazanmış oldukları yiyecek, binek hayvanı, altın, gümüş, kıyafet, silah, ziynet eşyası karşısında şaşkınlık içinde oldukları söyleniyordu.[145] Selçuklular ise Nesâ Zaferinin sonunda bir Kurultay düzenledi. Kurultay'da şu şekilde konuştular. *"Düşünmediğimiz ve ummadığımız şekilde böyle bir olay oldu. Bu büyük orduyu biz yenmedik. Biz kendimizi korumaktan başka bir şey yapmadık. Bu, onların tedbirsizliğinden olmuştur. Tanrı istedi, böyle oldu. Tâ ki birdenbire mahvolmadık. Ve beklemediğimiz halde birçok nimet, hazine elimize geçti. Fakir iken zengin olduk. Sultan Mesûd büyük bir padişahtır. İslâm'da onun gibi biri daha yoktur. Onun ordusuna tedbirsizlikten ve kumandansızlıktan böyle oldu. Onun daha birçok kumandanı ve askeri vardır. Bir elçi göndermeli ve özür dilemeliyiz. Sözümüzün bundan öncekinin aynısı olduğunu evimize ve canımıza kastedildiğinden bizim için çalışmaktan başka çare kalmadığını söylemeliyiz. Gelen cevaba göre de istişare ederiz."* dediler.

Bu sırada Nesâ'dan gelen haberler Selçuklular'ın aldıkları zaferi pek büyütmek eğiliminde olmadıkları, bu sebeple mektuplar yazarak itaat bildirmek istedikleri yönündeydi. Gelen mektupları okuyan sultan vezirle görüşüp fikrini sordu. Vezir, bu seferin yapılmasına karşı çıktığını, fakat sultanın hiddetinden bunu anlayamadığını belirtti. Bu sırada Selçuklular, Buharalı bir âlim aracılığıyla vezire bir mektup gönderdiler.[146] Selçuklular gayet alçakgönüllü bir ifade tarzıyla şunları yazmışlardı:

"Biz kızgın olan, işin çıkar yolunu ve âkıbetini iyi göz önünde tutmayan Surî'yi, aracı ve şefaatçi yapmakla hata ettik. (O), nihayet Sultan'ı ordu göndermeye teşvik etti; 'leşker-i mansûr' a karşı kılıç çekmeye cesaret etmek ne haddimiz idi. Fakat

[145] Osman Turan, *a.g.e.*, s. 59.
[146] Cihan Piyadeoğlu, "Gazneli Veziri Ahmed b. Abdüssamed ve Sultan Mesûd ile Münasebetleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 43, İstanbul 2007, s. 17-18.

kurdun sürüye saldırması gibi hücum ettikleri, sığıntı olduğumuz halde evimize kadın ve çocuklarımıza kastettikleri için nefsimizi savunmaktan başka ne çare vardı? Zira can tatlıdır. Şimdi, biz daha önce verdiğimiz sözde duruyoruz. Bu mağlubiyet istemediğimiz halde olan göz değmesidir. Uygun görürse, tuz ekmek hakkı olan vezir bu işe el atsın, aracı olsun ve efendimiz Sultan'ın gönlünü hoş etsin. Tâ ki, af dileğimiz kabul edilsin. Bu adamımız (elçimiz) gönlümüze huzur verecek bir cevabı mektupla geri gönderilsin. Tâ ki itham bitsin. Eğer vezir, bu kimse ile birlikte sözümüzü işitmesi, bizim bendeleri olduğumuza ve işin düzelmesinden başka bir şey düşünmediğimize kanaat getirmesi için kendi itimad ettiği bir kimseyi gönderirse daha iyi olur."[147]

Vezir mektubu okuduktan sonra gelen elçiyi dinledi. Ardından gelinen durumu önce sultanla sonra da meclistekilerle müzakere etti.[148] Sultan ilk anda, içine düşülen zor durum sebebiyle Selçuklular'dan gelen bu teklife pek sıcak bakmamış, ancak Ahmed b. Abdüssamed ile Ebû Nasr-ı Mişkân'ın yoğun çabalarıyla bir karara varmıştı. Karara göre Buharalı dânişmend ile birlikte bir dönem Sultan Mahmûd'un casusluğunu da yapmış olan Kadı Ebû Nasr-ı Sînî elçi olarak gönderilecek, yapılacak görüşmeler sonucunda Selçuklular'ın teklifi ciddi ve makul olursa anlaşmaya varılacaktı.[149]

Bu karar alındıktan sonra 2 Ramazan 426 / 11 Temmuz 1035 tarihinde Selçuklu elçisi ve Kadı Sînî, Nîşâbur'dan ayrıldı. Bir süre sonra bunlar mektuplarla geri döndüler. Gelen haberler Gazneli devletinde uzun uzun istişare edildi. Kadı Sînî, (27 Ağustos 1035) yanında eski Selçuklu elçisi ile birlikte yanında başka üç elçi ile tekrar Nîşâbur'a döndü. Üç elçi, üç Selçuklu lideri adına gelmişti. Bunlar; Tuğrul Bey, Çağrı Bey ve amcaları Musa Yabgu idi. Bu elçiler, ertesi gün vezirlik divanı'na (divân-ı

[147] Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Kuruluş Devri C. I,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 223-224.
[148] Cihan Piyadeoğlu, "Gazneli Veziri Ahmed b. Abdüssamed ve Sultan Mesûd ile Münasebetleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 43, İstanbul 2007, s. 17.
[149] Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 53.

vezaret) gönderildi. Orada yapılan müzakereler ikindi namazına kadar sürdü. Bunun sonucunda bazı kararlar alındı:[150]

1. Nesâ Tuğrul Bey'e, Dihistân Çağrı Bey'e, Ferâve Musa Yabgu'ya verilecek.
2. Selçuklu liderlerine "dihkân"[151] unvanı verilecek ve ayrıca her birine olmak üzere valilere verilmesi âdet olan üç hilât, iki dallı külah, bayrak, Gazneliler'e özgü dikilmiş elbise, at, eyer, Türkler'e özgü altın kemer ve biçilmemiş kumaşlar gönderilecek.
3. Kendilerine hilât[152], menşûr[153] ve sancak gönderilecek (Gazne elçisi onlara hilât'ı kendi götürecek.)
4. Aynı elçi Sultan'a itaat üzere bulunacaklarına dair onlara yemin ettirecek.
5. Selçuklular, bu üç vilayetle yetinecekler.
6. Sultan, (Nîşâbur'dan) Belh'e dönerek, onlar (hükümdarın hücum etmeyeceğinden) emin olunca üç liderden biri saraya gelecek ve hükümdarın hizmetinde bulunacak.[154]

Ertesi gün de elçilere hilât ve para verildi. 21 Şevval / 29 Ağustos 1035 Cuma günü namazdan sonra Kadı Sînî ve Selçuklu elçileri Nesâ'ya gitmek üzere Nîşâbur'dan ayrıldılar.

---

[150] Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Kuruluş Devri C. I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 225.

[151] Sâsânîler ile Ortaçağ'daki bazı İslâm devletlerinin idarî teşkilâtında köy reisi, şehir ve yöre beyi anlamında kullanılan bir tâbirdir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Faruk Sümer, "Dihkân", *DİA,* C. IX, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 289.

[152] Hükümdarın ödüllendirmek istediği birine verdiği değerli elbise. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmed Fuat Köprülü, "Hil'at", *İA*, C. V, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1987, s. 483-484.

[153] Tanıtma belgesi, irade, ferman ve özellikle iktâ fermanı anlamındadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: W. Björkman, "Menşûr", *İA*, C. VII, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1987, s. 721.

[154] İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't Tarih*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. IX, Bahar Yayınları, İstanbul 1987, s. 365.; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 64.; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969, s. 59.; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Kuruluş Devri C. I,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 225.; Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 54.

1.3. Gazneliler ile Yapılan Anlaşmanın Selçuklular Tarafından Bozulması

Gazneliler'in Nesâ yenilgisi Ali Tegîn oğulları için de bir fırsata dönüştü. Onlar da büyük bir ordu ile Gazneliler'e karşı harekete geçti. Onların bu hareketi yüzünden Nîşâbur'da bulunan Gazne sultanı ve ordusu Herât üzerinden Belh'e geçerek kışı orada geçirmeye karar verdiler. Bu sırada Selçuklular'a elçi olarak gönderilmiş olan Kadı Sînî de geri döndü. O, Vezir Ahmed b. Abdüssamed ile Divan-ı Risâlet Reisi Ebû Nasr-ı Mişkân ile yapmış olduğu görüşmede şu tespitlerde bulundu: *"Sultanı kandırmak artık imkansızdır. Ben Selçuklular'ın kendilerine olan güvenlerinin arttığını gördüm. Sînî olarak bana hangi konuda yemin etmişlerse itimat etmek mümkün değildir… Bu yüzden sultanın Herât'a gitmesi doğru değildir. Yoksa bir bozgun çıkar."* Ancak vezir böyle bir şeyin artık mümkün olamayacağını söyledi. Kadı Sînî *"o zaman burada bir ordu bırakılmalı"* dese de Sultan Mesûd, Selçuklular'ın henüz bir itaatsizlik göstermediklerini, eğer böyle bir şey yaparlarsa o zaman tedbir alacağını söyledi.[155] Sultan Mesûd, 19 Zilkade 426 / 25 Eylül 1035 tarihinde Herât'a gitmek üzere Nîşâbûr'dan ayrıldı.

Sultan Mesûd yaklaşık üç ayını devletin iç işleri ve eğlenceyle geçirdi. Bu eğlenceli günler 427 (1036) yılının sonlarına doğru Horasan Divanı Reisi Sûrî'den ve diğer şehirlerden gelen haberlerle sekteye uğradı. Selçuklular ve bunlara katılan Iraklı Türkmenler faaliyete geçerek her yerde halka zarar veriyor, ne bulurlarsa alıp her yeri yağma ediyorlardı. Ayrıca Bûst'dan gelen bir mektupta, bir Türkmen grubun Ferâh ve çevresine geldikleri ve birçok hayvan sürüp götürdükleri bildiriliyordu. Sonra aynı şekilde Cûzcân ve Serahs'dan da mektuplar geldi. Bunlara karşı tedbir alınmazsa Horasan'ın elden çıkacağı da bildiriliyordu.[156] Bunun üzerine Sultan Mesûd başta

[155] Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Be*y, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 55.

[156] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 64.; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi Türk-İslâm Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969, s. 59-60.; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri C. I,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 229.

vezir olmak üzere devlet adamlarını toplayarak istişare etti. Yapılan görüşmelerden sonra Hacib-i Bozorg Subaşı'nın komutasında 10 bin süvari ve 15 bin piyadeden oluşan bir ordunun Horasan'a gönderilmesine karar verildi. Hazırlanan ordu daha sonra Nîşâbûr ve Herât'a gönderildi. Sultan Mesûd, bundan sonra Gazne'ye döndü. (20 Mayıs 1036). Oğlu Mevdûd'u ise Hindistan Emîri tayin ederek Lahor'a göndermişti.

Sultan Mesûd, Kurban Bayramı'nı (4 Ekim 1036), Gazne'de kutlamış ve ertesi günü takip edilecek hareket hakkında devlet büyükleriyle bir toplantı yapmıştı. Bu toplantıda, Sultan'ın beraberinde vezir olduğu halde Bûst tarafına gitmesi, tehlikeli bir durum meydana çıktığı taktirde Herât'a yönelinmesi, yoksa oraya vezir'in gönderilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca Mevdûd ve Başkumandan Ali Dâye de kuvvetli bir orduyla Belh'e gidecek ve orada kalacaktı. Bu suretle Horasan, Gazneli büyükleri ve askerleriyle dolu olacak ve bir olay olduğunda hemen müdahale edilecekti. Bu kararlar neticesinde Sultan Mesûd 7 Ekim 1036'da Büst[157]'e gitmek üzere Gazne'den ayrıldı.[158]

Hacib Subaşı komutasındaki ordunun büyüklüğü ve gücü Selçuklular'ı etkilemişti ve bunun sonucunda Muharrem 427 / Kasım 1036'da Gazneliler'e iki elçi gönderdiler.[159] Selçuklular'ın elçi ile yolladıkları mektup şöyle idi:

"Bizim tarafımızdan şimdiye kadar bir taşkınlık olmamıştır. Fakat Horasan'da başka Türkmenler de vardır. Ve gittikçe gelmeye devam etmektedirler. Çünkü Ceyhun ve Balhan yolu açıktır. Ayrıca bize verilen bu vilayetler dardır. Vezir bize aracılık etsin ve çöl tarafında bulunan Merv, Serahs ve Bâverd gibi şehirler bize verilsin. Öyle ki kadılar, sahib-i divanlar efendimiz tarafından tâyin edilsin ve vergiye tabî tutulsun, ta ki efendimizin askerleri olalım ve Horasan'ı düşmanlardan temizleyelim. Irak'ta veya başka bir yerde yapılacak hizmet olursa yerine getirelim. Subaşı hâcib ile ordu

[157] Afganistan'ın Sicistan bölgesinde harabeleri bulunan bir şehir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tahsin Yazıcı, "Büst", *DİA*, C. VI, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 495.
[158] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 65.
[159] Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları İstanbul 2014, s. 55-56.

Nişâbur'da ikamet etsinler. Eğer üzerimize yürürlerse bu hücumu def etmekle meşgul olmaktan başka çaremiz yoktur. (Bu takdirde) hürmet ortadan kalkar."[160]

Sultan Mesûd, Selçuklular'ın göndermiş oldukları bu mektuba sinirlenerek Selçuklu elçisine: *"Sizinle bizim aramızda kılıç vardır. Askerler savaşmak için gönderilmiştir. Biz de Bûst'ten Herât'a hareket edeceğiz."* şeklinde cevap verilmesini istedi. Onun bu isteğine Vezir Ahmed b. Abdüssamed itiraz ederek Selçuklular'ın barış yapmak istediğini söyleyerek savaş ya da barış yapmaya onların verdiği sözler üzerine harekete geçmelerini söyledi. Bunun üzerine Sultan Mesûd, Selçuklu elçilerine bir mektup yazarak uyarılarda bulundu.[161]

Ancak 25 Muharrem 428 / 18 Kasım 1036 tarihinde Herât, Bâdgîs ve Garcistân berîd[162] teşkilâtından gelen bir haberde Çağrı Bey'in 4000 süvari ile Gazne'ye doğru ilerlediği söyleniyordu. Sultan Mesûd, bu haber karşısında Selçuklular ile asla dost olunmayacağını söylese de vezir böyle bir sefer için mevsimin elverişli olmadığını söyledi. Sultan Mesûd, vezire Herât'a gitmesini kendisinin de Gazne'ye dönmesini uygun görse de ikinci bir haber gelene kadar Gazne'ye dönmemesi konusunda ikna edildi. 5 Safer 428 / 28 Kasım 1036 tarihinde bu konu ile ilgili bir mektup daha geldi. Gelen haberde daha önce Gazne'ye yürüdüğü iddia edilen 4000 kişinin aslında 350 Türkmen atlısı olduğu, sınırı geçtikleri için kendilerini Çağrı Bey'in öncü kuvvetleri olarak tanıttıkları belirtiliyordu.

22 Rebiülevvel 428 / 13 Ocak 1037 yılında Horasan'ın Selçuklular'dan mustarip olduğu ve yardım beklendiği, ülkenin her yerine yayılan Selçuklular'ın, Kûhistan'da bulunan Tûn şehrini yağmaladıkları haberi geldi. Sultan Mesûd, vezirini Herât'a gönderdi ve Hacib Subaşı idaresindeki bütün Horasan askerlerinin Selçuklular

---

[160] Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri C. I,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 232-233.

[161]Cihan Piyadeoğlu, "Gazneli Veziri Ahmed b. Abdüssamed ve Sultan Mesûd ile Münasebetleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 43, İstanbul 2007, s. 20.

[162] İslâm devletlerinde istihbarat ve posta teşkilâtına verilen isim. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İbrahim Harekât, "Berîd", *DİA*, C. V, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 498-501.

üzerine hücumunu emretti.[163] Vezir, bir süre sonra gönderdiği mektupta her şeyi emredildiği gibi yaptığını söylemekteydi. Ona göre bütün düzenlemeler yapıldığı için sultanın Herât'a gitmesi daha uygun olacak, kendisi de Hacib Subaşı ile Merv'e giderek düşmanlarla savaşacaktı. Ancak Sultan Mesûd, ona verdiği cevapta: *"Hâce[164], Horasan'daki halifemizdir. Merv ve diğer şehirler askerlerimizle doludur. Bizim Herât'ta bulunmamızın ne gereği var? Bizim için Gazne'ye gitmek daha doğru olur. Ali Tegîn oğulları Belh ve Toharistân'a doğru hareket halindedir."* demiştir.

Diğer taraftan Selçuklular, hâkim oldukları şehirler ile ele geçirmeyi planladıkları Horasan bölgesini; Tuğrul Bey'e Nîşâbur, Çağrı Bey'e Merv ve Musa Yabgu'ya da Serahs verilmek üzere paylaştılar.[165] Çağrı Bey kendi payına düşen Merv şehrini bir baskınla ele geçirdi. 428 yılı Receb ayının ilk Cuma günü / 22 Nisan 1037 tarihinde Merv'de Çağrı Bey adına hutbe okundu.[166]

Vezir Ahmed b. Abdüssamed, Horasan'da bulunan ordunun üzerine Selçuklular'ın geldiğini haber verdi. Hacib Subaşı Merv'e giderek karargâh kurunca Selçuklular da Nesâ ve Ferâve taraflarına çekildi. 428/1037 yılında Gazneliler yeniden bir toplantı yaptılar. Sultan Mesûd yeniden Hindistan'a sefere gidip oradaki Hansi Kalesine sefer düzenlemek istediğini söyledi. Sultan Mesûd Selçuklular'ın artık bir zarar teşkil etmeyeceğini söyleyerek diğer devlet erkânlarından da fikir aldı. Vezir Ahmed b. Abdüssamed sefere karşı çıkarak Sultan'ın Merv'e gidip Selçuklu meselesini tamamen halletmesini söylemiştir. Sultan Mesûd, vezirin bu söylediklerine karşı çıkarak 429 / Ekim 1037'de Hansi Kalesine sefer düzenlemek için Gazne'den

---

[163] Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969, s. 61.
[164] Gazneliler'de vezir için kullanılan tâbirdir.
[165] Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları İstanbul 2014, s. 58.
[166] Şadruddîn Ebu'l-Hasan Ali İbn Nâşır İbn Ali el-Hüseynî, *Ahbârü'd-devletis-Selçukiyye,* (Çev. Necati Lügal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 6.; Claude Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı),* (Çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 5.; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", *İA*, C. X, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1987, s. 361.; Erdoğan Merçil-Ali Sevim, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset-Teşkilat-Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 24.

ayrıldı.[167] Sultan Mesûd Gazne'den ayrılmasının ardından Horasan ve Rey'den mektuplar gelmeye başladı.

Sultan Mesûd, vezirinin sözünü önemsemeden Hindistan'a doğru hareket etti. 428 (1037) Aradan çok geçmeden Horasan ve Rey'den yine haberler gelmeye başladı. Sultan Mesûd, gelen mektupların eklenerek vezire gönderilmesini ve ne gerekiyorsa vezirin yapmasını söyledi. Sultan'ın yokluğundan faydalanan Türkmenler Horasan'a gelmiş, Tâlikan ve Fâryâb'ı yağmalamışlardı. Kış şartlarından dolayı Gazne orduları hareket edememişti.[168]

1.4. Selçuklular'ın Gaznelilere Karşı Kazandığı İkinci Zafer: Talhâb (Acısu)

Sultan Mesûd'un Hindistan gazasında kazandığı başarının sevinci, Horasan'dan gelen haberler nedeniyle kısa sürmüştü. Sultan, Selçuklular tarafından Tâlikan ve Fâryâb'ın yağmalandığını duyunca Hindistan'a yaptığı seferden pişmanlık duydu. Bu sırada Sultan'ın oğlu Mevdûd ve Başkumandan Ali Daye de Belh'den Gazne'ye dönmüşlerdi. (24 Mart 1038)[169]

Gazneliler ile Selçuklular arasında yapılması artık kesin hâle gelen çarpışma için bahar ayının gelmesi bekleniyordu. Bu yüzden daha önce Selçuklular ile savaşmak için gönderilen Hacib Subaşı, Nîşâbur'da karargâh kurdu. Bu sırada Selçuklular ise Merv şehrinde bulunuyordu.[170] Her iki taraf da birbirinden çekinerek hareket ediyordu. Sultan Mesûd, Hacib Subaşı'nın acizlikten hiçbir iş yapmamaya başladığını bir

---

[167] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 67.; Osman Turan*, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969, s. 61.; Sergey Grigoreviç Agacanov, *Selçuklular,* (Çev. Ekber N. Necef-Ahmet R. Annaberdiyev), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006, s. 87.

[168] Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri, C. I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 243-244.; Sergey Grigoreviç Agacanov, Selçuklular, (Çev. Ekber N. Necef-Ahmet R. Annaberdiyev), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006, s. 87.; Erdoğan Merçil-Ali Sevim, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset-Teşkilat-Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 24.; Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları İstanbul 2014, s. 61.

[169] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 67.

[170] Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları İstanbul 2014, s. 61.

zamanlar içki içmezken şimdi her gün içki içtiğini ve askerlere sattığı buğdaylardan kazandığı parayla kesesini doldurmaya başladığını öğrenince Hacib Subaşına savaş yapmasını emretti.[171] Sultan'ın davranışından çekinen Hacib Subaşı Sultan'a bir elçi göndererek durumu izah etti:

"Selçuklu Türkmenleri, kuvvetlerini 20-30 parçaya ayırıyorlar. Çöl onların ana ve babasıdır. Nasıl ki şehirler de bizim için aynıdır. Subaşı şimdiye kadar onlara yüklendi. Öncü kuvvetler çıkardı. Savaşlar oldu. Kuvvet ve kudretlerini iyice öğrendi. Ve ordunun ağırlığını muhafaza etti. Öyle ki onlar (Selçuklular) şimdiye kadar Horasan şehirlerinden hiçbirine yerleşmediler. Vergi tahsili devam etmekte ve vergi memurları da işlerinin başındadır.

Biri yazın öteki kışın olan Fâryab ve Tâlikan yağmasına gelince, bu ani oldu ve bu sırada Subaşı Selçuklular'ın karşısında idi. Fakat Selçuklular'dan bir grup ayrılıp gitmiş ve aniden hücum etmiştir. Subaşı haberdar oluncaya kadar iş işten geçmişti. Subaşı'nın ordunun bir kısmını ayırıp gitmesi de olmazdı. Yazılanlar doğrudur. Meydan Muharebesi yapmak doğru değildir. Yine de doğru olan hükümdarın fikridir."

Sultan Mesûd 429 /30 Nisan 1038'de ferman yayınlayarak Selçuklular ile bir savaş yapılmasını kararlaştırdı. Kesin savaş Serahs yakınlarındaki Talhâb denilen yerde oldu. İki taraf arasında sabahtan öğleye kadar devam eden şiddetli savaşta Gazneli ordusu ağır bir yenilgiye uğradı. 429 / 10 Haziran 1038'de Herât Berîd Nâib'inin gönderdiği mektupta Subaşı'nın 20 gulâmı ile Herât'a geldiğini ve yenildiklerini söylüyordu. Çok şiddetli geçen savaştan sonra Gazneliler, galibiyete yaklaşmışken bazı komutanların Subaşı'yı dinlemeyip savaş alanını terk etti. Yaralanan Subaşı da Herât'a kaçmak zorunda kaldı. Çağrı Bey onu bir süre takip ettiyse de Tûs'a geri döndü.[172] Bu sırada Nîşâbur ileri gelenleri, emîrler ve askerler

[171] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 67.
[172] Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Kuruluş Devri*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 248-252.; Cihan Piyadeoğlu, *Selçukluların Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey,* Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 61-63; Sergey Grigoreviç Agacanov, *Selçuklular,* (Çev. Ekber N. Necef-Ahmet Annaberdiyev), Ötüken Yayınları, İstanbul 2006, s. 90.

saygılarını sunmak üzere Çağrı Bey'in huzuruna gelmişlerdi. Ramazan ayının sonuna kadar hemen her gün Horasan'ın içine düştüğü durumu anlatan mektuplar gelmeye devam etti. Bu mektuplarda, herkes başka birini suçluyordu.

Bu yenilgiden sonra Sultan Mesûd, Vezir ile son durumu görüşürken Hârezm bölgesinin Şâh Melik'e verilmesini öne sürdü. Vezir de bunu kabul etti. Böylece Selçuklular'ın başdüşmanı Şâh Melik Hârezm bölgesine tayin edilerek ondan yararlanılmaya çalışıldı.[173]

[173] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 68.

C. KAZANILAN ZAFERLER SONRASI SELÇUKLULAR

1. Selçuklular'ın Nîşâbur'u İşgali

Sultan Mesûd, Hacib Subaşı'nın yenilgisinden sonra Nîşâbur'dan iki komutan tarafından kaçırılan hazinenin emin ellerde olduğu haberini aldı. Sultan Mesûd, bu habere sevinemeden Selçuklular'ın Nîşâbur'a geldiğini öğrendi.

Tuğrul Bey'in kardeşi İbrahim b. Yınal önderliğindeki Selçuklu ordusu, şehre bir haberci göndererek şehrin teslimini istedi.[174] O, Tuğrul, Çağrı ve Musa Yabgu'nun öncüsü olarak buraya geldiğini, arkasında büyük bir ordu olduğunu, şehir halkı savaş istiyorsa geri dönerek bu orduya haber vereceğini, aksi takdirde şehre girerek hutbeyi Selçuklular adına okutacağını bildirmişti. Şehrin önde gelenleri Kadı Said'in evinde toplanarak istişare ettiler: *"Biz silah ehli değiliz. Subaşı bile o muazzam orduya yenilmişse, bizim yapabileceğimiz hiçbir şey yok. Mesûd bizim sultanımızdır. Eğer burası onun işine yarıyorsa çaresiz kendi gelecek veya birini göndererek zapt edecek. Bugün elini kan ve yağmayla yıkamış olan bir grup gelmiştir. İtaatten başka bir şey mümkün değildir." Ş*ehrin ileri gelenleri İbrahim Yınal'ın elçisini çağırarak ona: *"Biz reayayız ve bir hükümdarımız var. Reaya savaşmaz. Emîrlerin şehri almak için gelsinler. Eğer burası sultanın işine yarıyorsa almak için gelsin veya birini göndersin. Ama şunu bilin ki, halk sizin başka yerlerde yapmış olduğunuz yağma ve diğer kötülüklerden dolayı korku içindedir. Bu âdetlerinizi değiştirin, bu dünyanın sonrası diğer bir dünyadır."* demişlerdi.[175]

İbrahim Yınal, Tuğrul Bey'in âdil biri olduğunu, sadece kendilerine direnen yerlerde yağma yapıldığını, bu durumun Nîşâbur için geçerli olmayacağını söyledi. İbrahim Yınal, durumu Tuğrul Bey'e haber verdi. Böylece Sultan Mesûd adına okunan

---

[174]İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't Tarih*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), Bahar Yayınları, İstanbul 1987, s. 367; Sergey Grigoreviç Agacanov, *Selçuklular,* (Çev. Ekber N. Necef-Ahmet R. Annaberdiyev), Ötüken Yayınları, İstanbul 2006, s. 90; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset-Teşkilat-Kültür,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 31; Zebihullah-i Safa, *Tarih-i Edebiyat der İran (İran Edebiyatı Tarihi) (1420-1999),* (Çev. Hasan Almaz), Nüsha Yayınları, Ankara 2002, s. 127.

[175] Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları İstanbul 2014, s. 64.

hutbe *"Sultan'ül-muazzam-Büyük Sultan"* unvanıyla Tuğrul Bey adına çevrildi.[176] (Haziran 1038). Bu olaydan on gün kadar sonra da Tuğrul Bey Nîşâbur'a gelmiş ve Sultan Mesûd'un tahtına oturdu. Tuğrul Bey, şehir halkına âdil davranacağı hususunda söz verdi.[177]

Nîşâbur'u hâkimiyetine alan Tuğrul Bey, şehirde yeni bir idare kurmak için harekete geçti. Etrafa memurlar tayin ederek siyasî-idarî bir örgütlenme içerisine girdi. Horasan valilerinin geleneğini devam ettirerek haftada iki gününü halkın şikâyetlerini dinlemeye ve davalara bakmaya ayırdı. Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh'a (1031-1075) elçi göndererek Horasan'daki durumu arz etti.[178]

Sultan Mesûd bu durumu öğrenince Nîşâbur ileri gelenlerine harekete geçtiğini bildiren ve onların maneviyatlarını yükselten mektuplar gönderdi. Mesûd daha sonra vezir'den Velvaliç şehrine gelerek ordunun ve özellikle hayvanların ot ihtiyacını karşılayacak hazırlıklar yapmasını istedi. Sultan da hazırlıklarını tamamladıktan sonra 50.000 kişiye yaklaşan orduyla 6 Ekim 1038'de Gazne'den ayrıldı.[179]

---

[176] Erdoğan Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 23.
[177] Osman G. Özgüdenli, *Selçuklular*, *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi, (1040-1157, C. I*, İsam Yayınları, İstanbul 2013, s. 78.; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 68.
[178] İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't Tarih*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. IX, Bahar Yayınları, İstanbul 1987, s. 350.; Osman G. Özgüdenli, *Selçuklular, Büyük Selçuklu Devleti Tarihi, (1040-1157),* C. I, İsam Yayınları, İstanbul 2013, s.78.
[179] Ebu Abdullah Muhammed b. Ali el-Âzîmî, *Âzîmî Tarihi (Selçuklu Tarihi ile İlgili Olan Bölümler H:430-538:1038/1039:1143/1144), (Metin, Çeviri, Notlar ve Açıklamalar*) (Çev. Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 3.; Erdoğan Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, Bilge-Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 24.

2. Ulya-âbâd Savaşı

Sultan Mesûd Gazne'den ayrıldıktan sonra Horasan'ın en doğu noktası olan Belh'e hareket etti. Bu sırada Tuğrul Bey Horasan'ın batı bölgesi yani Nîşâbur ile ilgilenirken Çağrı Bey de Serahs'ta bulunmaktaydı.

Sultan Mesûd, bir süre sonra Tirmiz'e doğru hareket etti. 430 / (1038) Çâgâniyân bölgesine geldiğinde vezirden bir mektup aldı.[180] Mektupta, Çağrı Bey'in büyük bir ordu ile Cüzcânâ yürüdüğünü ve Ceyhun kenarına ulaşarak bu nehir üzerindeki köprüyü yıkacağı anlatılıyordu. Sultan Mesûd, bu haberden son derece telaşa düşerek hemen Belh'e geri döndü. Bu sırada Çağrı Bey de Faryâb ve Şuburgan'a giderek etrafı yağmalamıştı. Bu arada on Türkmen atlısı Sultan'ın Belh'de konakladığı bahçenin yanına kadar gelerek dört Hintli piyadeyi öldürdüler ve Mesûd'a ait bir fili de çalıp götürdüler.[181] Filin üzerinde uyumuş bir çocuk vardı. Çocuğu uyandırıp fili sürmesini isteyerek oradan hızla uzaklaştılar. Çağrı Bey askerlerine ödül verdi ve filin Nişâbur tarafına götürülmesini emretti.[182]

Sultan Mesûd bu haberi duyunca çok üzüldü, fil bekçilerine ağır hakaretlerde bulundu. Onlardan filin bedeli olarak 100.000 dirhem alınmasını ve bu olayda ihmali görülen Hintli fil bekçilerinden birkaç tanesinin dövülmesini emretti.[183]

Bu olaydan sonra Çağrı Bey'in hâcibi olan Altı adındaki bir Türkmen emrindeki iki bin atlıyla beraber Belh civarındaki iki köyü yağmaladı. Sultan Mesûd'un gönderdiği Gazneli kuvvetler karşısındaki Altı ve emrindekiler Ulya-âbâd'a çekildiler. Bu durumdan haberdar olan Çağrı Bey Şuburgân'dan Ulya-âbâd düzlüğüne geldi.[184] Gazneliler'in ordusu otuz fille desteklenmişti. Gazneliler ve Selçuklular savaşa tutuştular. Savaşın uzaması üzerine Sultan Mesûd kendisi savaşa katıldı. Sultan

[180] Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 64.
[181] Erdoğan Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti,* Bilge-Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 24.
[182] Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 67.
[183] Erdoğan Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti,* Bilge-Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 24.
[184] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 69-70.

Mesûd'un savaşa katılmasıyla birlikte savaşın seyri değişti. Birçok Selçuklu askeri öldü, diğerleri de esir düştü. Ulya-âbâd Savaşı 20 Cemaziyelâhir 430 / 19 Mart 1039 Selçuklular'ın yenilgisi ile sonuçlandı.[185]

2. Serahs Savaşı

Savaştan sonra Sultan Mesûd, Serahs'a gitmek üzere Belh'den hareket etti. (14 Mayıs 1039 / 15 Şaban 430) emrindeki ordu ile tüm Türkistan ordularının üzerine yürümeyi düşünüyordu.[186] Sultan Mesûd, Tâlikân'a geldiğinde Tuğrul Bey'in Nîşâbur'dan Serahs'a, Musa Yabgu'nun da Merv'e gelerek onlara katıldığını habercilerden öğrendi. Çağrı Bey ise zaten o bölgede idi. Tuğrul Bey ve amcası Gazneliler ile savaşmamak gerektiğini Çağrı Bey'e bildirerek *"Rey, Cibâl ve Gürgân bizim önümüzdedir. Oraya gidersek rahat bir yaşam süreriz. Ayrıca Derbend-i Rum'da düşman yok. Horasan'ı ve bu bölgeleri terk edelim. Büyük ordusu ve raiyeti olan büyük ve haşmetli sultanla savaşmamız mümkün değildir."* demişlerdi. Çağrı Bey ise onların bu sözüne karşı çıktı. *"Eğer sizler ayağınızı Horasan'dan oynatırsanız bu sultanın ve onun her taraftan üzerimize kaldıracağı kuvvetli hücumlarından dolayı hiçbir yerde karar kılamayız. Onlar askeri destek almadan yaşayamazlar. Subaşı'nın başına gelen felaket ağılığın fazlalığından geldi."* diyerek Gazneliler ile savaşmayı göze aldı.[187] Bunun üzerine Çağrı Bey, Merv tarafına giderek orada Mervliler ile bir süre savaştıktan sonra bölgedeki köy ve kasabaları yağma etti.

---

[185] Osman G. Özgüdenli, *Selçuklular, Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157), C. I*, İsam Yayınları, İstanbul 2013, s.78.

[186] Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969, s. 64.; Osman G. Özgüdenli, *Selçuklular, Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157),* C. I, İsam Yayınları, İstanbul 2013, s.79.; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 69-70.

[187] Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 69.

13 Haziran 1039 / 430'da Selçuklular ve Gazneliler Telhâb civarında karşılaştı. Gazneli ordusunun düzeni, merkezde Sultan Mesûd sağ kanatta Sipehsalar Ali, sol kanatta büyük hâcib Subaşı ve ardcı olarak da Emîr ErTegîn şeklinde idi.[188]

İki ordu arasında Talhâb denilen yerde başlayan öncü savaşlarında, daha çok Selçuklular tarafına geçen Gazneli askerler Sultan'ın ordusuna karşı savaşmaya başladı. Karşılıklı saldırılar üzerine Selçuklular geri çekilmek zorunda kaldı. Zafer kazandığını düşünen Gazneliler kutlamalar yaptı. Fakat ertesi gün Gazneliler, Selçuklular'ın gerçek ordusu ile karşılaştı. Selçuklular, Gazneli ordusunu tam olarak yenmese de büyük kayıplar verdi. Ramazan ayının sonu olduğu için Sultan Mesûd kan dökülmemesi için bayramdan sonra savaşmaya karar verdi.[189]

Bayram geldiği için Gazneliler kutlama ile uğraşırken; Selçuklular bu durumdan faydalanmış ve Gaznelilerin üzerine ok yağdırmaya başlamıştı. Sultan Mesûd ordusunu tekrar savaş düzenine sokarak harekete geçti. Tuğrul Bey, Çağrı Bey ve Musa Yabgu idaresindeki Selçukluları Serahs çölündeki savaşta bozguna uğrattı. (27 Haziran 1039). Sultan Mesûd çekilen Selçuklu kuvvetlerini yarım fersah kadar izledi. Daha sonra da Pîrî adında bir kumandan idaresindeki askerleri Selçuklular'ın arkasından gönderdi. Ancak Pîrî ve emrindekiler korkuya kapılarak görevini yerine getirmediler. Onlar ordugâhtan biraz uzaklaştıktan sonra uygun bir yerde dinlendiler ve geri dönüp kimseyi bulamadıklarını söylediler.[190]

430 / 1039 tarihinde Gazneliler Serahs'a doğru yola çıktı. Gazneliler Serahs'a ulaşmadan önce bir nehrin kıyısında dinlenirken Selçuklular'dan bir grup gördüler. Selçuklular yenilmelerine rağmen savaşmayı düşündüler. Selçuklular ise, Gaznelilere karşı meydan savaşı yapmaktan ziyade vurkaç taktiği ile onları yenmeyi amaçladılar. Gazneliler savaşın nasıl yürütüleceği konusunda istişare ederken Selçuklular,

---

[188] Erdoğan Merçil, "Sipehsâlâr II: Gazneliler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVI, S. II, Aralık 2011, s. 467.; ebu'l Fazl Muhammed b. Hüseyin-i Beyhakî, *Tarih-i Beyhakî,* (Trc. Necati Lügal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 538.

[189] Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 290-293.; Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 68-71.

[190] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 71.

Gaznelilerin etrafını kuşattı. Gazneliler'in yaşadığı su sıkıntısı, asker ve hayvanların yiyecek sıkıntısı çekmesi onları zor durumda bıraktı.[191] İki taraf arasındaki savaş ikindi vaktine kadar sürdü. Gerek Gazneli gerekse Selçuklu ordusundan çok sayıda yaralı ve ölü vardı.

3.1.Gazneliler ve Selçuklular Arasında Geçici Barış

Bu olaylardan sonra Gazneli veziri Sultan'a Selçuklular ile bir anlaşma yapma fikrini savundu. Devlet ileri gelenlerinin de katıldığı bir toplantıda uzun görüşmelerden sonra bu fikir kabul edildi. Sultan, *"Elçi gönderilsin ve bu kurt kavmiyle barış yapılsın. Biz de Herât'a gidelim. Bu yaz orada kalalım ki asker dinlensin. Ayrıca Gazne'den at, deve ve silah isteyelim, diğer işleri düzene koyalım. Nasılsa bu kavmin âdetlerini öğrendik. Mihrigân[192] geldiği zaman, Bûşenc, Tûs ve Nîşâbur üzerine yürüyelim. Bize karşı koyarlarsa bu sorun olmaz, karşı koymazlarsa da Bâverd ve Nesâ'ya kadar onların peşinden gidelim. Kış mevsiminde de bu işi bitirelim. Tanrının yardımıyla Horasan'ı onlardan temizleyelim."* diye talimat verdi.[193]

Gazneli elçisi olarak Ebû Nasr Zevzenî seçildi. Selçuklu reisleri elçinin gelişinden sonra toplanarak durumu görüştüler. Neticede onlar da Gazneli veziri'nin barış teklifini kabul ettiler. Bu anlaşma şartları ise şöyle idi:

1. Gazneliler geri dönecek ve Herât'a gidecek.
2. Selçuklular daha önce bulundukları vilâyetlerde kalacak.

---

[191] İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", *İA*, C. X, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1988, s. 362.; Osman G. Özgüdenli, Selçuklular*, Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157),* C. I, İsam Yayınları, İstanbul 2013, s.82.; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s. 26.; Erdoğan Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 24.

[192] Mihrigân Bayramı, İran takviminin yedinci ayı olan ve 23 Eylül-22 Ekim arasını kapsayan Mihr ayının 16-21. günlerinde Akhamenidler'den beri kutlanılan bir bayramdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cihan Piyadeoğlu, "Gazneliler ve Büyük Selçuklular'da Bayramlar ve Bayram Kutlamaları*", Turkish Studies International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume V, Erzincan 2010, s. 1412-1420.

[193] Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 75.

3. Halka taarruz etmemek ve mallarına el koymamak şartıyla Nesâ, Bâverd, Ferâve ve çevresi Selçuklular'a teslim edilecek.
4. Selçuklular hâlen hâkim oldukları üç yerden (Nîşâbur, Serahs ve Merv) çekilecek ve onlara verilen vilâyetlere gidecekler.
5. Gazne ordusu Herât'a çekildiği zaman Selçuklu elçileri de buraya gelecek ve kesin anlaşmaya orada varılacak.

Selçuklular bu şartları kabul ettikten sonra kendilerine verilmiş olan yerlere doğru çekildiler. Gazneli elçisi ordugâhına döndüğü zaman Vezir'e Selçuklular hakkındaki görüşlerini bildirdi.[194] *"Selçuklulara hiçbir şekilde itimat edilmemelidir. Onların aldatıcı sözlerine inanmamak ve onlara asla güvenmemek gerekir. Onların düşüncelerine yerleşen padişahlık etmek düşüncesi ok ve yayla bile çıkarmak zordur. Sultana karşı yenildikleri için barışa rıza göstermişlerdir."* Buna karşılık Vezir, Selçuklular'a karşı tedbirler alacağını ama onlar rahat durursa üzerlerine gidilmeyeceğini açıkladı. Gazneliler bu geçici barıştan sonra Herât'a ulaştı. (Ağustos 1039).[195] Burada ordusunu çöl şartlarında mücadele edebilecek şekilde yeniden düzenlemeye başladı.

Sultan Mesûd Herât'da iken Tuğrul Bey'in Nîşâbur'a döndüğünü, Çağrı Bey'in Serahs'da kaldığını öteki Türkmenlerin de Nesâ ve Bâverd'e gittiklerini öğrendi.[196] Bu durum Selçuklular'ın anlaşma şartlarına uymadıklarını gösteriyordu. Sultan Mesûd, Herât'daki hazırlıklarının yanı sıra Cürcân hâkimi Ebû Kâlicâr ve oradaki görevlilerden Ebû Sehl Hamduy ve Surî'ye mektup gönderdi. Tûs ve Nîşâbur tarafına yürüyeceğini haber vererek onların da orada bulunmalarını emretti. Sultan Mesûd'a gelen mektuplar da Selçuklular'ın savaş hazırlığı içinde olduğu yönündeydi.[197]

---

[194] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 72.; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 305.; Erdoğan Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, Bilge-Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 25.

[195] Osman G. Özgüdenli, *Selçuklular, Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157),* C. I, İsam Yayınları, İstanbul 2013, s. 82., Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Kuruluş Devri,* C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 304-305.

[196] Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-i Nâsırî Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşahlar,* (Çev. Erkan Göksu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 73.

[197] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 72.

4. Sultan Mesûd'un Nîşâbur'a Yürümesi

Gazne'den istediği asker ve ordunun ihtiyacı olan savaş malzemeleri geldikten sonra Sultan Mesûd, 9 Kasım 1039'da Herât'dan ayrılarak Buşenc'e doğru ilerledi. Onun emrindeki ordu savaş filleriyle, ağrılığı hafif çok sayıda piyade ve atlılardan oluşuyordu. Sultan Buşenc sahrasında ordusunu savaş düzenine soktu.[198] Tuğrul Bey bu sırada Nîşâbur'da idi. Sultan Mesûd, Tuğrul Bey'i yakalamak için önüne kesmek amacıyla ilk olarak Tûs şehrine hareket etmeye karar verdi. Tuğrul Bey, yola yerleştirdiği gözlemciler sayesinde Mesûd'un geldiğini öğrendi ve Nesâ taraflarına doğru çekildi. Sultan Mesûd'un rahatsızlanması ve bindiği filin sürücüsünün hayvanı yavaş sürmesi, Tuğrul Bey'in yararına oldu. Daha sonra sultan hızla onu takip ettiyse de yakalayamadı. Gazneli öncüleri Habûşân kasabasına geldiği zaman, Tuğrul Bey'in buradan biraz önce ayrılmış olduğunu anladılar. Sultan Mesûd ordusunu Habûşân'da iki gün dinlendirdi ve bu sırada yanına gelen Ebû Sehl Hamduy ve Surî'ye hemen Tuğrul Bey'in ayrıldığı Nîşâbur'a gitmelerini ve bu şehri ele geçirmelerini buyurdu. Onlar gittikten sonra Sultan Mesûd da atlılar ile Bâverd'e bir akın düzenlemeye karar verdi. Bu sırada Tuğrul Bey Bâverd'e gelmiş ve kendisinden önce oraya ulaşmış olan Çağrı Bey ve diğer Türkmenleri bulmuştu. Selçuklular tam şehri terk ettiler ki sonra Sultan Mesûd askerleri ile Bâverd sahrasına ulaştı. Selçuklular ise Nesâ'ya doğru çekildiler.[199] Ertesi gün Gazneli ordusu Nesâ'ya doğru hareket etti. Sultan burada birkaç gün kaldı. Bu sırada Hârizm'den gelen mektuplar sultanı oraya çağırıyordu. Fakat vezir bu mektuplara oyalayıcı cevaplar vererek ordunun yeni bir macearaya girmesine engel oldu. Öte taraftan Gazneli askerler hayvanlarına ot bulamadıkları için söylenmeye başladılar. Bu durumda sultan Nesâ'dan ayrılmaya karar verdi ve 16 Ocak 1040 tarihinde Nîşâbur'a girdi.[200]

---

[198] Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Kuruluş Devri*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 315.
[199] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 73.
[200] Cihan Piyadeoğlu, "Gazneli Veziri Ahmed b. Abdüssamed ve Sultan Mesûd ile Münasebetleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 43, İstanbul 2007, s. 29.

Sultan Mesûd'dan bir süre önce Nîşâbur'a gelmiş olan Surî, Tuğrul Bey'in oturduğu tahtı parçalattı ve parçalarını fakirlere vererek yenisini yaptırdı. Ayrıca Selçuklular'ın kullandığı ahırları yıktırdı. Fakat Surî tüm çabalarına rağmen sadece yirmi günlük ot bulabildi. Bu sırada Nîşâbur tamamıyla harab olmuş, sadece birkaç yer ayakta kalmıştı. Açlıktan birçok aile yok olmaya başlamıştı. Gazne ordusu da askerlerine ve hayvanlarına yiyecek bulmaya çalışıyordu. Dâmgân'a gönderilen develerle yiyecek sıkıntısını halletmeye çalışan Gaznelilere, Selçuklular da kendi sorunlarıyla ilgilendiği için onlara karışmıyorlardı.[201]

5. Dandanakan Savaşı

Sultan Mesûd 16 Mart 1040 tarihinde Tûs şehrine doğru yola çıktı.[202] Serâhs, Bâverd, Nîşâbur ve çevredeki yol başlarına öncü kıtalarını gönderdi. Öte taraftan Selçuklular da harekete geçerek Serahs'a gelmişler ve onlar da öncü birlikler çıkarmışlardı. Bununla birlikte bazı devlet adamları, çok büyük ve güçlü Gazne ordusu karşısında dayanamayacaklarını düşünerek Rey, Cürcan ve Cibal taraflarına çekilme fikrinde idiler.[203] Buna karşın Çağrı Bey *"Horasan'ın asla terk edilmemesini başka yeni bölgelerde başarılı olmanın çok güç olduğunu, ağır Gazne ordusu karşısında üçüncü kez zafer kazanabileceklerini"* söylüyordu. Onun bu fikri diğer Selçuklu büyükleri tarafından da kabul edildi.[204]

Sultan Mesûd ordusunu savaş düzenine sokmasına rağmen Selçuklular üzerine yürümüyor, buğdayın gelmesini bekliyordu. Gazneli kumandanlar ot bulamadığı için ordunun isyan etmesinden korktular ve Sultan Mesûd'a durumu bildirerek harekete geçmesini istediler. Sultan bu teklifi kabul ederek Serâhs'a doğru yürüyüş emrini

---

[201] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 73.; Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 81.; aynı müellif, "Gazneli Veziri Ahmed b. Abdüssamed ve Sultan Mesûd ile Münasebetleri*", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,* S. 43, İstanbul 2007, s. 29.

[202] Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset-Teşkilat-Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 32.

[203] Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-i Nâsırî Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârizmşâhlar*, (Çev. Erkan Göksu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 74.

[204] Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset-Teşkilat-Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 31-32.

verdi. (5 Mayıs 1040). Serâhs'a ulaşan ordu burada da yiyecek ve su sıkıntısı çekti. Sultan Mesûd bunun üzerine 431 16 Mayıs 1040 tarihinde Merv tarafına doğru ilerledi. Sultan Mesûd, 300 savaş fili ile desteklenen 50.000 süvari ve piyadeden oluşan bir ordunun başında idi.[205] Bölgenin iklim şartlarının sıcak olması, yiyeceklerin azlığı, hayvanların zayıf olması ve askerlerin oruçlu olması Gazne ordusunun gidişatını yavaşlattı. Yol üzerinde ırmaklardan karşılanması gereken suyun da kuruması orduyu iyice zor duruma düşürdü.[206] Bütün bu sıkıntılara rağmen sultan ilerlemekten vazgeçmedi. Susuzluğa çare olarak kuyular kazılmasına karar verildi. 22 Mayıs günü birdenbire karşıdan 1000 Türkmen atlısı ile Gazne ordusundan Selçuklular tarafına geçenlerden oluşan 500 atlı göründü. Bunlar ile Gazneliler arasında savaş başladı. Sultan Mesûd, Selçuklular'ın cesaretini gördüğü zaman buraya geldiğine pişman oldu. Sultan, bir toplantı düzenleyerek herkesin görüşünü aldı. Vezir, buraya kadar geldikten sonra geri dönmenin zor olduğunu, Merv'e ulaşıldığı takdirde işlerin düzeleceğini bildirdi. Bu fikir herkes tarafından kabul edildi.[207]

Gazneliler kendi aralarında bu konuşmaları yaparken Selçuklular da yapılacak olan savaş hakkında istişare ettiler. Tuğrul'a şöyle dediler: "*Bizim emirimiz sensin. Sen neyi doğru bilirsen biz onu yaparız"* Bunun üzerine Tuğrul:" *Bizim için doğru olan eşyamızı alarak Dihistân tarafına gitmek, Gürgân ve çevresini ele geçirmektir. Tâzikler[208] zayıf ve silahsızdır. Eğer orada tutunamazsak Rey'e gidelim. Çünkü Rey, Cibâl ve İsfahân bizim için uygundur. Onun arazisinden çıktığımız için Mesûd hiçbir durumda bizim peşimizden gelmez. Askeri, alet ve adevatı ve sahip olduğu vilayetleri çok olan Mesûd büyük bir padişahtır. O, mühimmatımızın miktarını bildiği için bizim peşimizde dolaşacaktır. Bu kış ne kadar çok zahmet çektiğimizi biliyorsunuz. Zayıf olmak böyle saltanat sürmekten daha iyidir."* şeklinde cevap verdi.

---

[205] İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s. 26-27.; Osman Gazi Özgüdenli, *Selçuklular, Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157),* C. I, İsam Yayınları, İstanbul 2013, s. 80.

[206] Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 83-84; B. Zahoder, "Dendanekan", (Çev. İsmail Kaynak), *Belleten,* C. XVIII, S. 69-72, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1954, s. 583.

[207] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 75.

[208] Genel olarak İran'ın şehir ve köylerinde yaşayan Fars kökenli insanları ifade eden etnik bir kimlikten ziyade bölgenin sosyal yapısını ifade etmek amacıyla kullanılmış bir tabirdir. Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 102.

Çağrı Bey ise Tuğrul Bey'in düşüncesinin aksine kendilerini güçlü olarak görüyor, Gaznelileri ise zayıf olarak düşünüyordu*." Sizin söylediğiniz sözler ve aldığınız kararlar hiçbir şey ifade etmez. En başından o padişaha (Mesûd) dokunmamamız gerekirdi. Ama biz ona dokunduk, hatta incittik. Onunla savaşlar yaptık ve birkaç vilayetini de harab ettik. Artık sıra onun canını almaya gelmiştir. Eğer onu yenersek bütün Dünya'yı elimizde buluruz. Eğer o bizi yenerse kaçarız. Görülüyor ki yenilirsek peşimizden gelecektir. Ama her nerde olursak olalım ağırlıklarımızı bizden uzakta tutmamız gerekir. Neticede süvarinin gönlü rahat olmalıdır. Eğer bir şey yapmadan gidersek Mesûd bizim korktuğumuzu ve kaçtığımızı düşünerek peşimizden gelir. Dahası bütün vilayet sahiplerini aleyhimizde olmaya teşvik eder. Dostumuzu düşmana çevirir. Biz dün kıtlıktaydık, bugün de kıtlık çekiyoruz. Ama gelen haberlerden anlıyoruz ki onların durumu da bizden farklı değil. Üstelik bizim hayvanlarımız için yemimiz var. Hayvanlarımız ve askerlerimiz de dinlenmiş durumda. Onlarsa çöllerden geldiler. Bu durumda onlardan korkmamız acizliktir."* dedi. Çağrı Bey'in bu sözleri üzerine cesaretlenen Selçuklu ordusu Gaznelilere karşı savaşmaktan geri durmayacaklardı.[209]

23 Mayıs 1040 (431) yılında Gazneliler biraz yol almıştı ki sağdan-soldan Selçuklular saldırmaya başladı. Gazneli ordusu Selçuklular'ın bu saldırıları karşısında çok yavaş ilerledi. Daha önce Selçuklular'ın yanına geçmiş olan Gazneli askerler Sultan'a ait gulamlar ile konuşarak kendi taraflarına çekmeye çalıştılar.[210]

Ertesi gün 24 Mayıs 1040'da Gazne ordusu Merv'in Güneybatısında bulunan Dandanakan[211] Kalesi'ne doğru ilerlerken Selçuklu kuvvetleri hücuma geçti.[212]

---

[209] Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 85-86.; aynı müellif, "Gazneli Veziri Ahmed b. Abdüssamed ve Sultan Mesud ile Münasebetleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,* S. 43, İstanbul 2007, s. 30.

[210] Zâhîruddîn Nîşâbûrî, *Selçuknâme,* (Çev. Ayşe Gül Fidan), Kopernik Yayınları, İstanbul 2018, s. 21.; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Kuruluş Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 336.

[211] Bugünkü Türkmenistan topraklarında Uzakdoğu ile Akdeniz arasındaki büyük ticaret yolu üzerinde Serahs ve Merv arasında bulunan Orta Çağ'ın önemli ticaret ve sanat şehri. Ali Sevim, "Dandanakan Savaşı*", DİA*., C. VIII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 456-457.

[212] Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-i Nâsırî Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârizmşâhlar*, (Çev. Erkan Göksu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 74.; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", *İA*, C. X, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1988, s. 362.

Gazneli ordusu büyük sıkıntılara katlanarak buraya kadar geldiyse de su kaynakları tahrip edildiği için burada konaklama imkânı bulamadı. Dandanakan kalesinin içinde bulunan beş kuyu su ihtiyacını karşılamaya yetmedi. Yakın yerlerde bulunan su kuyuları ise Selçuklular, hayvan leşleri ile kapatmıştı. Kuyuların yeniden açılması için zamana ihtiyaç vardı. Sultan Mesûd, kumandanları dinlemeyerek orduya 5 fersah (yaklaşık 30 km) mesafedeki su kaynaklarına ilerleme emrini verdi. Gazneli ordusunun harekete geçmesiyle savaş düzeni bozuldu. Bu esnada orduda bulunan 370 kadar saray gulâmı geceleyin firar ederek Selçuklular'a katıldılar.[213] Bu esnada daha önce Selçuklular'a sığınmış olan Gazneli askerlerinin de ani hücumları başladı. Ordudaki düzensizlik Selçuklular'ın daha fazla saldırmasına neden oldu. Aralarında Beydoğdı'nın da bulunduğu komutanlar ve diğer köleler kaçmaya başladı. Selçuklular savaş sırasında zehirli savaş aletlerini de devreye doktular. Öyle ki, bunlar bir at veya insana değdiğinde onları öldürebilecek güçteydi. Sultan Mesûd ve oğlu Mevdûd'un bütün cesaretlendirme çabaları da bir sonuç vermedi.[214]

Selçuklular'ın hücumlarının hızla devam etmesi Sultan Mesûd'un esir düşmesi ihtimalini göz önüne getirince Sultan Mesûd zorla savaş alanını terk etti.[215] Merv tarafından yedi günlük hızlı bir hareketle Bekdiz Kalesine ulaştı. Gazneli ordusundan kurtulmayı başaranlar da onu takip ettiler. Sultan, Haziran 1040'da Gazne'ye ulaştı. Yenilgiden sorumlu gördüğü Beytoğdı'yı ve diğer kaçan komutanları yakalatarak Hindistan'daki zindanlara gönderdi.[216]

---

[213] Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, *Camiü't Tevârîh (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk) Selçuklular,* (Tercüme ve Notlar. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010, s. 66.; Osman G. Özgüdenli*, Selçuklular, Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157*), C. I, İsam Yayınları, İstanbul 2013, s. 85.

[214] Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 88.

[215] Erdoğan Merçil, "Gazneliler", *Türkler,* C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 893.; Wılhelm Barthold, *İlk Müslüman Türkler*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2008, s. 18.

[216] Osman G. Özgüdenli, Selçuklular, *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157),* C. I, İsam Yayınları, İstanbul 2013, s. 86.

Selçuklular ise bu durumda savaşı kazanmış oluyordu. Selçuklu ordusu, Gazneli ordusunun büyük kısmını imha ettikten sonra; Gaznelilerin hazinelerini, pek çok silah ve malzemelerini ele geçirdiler.[217]

Selçuklular daha sonra savaşı kazandıkları yere gelerek çadır ve taht kurdular. Tuğrul Bey o tahtın başına oturdu ve Selçuklu ileri gelenleri Tuğrul'un yanına gelerek onu Horasan Emîri olarak selamladı.[218] Türkistan Hanları, Ali Tegîn oğulları ve Batı Karahanlı hükümdarı Aynüddevle'nin oğulları ile bütün Türkistan ayânına fetihnâmeler gönderildi.[219] Kısa bir süre sonra Merv'de toplanan Kurultayda ise müşterek idarenin devam ettirilmesine karar verildi. Fethedilen topraklarla beraber fethedilecek topraklar da kendi aralarında paylaştırıldı. Buna göre Merv merkez olmak üzere, Serâhs ve Belh dâhil Horasan'ın Ceyhun ile Gazne arasında kalan doğu kısmı Çağrı Bey'e; Bûst, Herât, İsfizâr, Bûşenc ve Sîstan ile etrafında zapt edeceği yerler Mûsa Yabgu'ya; Nîşâbur merkez olmak üzere ileride fethedilecek olan batı toprakları da Tuğrul Bey'e verildi. Mûsa Yabgu'nun oğlu Hasan Yabgu babasının yanında bulunmaktaydı. Çağrı Bey'in büyük oğlu Kavurd Bey Tabes ile Kirman taraflarına fethe memur edildi. Tuğrul ve Çağrı beylerin üvey kardeşi İbrahim Yınal, Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış ve Çağrı Bey'in diğer oğlu Alp Sungur Bey Yâkûtî, Tuğrul Bey'in yanında kaldılar. Tuğrul Bey, bunlardan İbrahim Yınal'ı Hemedan ve Dînever'e, Yâkûtî'yi Ebher, Zencan ve Azerbeycan'a, Kutalmış'ı ise Cürcân ile Damgan'a gönderdi.

---

[217] İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s. 26-27.; İbnü'l Verdî, *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular İbnü'l Verdî Tarihinde Bulunan Selçuklularla İlgili Kayıtla*r, (Çev. Mustafa Alican), Kesit Yayınları, İstanbul 2014, s. 24.

[218] Erdoğan Merçil, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi", *Türkler*, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1027.; C.E. Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi, (Kronoloji ve Soy Kütüğü El Kitabı),* (Çev. Erdoğan Merçil-M. İpşirli), Oğuz Yayınevi, İstanbul 1980, s. 147.

[219] Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset-Teşkilat-Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 33; Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 87-89.; Osman Gazi Özgüdenli, "Yeni Paraların Işığında Kuruluş Devri Selçuklularında Hakimiyet Münasebetleri Hakkında Bazı Düşünceler", *Belleten*, C. LXV, S. 243, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001, s. 547.; İsmail Pırlanta, "Büyük Selçukluların Horasan'da Dini ve Sosyal Yaşam Üzerindeki Bazı Uygulamaları ve Bunların Halka Yansımaları", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XVI, S. II, Sivas 2012, s. 691.; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", *Türkiyat Mecmuası*, C. XIII, Kutulmuş Matbaası, İstanbul 1958, s. 119.

Selçuklular, alınan bir diğer kararı da gerçekleştirmek için, Abbâsî halifesine mektup yazdılar. Mektup; hanedanı temsilen Tuğrul Bey tarafından yazdırıldı ve elçi Ebû İshak el-Fukkâî ile Bağdat'a gönderildi. Bu mektup Sûnnîliğe ve Abbâsî hilâfetine olan bağlılığı gösteriyordu.[220]

[220] Reşîdü'ddîn Fazlullâh, Câmiü't-Tevârih (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk) S*elçuklular,* (Tercüme ve Notlar. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010, s. 67.; Osman G. Özgüdenli, *Selçuklular, Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157),* C. I, İsam Yayınları, İstanbul 2013, s. 88.; Ali Sevim, "Çağrı Bey", *DİA.*, C. VIII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 183.

II.BÖLÜM
BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDAN SONRA BÜYÜK SELÇUKLU-GAZNELİ İLİŞKİLERİ

A. BELH'İN SELÇUKLULAR TARAFINDAN ELE GEÇİRİLMESİ

Çağrı Bey, Dandanakan Savaşından sonra kendi fetih faaliyet bölgesinde yer alan Belh'i ele geçirmek üzere harekete geçmeye karar verdi.[221] Şevval 432/Haziran-Temmuz 1041 yılında Çağrı Bey ordusuyla beraber Belh önüne doğru geldi.[222] Belh'in Gazneliler için çok büyük bir önemi vardı. Belh, Gazneli Devleti'nin savunma sisteminin merkeziydi ve Selçuklular'a karşı girişilen birçok savaşta üs bölge olarak kullanılmaktaydı.[223] Horasan'ın en doğu noktası, aynı zamanda da Gazneliler'in başkentine en yakın yerdi. Ayrıca Belh, Horasan coğrafyasından elde kalan son toprak idi. Burası da kaybedilirse bir daha Horasan'ın ele geçirilmesi çok zor olurdu. Tüm bu sebeplerden dolayı Emîrek-i Beyhakî[224] Gazneliler'den yardım istedi.

Sultan ve devlet ileri gelenleri toplanarak Belh'e yardım gönderilmesine karar verdiler. Ordu henüz şehre ulaşmadan Çağrı Bey, Gazne üzerine ani baskın yaptı. Bu baskından sonra Altuntaş kaçmış ve canını zor kurtarmıştı.

Sultan Mesûd, Belh'i tekrar almak için oğlu Mevdûd'un yanına vezirini de vererek onları bu şehre göndermeye karar verdi. Kendisi de Hindistan'a doğru yola çıktı. Sultan, Çağrı Bey'den korkarak çıktığı Hindistan Seferi sırasında gûlamların

---

[221] Cihan Piyadeoğlu, *Selçukluların Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 111.

[222]Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's Safa fi Sîreti'l Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye),* (Tercüme ve Notlar. Erkan Göksu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 74.

[223] Nurullah Yazar, "Büyük Selçuklular Dönemi Siyasi Çekişmelerinde Belh'in Yeri ve Önemi", *Dini Araştırmalar*, C. XIX, S. 50, Temmuz-Aralık 2016, s. 61.

[224] Bu sıralarda Belh'e Altuntak adında bir kişinin de hâkim olduğu zikredilmekteydi. Şadruddîn Ebu'l Hasan Ali İbn Nasır İbn Ali el-Hüseynî, *Ahbarü'd Devleti's Selçukiyye*, (Çev. Necati Lügal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 9.

çıkardığı bir isyan sonucunda öldürüldü.[225] (432/1041) Çağrı Bey ise Belh'e hâkim olan Altuntaş'a haber göndererek şehrin kendisine verilmesini istedi. Bu olay Hüseynî'nin eserinde şöyle geçer: Çağrı Bey Altuntaş'a: *"Gazne'de senin için yaşanılacak yer kalmadı. Sahibin Sultan'dan da sana fayda yok. Dünya nasıl dönüyorsa sende öyle dön ve nereye gidersen git."* dedi. Fakat Altuntaş mekubu getiren elçiyi hapsetti. Bunun üzerine Çağrı Bey Belh üzerine yürüdü ve şehre girdi."[226] Altuntaş'ın elçiyi hapsettiğini öğrenen Çağrı Bey, Belh şehrini kuşatmaya başladı. Mevdûd idaresindeki bir ordu ise yardıma gelmek üzere hareket etmişti. Bu kuvvet Muharrem 432 / Eylül 1040 tarihinde Gazne'den hareket etmişti. Ordu, Belh'e yaklaşınca Çağrı Bey ile arasında yapılan savaşta Gazneli ordusu yenilerek geri çekilmek zorunda kaldı.

Altuntaş, başka yardım gelmeyeceğini anlayınca şehri Çağrı Bey'e teslim etmek zorunda kaldı. Çağrı Bey şehre hâkim olduktan sonra Cûzcân, Bâdgîs, Huttelân ve Toharistan'ı ele geçirdi. Böylece Belh ve ona bağlı beldeler Selçuklular'ın hâkimiyeti altına girmiş oluyordu.[227]

---

[225] Hanefi Palabıyık, "Yeni Bir Türk İslâm Devleti Modeli Olarak Gazneliler", *Türkler,* C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.913.

[226]Sadruddîn Ebu'l Hasan Ali İbn Nasır İbn Ali el-Hüseynî, *Ahbarü'd Devleti's Selçukiyye,* (Çev. Necati Lugal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 9.

[227] Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 113-114.; Osman Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969, s. 69.; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s. 26.

B. BÜYÜK SELÇUKLU SULTANLARININ GAZNELİ İLE İLİŞKİLERİ

1.Alparslan Zamanı Büyük Selçuklu-Gazneli İlişkileri

Selçuklu Sultanı Alparslan zamanında Büyük Selçuklu-Gazneli ilişkileri Alparslan'ın daha Büyük Selçuklu Devleti'nin başına geçmeden önce gerçekleştiğini görüyoruz.

1.1.Alparslan'ın Meliklik Zamanında Yaptığı Gazne Seferleri

Sultan Mesûd öldüğü sırada oğlu Mevdûd, Selçuklular'la mücadele etmek amacıyla Belh'e gelmiş, fakat babasının öldüğü haberini alınca tahta geçmek amacıyla Gazne şehrine geri dönmüştü. Gazneli Devleti'nin bu karışık taht mücadelesi Selçuklular'ın işine yaramış böylelikle Doğu'da rahatça hareket edebilme şansına sahip olmuşlardı. Gazneli Devletinde yaşanan taht kavgalarının sona ermesiyle Sultan Mevdûd, tahtın başına geçmişti.[228]

Sultan Mevdûd'un bütün arzusu, Selçuklular'ın aldıkları yerleri tekrar ele geçirmek ve Gazneliler'in yeniden güçlü bir devlet olmasını sağlamaktı.[229] Sultan Mevdûd, Güney ve Batı'daki hudutların korunmasını sağladıktan sonra Kuzeybatı Afganistan'da Selçuklular'ı durdurmaya ve geçici olarak geri çekilmeye mecbur etti. Sultan Mevdûd Herât şehrini kurtarmış, Ceyhun nehri üzerinde önemli bir yere sahip olan Tirmiz şehri de birkaç yıl daha onun elinde kalmıştı.[230] Sultan Mevdûd, Çağrı Bey'in kızı ile evlenmiş olmasına rağmen, Çağrı Bey'in bir kan hastalığından dolayı zayıf ve kuvvetsiz oluşunu fırsat bilerek Horasan'ı elinden tamamen almak için büyük

[228] Cihan Piyadeoğlu, *a.g.e.*, s. 116.
[229] Erdoğan Merçil, "Mevdûd b. Mes'ûd-i Gaznevî", *DİA,* C. 29, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 431.
[230] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi, Türk* Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 80.

bir ordu ile bu bölgeye yöneldi.[231] Çağrı Bey, daha 14-15 yaşında olan Çağrı Bey'in oğlu Melik Alparslan'ı veliaht olarak yerine bıraktı.[232] Gazne askerlerinin kumandanı Alparslan'ı öğrenince askerlerini toplayarak bulunduğu yerde mevki aldı. Alparslan, bunların üzerlerine hücum ederek birçoğunu öldürdü, geri kalanını hezimete uğrattı, kumandanlarından 1000 kişiyi esir aldı. Bunun yanında oldukça fazla ganimetle babası Çağrı Bey'in yanına geri döndü.[233] Çağrı Bey, bu zaferinin ardından Alparslan'a daha önce ele geçirdiği Belh, Toharistan, Vahş, Velvalic ve Kubâdiyan bölgelerinin idaresini bıraktı.[234]

Bu sırada Gazne'de taht kavgaları başlamıştı. Sultan Mevdûd, Selçuklular'a karşı yenileceğini anlayınca Karahanlılar ile ittifak yaptı. Sultan, onlarla birleşmek için Gazne'den ayrıldığı sırada hastalanması üzerine geri döndü ve 1049 yılında Gazne'de öldü. Sultan Mevdûd ölünce yerine henüz beş yaşında olan oğlu Mesûd geçse de saltanatı fazla sürmedi. Devlet ileri gelenleri anlaşıp Mesûd'u tahttan indirdiler ve Ali b. Mesûd'u sultan ilan ettiler. Ali b. Mesûd ileriki konularda da göreceğimiz gibi saltanatını güçlendirmek için yengesi olan Çağrı Bey'in kızı ile evlendi. Sultan Mevdûd zamanında Mendiş kalesinde hapiste olan Mevdûd'un amcası Abdürreşîd, Gazne veziri Abdürrezzak tarafından kurtarıldı. Kalabalık bir grup ile Sultan Ali b. Mesûd'un üzerine yürüyünce Sultan Ali çareyi kaçmakta buldu. Fakat yakalanarak hapsedildi. Artık Gazneliler'in yeni sultanı Abdürreşîd idi.[235]

---

[231] Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme,* (Haz. Erdoğan Merçil), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 60.; Şadruddin Ebu'l Hasan Ali İbn Nasır İbn Ali el Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye,* (Çev. Necati Lugal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 18.; Cihan Piyadeoğlu, Horasan'ın Doğu Bölgesi: Kubbetü'l İslâm Belh (Büyük Selçuklular Dönemi), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 49, İstanbul 2010, s. 4.

[232] Cihan Piyadeoğlu, *Sultan Alp Arslan Fethin Babası*, Kronik Yayınları, İstanbul 2018, s. 33.

[233] Ebu'l Hasan Ali İbn Nasır İbn Ali el Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkiyye*, (Çev. Necati Lugal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 19.; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 80.; Cihan Piyadeoğlu, *Sultan Alp Arslan Fethin Babası,* Kronik Yayınları, İstanbul 2018, s. 33.

[234] Şadruddin Ebu'l Hasan Ali İbn Nasır İbn Ali el Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkiyye,* (Çev. Necati Lugal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 18-19.; Ali Sevim, "Çağrı Bey", *DİA,* C. VIII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 184., Mehmet Altay Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı,* Kültür Yayınları, İstanbul 1972, s.4-5.l

[235] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 81-82.

Alparslan'ın ikinci seferi olarak yeniden Gazne'ye gitmesi aslında Çağrı Bey'in Gazneliler ile yaptığı en zorlu mücadele (444 / 1053) olan Sultan Abdürreşîd'in öldürülmesi sonrasında gerçekleşmişti. Sultan Mevdûd'un Tuğrul adındaki Hâcibi, Sultan Abdürreşîd'in de güvenini kazanmış ve bu sebeple Hâcibü'l-hüccâb[236] tayin edilmişti. Sultan Abdürreşîd, Tuğrul'a Selçuklular'ı durdurma görevini verdi. Tuğrul Selçuklular'ı mağlup ettikten sonra Sîstan'a yürüyerek onları bölgeden çıkarmak için Tak kalesi önüne gelerek burayı kuşattı. Gazneli ordusu kaleyi 40 gün kuşatsa da bundan netice alamayınca Tuğrul önderliğinde Sîstan şehrine yürüdü.[237] Sîstan, Mûsâ Yabgu'nun hâkimiyeti altında olduğu için Tuğrul ve ordusu Mûsâ Yabgu'nun üzerine yürüdü. Daha fazla dayanamayan Mûsâ Yabgu Herât'a kaçtı. Tuğrul ise Sîstan'ı[238] ele geçirdi.

Tuğrul olanları Abdürreşîd'e anlattıktan sonra Horasan üzerine yürümek için yardım istedi. Sultan, ona birçok asker yardımında bulununca Tuğrul iyice güçlenerek Gazne'ye dönüp Abdürreşîd'i tahttan indirmeye karar verdi. Bunun üzerine Sultan Gazne kalesine çıktı ve savunmaya geçti. Tuğrul, Abdürreşîd'i öldürerek Gazne'yi istilâ etti ve Mesûd'un kızıyla da zorla evlendi.[239]

Hindistan diyarında Hırhîz adlı bir emirin çok sayıda askeri vardı. Tuğrul, Abdürreşîd'i öldürüp duruma hâkim olunca Selçuklular'a karşı birlikte hareket etmek için mektup yolladı. Fakat Hırhîz bunu kabul etmedi. Sultan Mesûd'un Türk gulamlarından Nûştegin, beraberindeki iki gulam ile Tuğrul'u kılıçla öldürdüler.

Tuğrul öldürüldükten sonra Sultan Mesûd'un oğlu Ferruhzâd tahta çıktı. Ferruhzâd tahta çıktığı zaman Çağrı Bey Abdürreşîd'in ölümünü ve saltanat değişikliğinden yararlanarak Gazne'yi zaptetmek üzere harekete geçti. Bu olaydan

---

[236] Büyük Selçuklu Devletinde Sultanlar ile elçiler arasında görüşmeyi sağlayan devlet adamı.
[237] İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't Târîh*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), Türkiyat Matbaacılık, İstanbul 1987, s. 441.
[238] Osman Gazi Özgüdenli, "Mûsâ Yabgu", *DİA*, C. EK-II, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2016, s. 324-325.
[239] İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't Târîh*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), Türkiyat Matbaacılık, İstanbul 1987, s. 442.; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 82.

birkaç gün önce gelen Hırhîz idaresindeki Gazneli ordusu Büst şehrine kadar ilerleyen Selçuklu kuvvetlerini bozguna uğrattı. Çağrı Bey bu yenilgi sonucu Horasan'a dönmek zorunda kaldı. Sultan Ferruhzâd'ın durumunu sağlamlaştırdıktan sonra tekrar Horasan'a sahip olmak için büyük bir Gazneli ordusunu Toharistan'daki Selçuklular üzerine gönderdi. Emir Kutbeddin Gülsarığ idaresindeki Selçuklu kuvvetleri bu Gazneli ordusunu karşıladı. İki taraf arasındaki savaşı kazanan Gazneliler olmuş, Selçuklu ordusundan birçok kumandan ve asker esir düşmüştü. Bu yenilgi Alparslan'ın babası Çağrı Bey'den Gazneliler üzerine yürümek için izin istemesine sebep oldu. Çağrı Bey oğlunun bu arzusunu yerine getirerek onu hareketinde serbest bıraktı. Gazneliler, Alparslan idaresindeki Selçuklu kuvvetleri karşısında yenilgiye uğradılar ve birçok esir verdiler. Bu savaşın ardından iki taraf arasında bir anlaşma oldu. Sultan Ferruhzâd elindeki Selçuklu esirlerini ve Gülsarığ'ı, Selçuklular da Gazneli esirlerini serbest bıraktılar. [240](1053)

Sultan Ferruhzâd halkına gayet iyi davranmış ve yedi yıl hüküm sürdükten sonra 4 Nisan 1059 tarihinde 34 yaşında kulunç hastalığından ölmüştür.

Sultan Ferruhzâd'ın ölümünden sonra yerine kardeşi İbrâhim geçti. Onun sultan olmasıyla uzun bir süre devam eden Gazneli-Selçuklu mücadelesi sona erdi. Bu iki devlet arasındaki savaşlara son verilmesine Çağrı Bey de razı olmuş ve iki taraf arasında barış anlaşması yapılmıştı. (1059) Bu antlaşmaya göre iki devlet hâkimiyetleri altındaki ülkeleri koruyacak ve birbirlerine saldırmayacaklardı. İki devlet arasındaki sınır Afganistan'ın kuzeyindeki Hindikuş dağları idi.[241]

Alparslan tahta çıktığında Doğu'da onu meşgul edecek fazla bir olay ile karşı karşıya gelmemesinden dolayı Gazneliler ile olan münasebetlerinin de kısa sürdüğünü görüyoruz. Alparslan 'ın doğu tarafına gitmek yerine Batı'ya yönelmesi onun söz konusu Gazneliler ile ilişkilerini de kısıtlamış oluyordu. Bu dönemde Büyük

[240] İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't Târîh*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), Türkiyat Matbaacılık, İstanbul 1987, s. 443-444.; Şadruddin Ebu'l Hasan Ali İbn Nasır İbn Ali el Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkiyye*, (Çev. Necati Lugal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 18.; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 83.
[241] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 83-84.

Selçuklular ve Gazneliler arasında herhangi bir savaş olmamış ve iki devlet arasındaki mevcut sınırlar muhafaza edilmiştir.

Alparslan devletin doğu sınırlarını korumak amacıyla üçüncü bölümde ayrıntılı olarak ele alacağımız üzere oğulları Melikşâh ve Arslanşah'ı Gazneli Devletindeki sultanların kızları ile evlendirerek Gazneliler ile olumlu yönde bir etkileşime girdi. Alparslan'ın Gazneliler'le oluşturulan iyi ilişkileri geliştirmek, devletin batı bölgesindeki faaliyetler ve iç karışıklıklarla ilgilenirken de doğu sınırını güvence altına almak için oğullarını evlendirmiştir.[242]

2.Sultan Melikşâh Zamanı Büyük Selçuklu-Gazneli İlişkileri

Alparslan'ın ölümü üzerine 465 (1072) yılında Melikşâh sultan ilan edildi.[243] Melikşâh sultan olduğunda henüz 18 yaşında idi. Selçuklu Sultanı Alparslan döneminde doğuda devleti meşgul edecek pek de önemli bir konu yoktu. Fakat Sultan Melikşâh dönemi biraz daha sıkıntılı dönemlerden geçmişti.

Melikşâh tahta çıktığında etrafındakilere ihsanlarda bulunulduğu gibi ordu maaşlarına 700 bin dinar zammetmek suretiyle askeri memnun etti. Babasının cenazesini Merv'e naklettirerek Çağrı Bey'in[244] yanına gömdürdükten sonra Horasan üzerinden Nişâbûr'a geldi. (1073) Nişâbûr iç kalesinden birçok para ve kıymetli eşya çıkararak tekrar maiyetine ve kumandanlarına dağıttı. Bu suretle ordunun ve

[242]İbrahim Kafesoğlu, "Alparslan", *İA*, C. I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1988, s. 384.; *Bülent Kaçın, Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 137.

[243] Müverrih Vardan, *Türk Fütuhatı Tarihi (889-1269),* (Çev. Hrant D. Andreasyan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1937, s. 180.

[244] Çağrı Bey'in vefat tarihi ve yeri hakkında farklı bilgiler vardır. İbn'ül Cevzî ve İbn Kesîr, ölüm tarihini 450/1058-1059 Belh şehri olarak göstermişlerdir. Sadreddin el Hüseyni ve Ahmed b. Mahmud 452/ 1060 Serahs şehri olarak söylemektedirler. Hamdullah Müstevfî 453/1061 tarihini belirtmiş İbn'ül Esîr ise 451/1059 tarihini vererek Belh'te değil Serahs'ta vefat ettiğini daha sonra Merv'e getirilip buraya gömüldüğünü söylemiştir. Abdurrahman İbnü'l Cevzî, *El-Muntazam Fî Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular (H. 430-485=1038-1092),* Çeviren: Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 46; Ebu'l Fidâ İmadüddîn İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi*, (Çev. Mehmet Keskin), C. XII, İstanbul 2000, s. 186.; Hamdullâh Müstevfî-i Kazvînî, *Târîh-i Güzîde (Zikr-i Padişahan-i Selçukiyan),* (Çev. Erkan Göksu), Bilge Kültür Sanat Yayınları İstanbul 2015, s. 29.; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fi't Tarih*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), Bahar Yayınları, İstanbul 1987, s. 488.

etrafındakilerin gönlünü kazandıktan ve onları kendine bağladıktan sonra her yere haber salıp Sultan olduğunu bildirdi. Hutbeyi bundan sonra onun adına okumalarını söyledi.[245]

Melikşâh'ın sultan olmasıyla meydana gelen taht değişikliğinden Gazneliler faydalanmak istedi.[246]Gazneliler daha önce Selçuklular'a kaptırdıkları Horasan'ı geri almak için faaliyete geçtiler. 465 (1073) yılında Gazneli askerleri Melikşâh 'ın amcası Emîrü'l Ümerâ Osman'ın idaresindeki Tohâristan'ın Çiğilkent (Sakalkent) şehrini yağmalayıp Osman'ı esir aldılar.[247] Osman'ı ve maiyetindekileri hazineleriyle birlikte götüren Gazneliler'in üzerine Melikşâh 'ın ileri gelen kumandanlarından Gümüş Tegîn Bilge Bey gitmeye çalıştı. Fakat Gazneliler Çiğilkent'i yağmalayarak çekilmişlerdi.[248]

Sultan Melikşâh amcası Kavurd'un isyanını bastırdıktan sonra Karahanlılar'ı itaat altına aldı ve Gazneliler'e karşı harekete geçti.[249] Melikşâh, askerlerini toplayıp hazırlıklarını tamamladıktan sonra Gazne'ye yürüdü ve Herât'ın güneyindeki İsfîzar'da konakladı. Sultan İbrâhim bu durumu haber aldığı zaman, Melikşâh'ı önlemek için, Selçuklu emîrlerini Gaznelilerin tarafında gibi gösterip bunu Melikşâh'a ulaştırdı. Melikşâh mektupları okuduğu zaman emîrlerin gerçekten Sultan İbrâhim ile birlikte ittifak yaptığını sandı ve seferden vazgeçerek İsfahan'a döndü.[250]

---

[245] İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşâh Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu,* Ötüken Yayınları, İstanbul 2014, s. 49-50.
[246] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi, Türk* Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 84.
[247] Abdülkerim Özaydın, "Melikşâh", *DİA*, C. 29, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 54-55.; Salim Koca, S*elçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Melikşâh'ın Büyük Selçuklu Tahtına Çıkışı*, *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, (Yayına Haz. Selcen Koca-İsa Sarı), Ankara 2011, s. 87.
[248] İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't Târîh*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. X, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul 1987, s. 29.; İbrahim Kafeoğlu, *Sultan Melikşâh Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2014, s. 51.; İbrahim Kafesoğlu, "Melikşâh", *İA*, C. 7, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1988, s. 666.
[249] Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 62.
[250] İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't Târîh*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. X, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul 1987, s.150-151.; Şadruddin Ebu'l Hasan Ali İbn Nasır İbn Ali el Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, (Çev. Necati Lugal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 11-12.; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 84.; Abdülkerim Özaydın, "Melikşâh", *DİA*, C. 29, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 55.; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2014, s. 225.

Sultan İbrâhim Selçuklular ile bozulan ilişkileri düzeltmek için esir alınan Melikşâh'ın amcası Emîrü'l Ümerâ Osman'ı serbest bıraktı. Pek çok mal ve değerli hediyelerle birlikte bir elçilik heyeti göndererek barış yapmak istedi. Ayrıca İbrâhim, Melikşâh'ın kızı Gevher Hatun'u (Mehd-i Irak) oğlu Melik Mesûd'a isteyerek ilişkileri evlilik bağı ile kuvvetlendirmeyi amaçlamıştı.[251] Bu evlilik, Sultan Melikşâh'ın izni ile İsfahan'da 466 / 1073-1074 yılında gerçekleşti.

Bu evlilik, Büyük Selçuklu ve Gazneli arasındaki dostluğu pekiştirmiş idi. Melikşâh da devletin doğusundaki kargaşayı bir süreliğine Gazne ittifâkı ile önlemiş oluyordu.[252]

Melikşâh devrinde Gazneliler ile sağlanan bu iyi ilişkiler Tekiş isyanı sebebi ile yeniden bozuldu. Sultan Melikşâh, Gazne Sultanı İbrâhim'e bir mektup gönderdi: *"Kardeşimle neler yaptın, yani ona güya bir tür iyilik yapıp bana karşı isyan ettirdin. Ben, onu kuşatıp etkisiz bir konuma getirdim. Bu sebeple onun, senin memleketinden başka hiçbir yerden yiyecek alacak imkânı kalmamıştır. Eğer sen, ona yiyecek verilmesi hususunda engel olursan, yani ona yiyecek vermezsen o takdirde senden beklediğim gerçekleşir, yok eğer ona yiyecek verme hususunda yardım edersen aramızdaki antlaşmayı bozmuş olursun"* diyerek onun Tekiş ile olan irtibatını kesmeye çalıştı.

Bunun üzerine İbrâhim, Melikşâh'a haber göndererek özür diledi ve Tekiş ile aralarını düzeltmeleri hususunda yardımcı olacağını bildirdi. İbrâhim, Melikşâh'ın kuşatması altında bulunan Tekiş'e bir elçilik heyeti göndererek Melikşâh ile ilişkilerini düzeltme yoluna gitti.[253] .

---

[251] İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşâh Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2014, s. 58.
[252] Ergin Ayan, "Büyük Selçuklu Sultanlarının Siyasî Evlilikleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 173, İstanbul 2008, s. 120.
[253] Bülent Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 139-140.

3.Sultan Muhammed Tapar Zamanı Büyük Selçuklu-Gazneli İlişkileri

Gazneli hükümdarı Alâüddevle III. Mesûd b. İbrâhim (1099-1115)'ın saltanatı boyunca Büyük Selçuklu-Gazneli münasebetleri Sultan Muhammed Tapar devrinde barış içinde olmuştur.[254]

Gazneli Devleti'nden Sultan III. Mesûd'un Şevval 508/28 Şubat 28 Mart 1115 tarihinde ölümünden sonra yerine oğlu Şîrzâd geçti. Ancak Sultan Mesûd'un diğer oğlu Arslanşâh Germsir'de kendini hükümdar ilan etti. Arslanşâh, "Es-Sultanü'l A'zam" ve "Sultanü'd-Devle" gibi unvanlar almıştı. 509 / 1116 yılında Gazne üzerine yürüdü. Arslanşâh'ın yaklaşması üzerine Şîrzâd, başkenti terk edip kaçtı ve Bâvendîler[255]'den Alâüddevle Ali b. Şehriyar'a sığındı ve Mekke'ye hacca gitmek istedi. Alâüddevle Ali b. Şehriyar onun bir hac seferi için gerekli bütün ihtiyaçlarını karşıladı. Şîrzâd hacca gittikten sonra yeniden tahtı ele geçirmek istediyse de kardeşi Arslanşâh tarafından öldürüldü.[256]

Arslanşâh tahta çıktıktan sonra kardeşlerinin saltanat kavgalarına karışmaması için bazılarını öldürttü bazılarını da tutuklattı. Bunlardan sadece Germsîr bölgesindeki Tegînâbâd şehrinde bulunan Behramşâh kurtulmuştu.[257] Arslanşâh, hapisten kaçan Behramşâh'a Teginâbâd'da kendi kuvvetlerini üzerine gönderdi. Behramşâh yenilgiye uğrayınca önce Sistân'a oradan da yardım istemek için Kirmân'a kaçtı. Kirmân Meliki I. Arslanşâh, (1101-1142) Behramşâh'ı çok iyi karşıladı. Ona birçok altın ve hediyeler verdi. Ancak yardım husûsunda başka bir meliki, Sencer'i tavsiye etti ve *"Sultan-ı a'zam Sencer hükümdar olduğuna göre, benim sana asker vermem doğru değildir. Nitekim sana malî bakımdan yardım husûsunda hiçbir kısıntı yapmadım."* dedi. Sonra emîrlerinden birini Behramşâh'ın hizmetine vererek yardım istemek için Sencer'in

---

[254] Ali Öngül, *Büyük Selçuklular*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2016, s. 299.
[255] Taberistan'da hüküm süren İran asıllı bir hanedân. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan Merçil, "Bâvendîler", *DİA*, C. V, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 214-216.
[256] Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 140-141.
[257] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 86.

huzuruna gönderdi.[258] Behramşâh, bunun üzerine Melik Sencer'in huzuruna Merv şehrine giderek yardım istedi. O, bu sırada "Horasan Meliki" olan Sencer'e kendisini sevdirmeyi başardı. Onlar, Sencer'e Behramşâh'ın davasını desteklemeyi tavsiye ettiler. Sencer, iki kardeşi uzlaştırmak istiyordu. Bu nedenle Arslanşâh'a haber gönderip kardeşleriyle aralarındaki meseleyi çözmesini istedi. Arslanşâh Sencer'in bu sözlerini dikkate almadı. Bunun üzerine Gazne'ye sefer hazırlığına girişen Sencer, Gazne tahtına Behramşâh'ı çıkartmak istedi. (1116)[259] Bunu haber alan Arslanşâh Selçuklu sultanı Muhammed Tapar'a haber gönderip kardeşi Sencer'den şikâyetçi oldu. Sultan Muhammed de Sencer'e elçi gönderip Arslanşâh ile anlaşmasını ve ülkesine saldırmaktan vazgeçmesini istedi. Bununla beraber gönderdiği elçiye: *"Eğer Sencer'i Arslanşâh'a karşı harekete geçmiş veya sefere çıkmaya hazır vaziyette görürsen ona sakın engel olma. Bu mektubu da ona tebliğ etme; çünkü böyle bir davranış onu zayıf düşürür, acîz gösterir ve geri dönmez. Hâlbuki kardeşimin dünyaya hâkim olması benim için daha iyidir."* dedi.[260] Elçi, Sencer'e ulaştığında o ordusunu kurmuş ve başına da Emîr Üner'i getirmişti. Sencer, Behrâmşah ile birlikte Büst'e geldi. Burada kendilerine Sicistan hâkimi Ebu'l Fazl Nasr b. Halef de onlara katıldı.

Arslanşâh bu haberi alınca üzerlerine büyük bir ordu sevk etti. Ancak bu ordu Selçuklular karşısında yenildi.[261] Kurtarılan askerler Gazne'ye çok kötü bir şekilde döndüler. Bunun üzerine Arslanşâh, Sencer'e boyun eğdi ve Emîr Üner'e haber gönderip Sencer'i geri dönmeye razı ettiği taktirde kendisine büyük hediyeler vermeyi teklif ettiyse de Emîr Üner buna razı olmadı.

Sencer, Emîr Üner'den sonra harekete geçip Arslanşâh'ın üzerine yürümeye karar verdi. Arslanşâh, bunun üzerine annesi Mehd-i Irak'ı (Sencer'in kız kardeşi)

---

[258] Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1980, s. 94-95.
[259] İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't Târîh,* (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. X, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul 1987, s. 401.; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 86.; Erdoğan Merçil – Ali Sevim, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 253.; Ali Öngül, Büyük Selçuklular, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2016, s. 299.
[260]İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't Târîh,* (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. X, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul 1987, s. 402.; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 142.
[261] Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 142.

Sencer'i durdurması için 200.000 dinar ve hediyelerle gidip Bahrâm'ı kendisine vermesini istedi. Annesi, davranışları yüzünden oğlu Arslanşâh'a kin besliyordu. Çünkü, isyan ve itaatsizlik yapmadıkları halde Arslanşâh kardeşlerinin birini öldürmüş diğerinin de gözlerine mil çekmişti. Bu yüzden Sencer'in yanına gittiğinde oğlunu kolayca yenebileceğini, bunun onun için basit bir mesele olduğunu söyledi ve Arslanşâh'ın kardeşlerine neler yaptığını anlattı.[262]

Bunun üzerine Melik Sencer de hazırlıklarını tamamlayarak Gazne'ye doğru ilerledi ve Büst'e varınca yakın adamlarından bir hadımı Arslanşâh'a gönderdi. Fakat, elçi yakalanıp bir kaleye hapsedildi. Bunu duyan Sencer harekete geçti. Arslanşâh, Sencer'in yaklaştığını duyunca elçiyi serbest bıraktı. Sencer, Gazne topraklarına geldi. İki ordu Şehrâbâd sahrasında savaşa başladı. Arslanşâh'ın emrinde 30.000 süvari ve pek çok sayıda piyade kuvveti vardı.[263] Orduda ayrıca 120 tane de fil[264] vardı. Her filin üzerinde dört kişi bulunuyordu. Filler Sencer'in ordusunun merkezine saldırdılar. Sencer de merkezde idi. Bu saldırıyla birlikte Sencer'in ordusunda bulunan atlar ürkmüş ve atlarda bozulma emareleri görülmeye başlamıştı.[265] Sencer, fillerin ok yağmuruna tutulmalarını emretti. Onun emriyle 3.000 gulâm ileri atılarak filleri topluca ok yağmuruna tuttu. Fillerden birkaçı öldürülünce Gazneliler bu kez Sicistân hâkimi Ebu'l Fazl'ın da bulunduğu Sencer'in ordusunun sol tarafına yöneldi. Fil saldırısı bu kısımda da korku ve paniğe neden olmuştu. Askerlerini cesaretlendiren Ebu'l Fazl, atından inerek ilerlemiş, en büyük filin ön ayakları arasına girerek

---

[262] İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't Târîh*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. X, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul 1987, s. 402.; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 142.; Erdoğan Merçil – Ali Sevim, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 253.

[263] İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't Târîh*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. X, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul 1987, s. 402.; Ahmed bin Mahmud, *Selçuknâme,* (Haz. Erdoğan Merçil), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 200.; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 86-87.; Abdülkerim Özaydın, "Muhammed Tapar", *DİA*, C. 30, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s. 580-581.

[264] el-Hüseynî, Ahmed bin Mahmud, el-Bundarî gibi müellifler bu sayının 50 olduğunu söylemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Şadruddin Ebu'l Hasan Ali İbn Nasır İbn Ali El Hüseyni, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye,* (Çev. Necati Lugal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 64.; Ahmed bin Mahmud, *Selçuknâme,* (Haz. Erdoğan Merçil), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 200.; Kıvâmüddîn Ebû İbrâhîm el-feth b. Âli b. Muhammed el-bündârî el-isfahânî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, (*Çev. Kıvameddin Burslan), TTK, Ankara 2016, s. 236.

[265] Kıvâmüddîn Ebû İbrâhîm el-feth b. Âli b. Muhammed el-bündârî el-isfahânî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi,* (Çev. Kıvameddin Burslan) TTK, Ankara 2016, s. 236.

hançerini filin karnına batırdı. Yaralanan fil acıyla bağırıp geri döndü. Diğer filler de kaçmaya başladı. Bu gelişme Sencer'in kuvvetlerinin daha güçlü bir şekilde saldırıya geçmelerini sağladı. Gazneliler ordusu bozulunca fillerin üzerinde bulunan savaşçılar kendilerini aşağıya doğru attı. Ancak fillerin üzerinde zincirlerle bağlı oldukları için aşağı doğru asılı halde kaldılar.[266] Sağ kalanlar ise kaçmaya başladı.

20 Şevval 510 / 25 Şubat 1117 tarihinde Melik Sencer, Gazne'ye girdi.[267] Yanında Behramşâh da vardı. Malların bulunduğu büyük kaleye geldi. Kaleyi ele geçirmek ve oraya çıkmak çok zordu. Arslanşâh, kardeşi ve hazinedarı olan Tâhir'i buraya hapsetmişti. Arslanşâh yenilince Tâhir, kalenin mustahfızını[268] kendi tarafına çekti. Ona ve askerlerine pek çok para verdi. O da kaleyi Melik Sencer'e teslim etti.[269]

Behramşâh ile Sultan Sencer arasında bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre:

1. Behramşâh, atası Mahmûd b. Sebüktegin'in tahtına tek başına oturacak.
2. Gazne'de hutbe sırasıyla Hâlife, Sultan Muhammed, Melik Sencer ve onlardan sonra da Behramşâh adına okunacaktı.[270]
3. Behramşâh, Sencer'e her gün için 100 dinar haraç verecekti. Bir Selçuklu âmili[271] de bu meblağı tahsil etmek üzere Gazne'de ikamet edecekti.[272]

Bu sefer sonunda Sencer ve askerlerinin eline sayısız ganimet ve mal geçti. Sencer bu zaferiyle Büyük Selçuklu Devleti'nin tarihinde devletin en geniş hudutlarına ulaşmasını sağladı. Bundan önce Gazne'de hiçbir Selçuklu Sultanı adına hutbe

---

[266] Cihan Piyadeoğlu, "Gazneliler ve Büyük Selçuklular'da Filin Kullanılmasına Dair Bazı Tespitler", *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri*, C. II, 11-13 Kasım 2014, s. 85.

[267] Ahmed bin Mahmud, *Selçuknâme,* (Haz. Erdoğan Merçil), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 200.; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 142.

[268] Kale muhafızları için kullanılan terim.

[269] İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't Târîh*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. X, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul 1987, s. 403.; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 87.

[270] İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't Târîh,* (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. X, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul 1987, s. 403.; Erdoğan Merçil – Ali Sevim, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 254.;

[271] İslâm tarihinde genel olarak memur ve özellikle vergi memuru anlamında kullanılan bir terim. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet Erkal, "Âmil", *DİA*, C. III, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 58-60.

[272] Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî, *Râhat-üs Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alameti),* (Çev. Ahmed Ateş), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1957, s. 164.; Ahmed bin Mahmud, *Selçuknâme,* (Haz. Erdoğan Merçil), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 201.

okunmamıştı. Sultan Melikşâh o kadar güçlü olmasına ve çok geniş bir sahaya hâkim olmasına rağmen Gazne'yi ele geçirmek istememişti. Babası Melikşâh ne zaman buna niyet etse bu Nizâmü'l-Mülk tarafından engellenmişti. Ayrıca hutbede Sencer'in "Melik", Behramşâh'ın da "Sultan" olarak ondan sonra yer alması İbnü'l-Esîr tarafından duyulmamış bir şey olarak anlatılmıştır.[273] Sencer, Sultan Muhammed Tapar'ın vasalı[274] olduğunu tamamen unutarak sanki kendi sultan gibi hareket etmiştir.

Sencer'in adamları için Sultan Behramşâh ve onun halkından sayılamayacak kadar çok para toplandı. Gazne sultanlarının saraylarındaki duvarlarda gümüş levhalar, bahçelere akan gümüş su kanalları vardı. Bunların çoğu sökülüp yağma edildi. Sencer bunları duyunca yağmacılara mâni oldu. Birçok kişiyi idam etti. Halk bunları görünce yağmacılıktan vazgeçti. Melik Sencer'in eline ise beş tane taç, elmas ve mücevherlerle süslü olan 1300 parça altın ve gümüşten oluşan ziynet eşyaları, yine altın ve gümüşten yapılmış 17 tane taht geçmişti.

Arslanşâh ise yenildikten sonra adamları ile birlikte Hindistan'a gitti. Sencer, Horasan'a dönünce o da Gazne'ye döndü. Behramşâh onun kendi üzerine yürüdüğünü öğrenince Bâmiyan[275]'a gitti ve durumu Melik Sencer'e bildirdi. Bunun üzerine Sencer ona asker gönderdi.

Arslanşâh Gazne'de sadece bir ay kaldı. Sonra kardeşi Behramşâh'ın peşine düştü. Bu sırada Sencer'in ordusunun geldiğini duydu. Adamlarının korktuğunu görünce kendisi de Evgınan dağlarına ulaştı. Kardeşi Behramşâh ile Sencer'in askerleri onu takip etti. Halka haber gönderip tehdit ettiler. Halk bunun üzerine Arslanşâh'ı teslim etmek zorunda kaldı. Sencer'in ordusundaki kumandan onu teslim aldı. Fakat Behramşâh, kardeşinin yeniden başına belâ olmasından korkunca

---

[273] İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't Târîh*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. X, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul 1987, s. 404.
[274] Daha güçlü bir devletin koruması altına girme ve ona bağlanma durumunu anlatan siyaset terimi. Ayrıntılı bilgi için bkz: Sandor Papp, "Vasal", *DİA*, C. 42, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 531-534.
[275] Hindikuş dağlarının kuzeyinde, Amuderya ve İndus havzaları arasındaki önemli mevkide bulunan bir şehir. Ayrıntılı bilgi için bkz: W. Barthold, "Bâmiyan", *İA,* C. II, Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 296-298.

kumandana bir miktar para verip kardeşini teslim aldı. Boğarak öldürdükten sonra babasının Gazne'deki türbesine defnetti. 512 Cemaziyül-âhir (Eylül-Ekim 1118).[276]

4.Sultan Sencer Zamanı Büyük Selçuklu-Gazneli İlişkileri

Behramşâh Gazneliler tahtına geçer geçmez, Arslanşâh taraftarı olan Hindistan valisi Muhammed-i Ebû Halim isyan etti. Behramşâh bunun üzerine hazırlıklarını tamamladıktan sonra büyük bir ordu ile Hindistan'a gitti. 1119 tarihinde Lahor'da yapılan savaşta Hindistan valisini mağlup etti ve esir aldı. Bir süre sonra Behramşâh, Muhammed-i Ebû Halim'i serbest bırakarak aynı görevine devam etmesini sağladı.

Sultan Behramşâh'ın Hindistan'dan ayrılmasından sonra Muhammed-i Ebû Halim tekrar harekete geçti. Birçok topluluktan oluşan bir ordu kurdu. Behramşâh bunu duyunca yeniden Hindistan'a yürüdü. Aralarında gerçekleşen savaşta Muhammed-i Ebû Halim ve 17 oğlu savaş meydanında öldü. Sultan Behramşâh, ordudan kalan askerleri cezalandırdıktan sonra Hüseyin b. İbrâhim Alevî adındaki bir kişiyi Hindistan valisi olarak tayin etti ve Gazne'ye döndü.[277]

Gazne sultanı Behramşâh, Gazne'nin uzaklığı sebebiyle Sencer'in sefer yapamayacağını düşünüp ona olan yıllık vergisini göndermedi.[278] Behramşâh'ın halka zulmedip onların mallarını ele geçirdiği haberi de Sultan Sencer'in kulağına gitti.[279] Sultan Sencer Ağustos – Eylül 1135 tarihinde Merv şehrinden harekete geçerek Büst şehrine ulaştığı zaman çok soğuk ve karlı bir hava ile karşılaştılar.[280] Ordu, mal ve erzak bulmakta güçlük çekti. Askerler bu durumdan rahatsız olduklarını, içinde

---

[276] İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't Târîh,* (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. X, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul 1987, s. 404.; Kıvâmüddîn Ebû İbrâhîm el-feth b. Âli b. Muhammed el-bündârî el-isfahânî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi,* (Çev. Kıvameddin Burslan), TTK, Ankara 2016, s. 236-237.; Şadruddin Ebu'l Hasan Ali İbn Nasır İbn Ali el Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkiyye,* (Çev. Necati Lugal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 64-65.; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 142-143.
[277] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 87-88.
[278] Ahmed bin Mahmud, *Selçuknâme,* (Haz. Erdoğan Merçil), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 202.
[279] Abdülkerim Özaydın, "Sencer", *DİA*, C. 36, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 510.
[280] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 88.

bulundukları sıkıntıları ve ihtiyaçları olan şeyleri almakta nasıl zorlandıklarını anlattılar. Fakat Sultan Sencer, pek de bir şey yapmadı. Gazne'ye yaklaşınca Behramşâh elçiler gönderip, Sultan Sencer'den af diledi. Bunun üzerine Sultan Sencer ona Hadım el-Mukarreb Cevher'i gönderdi. Hadım el-Mukarreb Cevher, Sencer'in en büyük emiriydi. Rey şehri de onun iktâlarındandı. Hadım el-Mukarreb Cevher, Sencer'in mektubunu Behramşâh'a ulaştırdı. Bu mektupta Behramşâh'ın eğer Sencer'in huzuruna gider ve ona yeniden itaat ederse affedileceği yazıyordu. Behramşâh, sultanın isteklerini, ona itaat etmeyi, para göndermeyi ve huzuruna çıkarak hizmet etmeyi kabul etti. Sultan Sencer'in vereceği hükümlere boyun eğip itaat etmeye hazır olduğunu söyledi.

el-Mukarreb Cevher, Behramşâh ile beraber Sultan Sencer'in yanına döndü. el-Mukarreb Cevher, ileriden gidip Behramşâh'ın geldiğini ve ertesi sabah huzurunda olacağını bildirdi. el- Mukarreb daha sonra Behramşâ h'ın önünden gelmek üzere geri gitti. Ertesi gün Sultan Sencer bir alay iler beraber Behramşâh'ı karşılamaya çıktı. Behramşâh, Sencer'i kalabalık bir şekilde görünce geri döndü. el – Mukarreb, onun atının önünden tuttu ve bu yaptığının hiç te doğru bir şey olmadığını söyledi. Fakat Behramşâh dönmedi ve kaçarak geri gitti. Behramşâh, Sultan Sencer'in onu yakalayıp ülkesini ele geçireceğini ve asla kurtulamayacağını sanıyordu. Adamlarından ve yakınlarından bir grup da onu takip etti, fakat Behramşâh Gazne'de durmadı.[281] Bunun üzerine Sencer, Gazne üzerine yürüyüp şehre girdi ve şehri zapt etti. Gazne şehrinde ne varsa aldı, vergileri topladı.[282] Sencer, Behramşâh'a da bir mektup göndererek onun yaptığı hareketi kınadı. Kendisinin ona hiçbir kötülük yapmayacağına ve ülkesinde gözü olmadığını, iyilikleri inkâr eden ve iyiliğe kötülükle cevap verecek bir insan olmadığını, amacının sadece kendisine ders vermek olduğunu söyledi. Behramşâh ise Sultan Sencer'den özür dileyerek suçsuz olduğunu, ondan korktuğu için huzuruna gelemediğini söyledi ve yeniden Gazne şehrini idare etmek için yardım istedi. Sencer

[281] İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't Târîh,* (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. XI, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul 1987, s. 37.
[282]Şadruddin Ebu'l Hasan Ali İbn Nasır İbn Ali el Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkiyye*, (Çev. Necati Lugal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 64-65.; Erdoğan Merçil – Ali Sevim, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 271.

de bu ülkeyi ona iade etmeyi kabul etti ve Horasan'a dönmek üzere Gazne'den ayrıldı.[283] Kasım-Aralık 1135 yılında Belh'e vardı. Gazne hükümdarlığı yine Behramşâh'a verildi ve sultan olarak Gazne'ye geri döndü.[284]

[283] İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't Târîh*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. XI, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul 1987, s. 37.; Ahmed bin Mahmud, *Selçuknâme*, (Haz. Erdoğan Merçil), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 202.;
[284] Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 72.

III. BÖLÜM
BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN GAZNELERİLERLE SİYASÎ ETKİLEŞİMİ

1. Büyük Selçuklu-Gazneli Arasında Yapılan Siyasî Evlilikler

Eski Türklerde Hunlardan beri hanedanlar arasında siyasî evliliklerin yapıldığı bilinmektedir. Büyük Selçuklu sultanları da bu amaçla muhtelif hanedanlarla kız alıp vermişlerdir. Söz konusu evlilikler sadece hanedanlar arasında değil, hanedan üyelerinin ölen kardeşlerinin dul eşlerini almak süratiyle de gerçekleşmiştir. Şüphesiz bu tür evlilikler iç siyaset bakımından devletin sürekliliğini sağlamak amacıyla yapılmıştır. Dış siyaset amacıyla yapılan evlilikler ise daha çok yabancı ülkeleri işgale zemin hazırlama, ittifaklar kurma veya o ülkeleri hâkimiyet altında tutma amacı taşımaktadır.[285]

1.1. Çağrı Bey'in Kızı ile Gazneli Sultanı Mevdûd'un Evlenmesi

Dandanakan Savaşı'nın yenilgisinden sonra Horasan ve Türkistan bölgelerinde hâkimiyeti Selçuklular'a bırakan Gazneliler aralarında mücadeleye devam etseler de bu hanedanla da akrabalık kurmuşlardır.[286]Sultan Mesûd'un iktidarında Gazneliler ve Selçuklular sık sık karşı karşıya gelmişlerdir. Genellikle Selçuklular bu karşılaşmalardan kazançlı çıkan taraf olmuştur. Gazne Sultanı Mesûd'un ölmesinin ardından yerine geçen oğlu Mevdûd, Selçuklular'la mücadeleye son vermek için

[285] Ergin Ayan, "Büyük Selçuklu Sultanları'nın Siyasi Evlilikleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 173, Nisan 2008, s. 110.
[286] Güller Nuhoğlu, "Gazneliler'de Evlilik ve Evlilik Adetleri", *Şarkiyat Mecmuası*, S. 23, İstanbul 2013, s. 97.

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in kardeşi Çağrı Bey'in kızıyla evlenerek onlarla akrabalık bağı kurdu.[287]

Kaynaklarda pek bir bilgiye sahip olmadığımız bu evlilik muhtemelen 432 / 1040-1041 yılında olmuştur.[288] Selçuklular ile Gazneliler arasında bir akrabalık bağı kurulmuş olmasına rağmen iki devlet arasındaki ilişkiler pek de olumlu yönde gitmedi. Mevdûd, babası Sultan Mesûd zamanında kaybedilen toprakları geri almak istiyordu. Bu düşüncesini gerçekleştirirse Gazneli Devleti yeniden güçlü bir devlet hâline gelecekti. Bunun için de Selçuklulara savaş açmak için fırsat kollamaya başladı.[289]

Sultan Mevdûd, Çağrı Bey'in hastalanmasını fırsat bilerek Horasan'ı alabilmek için bu bölgeye asker sevk etti. Çağrı Bey ise, Gazneliler ile mücadele için oğlu Alparslan'ı Gazneliler'in üzerine gönderdi. Bu sırada Belh şehrinde üslenmiş olan Alparslan Gazneli ordusuna hücum ederek birçok kişiyi öldürdü. Gaznelilerden 1000 kişiyi esir edip yanında birçok ganimetle babasının yanına döndü. (Ağustos 1043) Bie süre sonra sağlığına kavuşan Çağrı Bey Tîrmîz kalesini Gazneliler'in elinden aldı. Çağrı Bey'e tâbi Sîstan hâkimi Ertaş, 1045-46 yılında Gazne'yi almak için büyük bir ordu ile harekete geçti. Gazneli ordusu Ertaş'ı yendi ve Ertaş'ın Sîstan'a dönmesiyle aralarındaki ilişki iyice bozuldu.[290]

Bunun üzerine Mevdûd Selçuklu meselesini halletmek için Kâkûyîler'den Ebû Kâlîcâr Gerşâsb b. Muhammed ve Karahanlılar'dan İbrahim b. Nasr ile ittifak yaptı. Fakat Mevdûd'un 20 Receb 440'ta (29 Aralık 1048) Gazne'de ölmesi üzerine bu ittifak gerçekleşemeden sona erdi.[291]

---

[287] Bülent Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri,* Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 133.
[288] Suat Kaymak, "Bir Selçuklu Hatunu'nun Evlilikleri: Safiyye Hatun", *Tarih Dergisi,* S. 58, İstanbul 2013, s. 27-28.
[289] Erdoğan Merçil, "Mevdûd b. Mes'ûd-i Gaznevî", *DİA*, C. 29, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 431.
[290] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 80.
[291] Bülent Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri,* Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 134.

Selçuklular, yapılan bu evlilik sayesinde Gazneliler'le süren savaş halini bitirmeyi amaçlamışlardır. Fakat yapılan evlilik sonuca oluşan akrabalık bağı her seferinde Gazneliler tarafından bozulmuştur. Gazneliler ise ülkede güvenliği sağlanmak ve komşu ülkelerle anlaşmazlıkları halletmek için kısa bir süre de olsa Selçuklular ile iyi ilişkiler kurmuşlardır. Fakat Selçuklular ve Gaznelilerin ilişkilerinden bu evlilik olumsuz etkilenmiştir.

1.2. Çağrı Bey'in Kızı ile Ali b. Mesûd'un Evlenmesi

Sultan Mevdûd öldüğü zaman onun yerine beş yaşında olan oğlu Mesûd geçti. Aslında devlet idaresi Selçuklu hatunu olan annesinin elindeydi. Ancak devlet ileri gelenleri küçük yaştaki Mesûd'u tahttan indirerek Ali b. Mesûd'u tahta geçirdiler. Ali b. Mesûd ise mevcut yerini daha da sağlamlaştırmak için Çağrı Bey'in kızı kendisinin de yengesi olan II. Mesûd'un annesiyle evlendi.[292] Bu evlilik Mevdûd'un oğlu Mesûd'un yerine Gazneli tahtına geçmesinin hemen ardından yapıldı.

Gazneli Devleti içinde yaşanan bu taht karışıklıkları sırasında Sîstan'da bulunan Vezir Abdürrezzâk harekete geçip Mendiş Kalesinde hapiste bulunan Gazneli hanedanının en yaşlı üyesi olan Abdürreşîd'i kurtarıp onu sultân ilan etti. Daha sonra Abdürreşîd, Gazne üzerine yürüyüp Sultan Ali'yi mağlup ederek yakaladı ve hapsetti. (440 / 1049) Bu evlilik Selçuklu hanedan üyelerinin yaptıkları evlilikler içinde en kısa olanı idi. Bu evlilikte, Selçuklu hatunu kendisinin ve oğlunun geleceğini düşünmüş, Ali b. Mesûd ise Gazneli tahtına geçip devlet yönetiminde güçlenmeyi amaçlamıştır. Fakat Ali b. Mesûd'un hapsedilmesi ile birlikte evlilikleri, hukuken olmasa da fiilen sona erdi.[293]

---

[292]M. Hanefi Palabıyık, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilâtı*, Araştırma Yayınları, Ankara 2002, s 40.;
Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 80-81.

[293] Bülent Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri,* Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 136.

1.3. Sultan Alparslan'ın Oğlu Arslanşah ile Sultan İbrâhim'in Kızının Evliliği

Gazneli Sultanı İbrâhim iktidara gelince ilk iş olarak Selçuklular'la uzun yıllar süren mücadeleye son verip, Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in kardeşi Horasan hâkimi Çağrı Bey ile barış yaptı. Tuğrul Bey'in ölümüyle birlikte yaşanan taht mücadelelerinden galip çıkarak Büyük Selçuklu sultanı olan Alparslan'ın Gazne'ye gönderdiği elçilik heyetiyle Selçuklular ve Gazneliler arasındaki barış anlaşması devam ettirildi.[294]

Alparslan'ın oğlu Arslanşah ile Sultan İbrâhim'in kızı evlendirilerek iki devlet arasındaki ilişkiler iyi yönde pekiştirilmiştir.[295] Osman Turan bu evliliğin, Melikşâh 'ın Terken Hatun ile evlendiği sırada olduğunu, yani düğün merasimlerinin aynı zamana denk geldiğini ve bu evliliklerin de 1065 yılının Eylül ayında gerçekleştiğini söylemiştir.[296]

Arslanşah ile Gazneli hatunu'nun evliliği hakkında kaynaklar başka bir bilgi vermemektedir. Kaynaklarda Arslanşah ismine sadece Alparslan'ın iktâ dağıtırken rastlanmaktadır. İbnü'l-Esîr, Alparslan'ın, Merv'i Arslanşah'a verdiğini söylerken[297], Mîrhând, Merv'in yanında Hârizm'i de Arslanşah'a bıraktığını dile getirmiştir.[298]

Alparslan bu sayede batıdaki fetihlerine daha rahat bir şekilde yoğunlaşmıştır. Selçuklular'ın Doğu'daki bu faaliyetleri sayesinde rahatlıkla başka şehirlere sefer

---

[294] Bülent Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 136-137.
[295] Ergin Ayan, "Büyük Selçuklu Sultanları'nın Siyasi Evlilikleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 173, Nisan 2008, s. 99.; Mükrimin Halil Yinanç, "Alparslan", *İA*., C.I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1988, s. 384.
[296] Osman Turan, *Selçuklular Tarihi Türk İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1997, s. 158.
[297] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. X, Türkiyat Yayıncılık, İstanbul 1987, s. 52.
[298] Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ-Tabaka-i Selçûkiyye*, (Çev. Erkan Göksu) Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 105-109.

düzenlemelerini sağlamıştır. Çünkü Sultan Alparslan döneminde Selçuklular ve Gazneliler arasında herhangi bir savaş olmamış ve iki devlet arasındaki mevcut sınırlar korunmuştur. Gazneliler ise bu evlilikle Tuğrul Bey zamanında yapılan antlaşmanın devam ettirilmesini ve bu sürede ülkelerini iç işleriyle uğraşmışlardır.

1.4. Melikşâh 'ın Kızı Gevher (Mehd-i Irak)'un Sultan İbrâhim'in Oğlu Mesûd ile Evlenmesi

Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan öldükten sonra devletin içinde taht kavgaları yaşandı. Bundan istifade eden Gazneliler, Selçuklu topraklarına akınlar yapmaya başladı. Daha sonra Sultan Melikşâh'ın amcası olan Emîrülümerâ Osman'ın idaresinde olan Çiğilkent şehrini yağmaladılar ve Osman'ı esir aldılar. Bunun üzerine iki devlet arasında iyi yönde ilerleyen ilişkiler bozuldu. Sultan Melikşâh Gazneliler üzerine sefere çıkmaya karar verdiyse de Sultan İbrahim, ona sahte mektuplar göndererek Selçuklu emîrleriyle iş birliği içinde olduğu hissini vermesi üzerine bu seferi yapmaktan vazgeçti. [299]

Sultan İbrâhim Selçuklular'la bozulan ilişkileri düzeltmek için esir alınan Melikşâh'ın amcası Osman'ı serbest bıraktı. Osman'ın yanına birçok mal ve değerli eşya verdi. Bunun yanında yaptığı işten pişman olduğunu dile getiren bir mektup gönderdi.[300] Ayrıca İbrâhim, Melikşâh'ın kızı Gevher (Mehd-i Irak) Hatun'u oğlu Melik Mesûd'a isteyerek ilişkileri akrabalık bağı ile kuvvetlendirmek istedi. Melikşâh, onun bu isteğini kabul ederek kızını İbrâhim'in oğluna verdi.[301] Nikâh İsfahan'da (466 / 1073-1074) yılında kıyıldı. Gazneliler bu evlilik için Gevher Hatun'a kaynaklarda

---

[299] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih,* (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. X, Türkiyat Yayıncılık, İstanbul 1987, s. 52.; Erdoğan Merçil, "Mevdûd b. Mes'ûd-i Gaznevî", *DİA*, C. 29, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 431.; Bülent Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri,* Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 138.

[300] Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme,* (Haz. Erdoğan Merçil), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 126.

[301] Şadruddîn Ebu'l Hasan Ali b. Nâsır b. Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkiyye*, (Çev. Necati Lugal), TTK, Ankara 1999, s. 40.; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme*, (Haz. Erdoğan Merçil), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 126.; Ergin Ayan, "Büyük Selçuklu Sultanları'nın Siyasi Evlilikleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 173, Nisan 2008, s. 120.

miktarı belirtilmeyen bir mehir ödedi. Selçuklular da gelinin Gazne'ye gönderilmesi ve düğün hazırlıkları nedeniyle hazineden 100.000 dinar ayırdı.[302]

Gevher Hatun'un "Mehd-i Irak" lakabı ile anılmasını Ahmed b. Mahmûd[303] çok güzel olması sebebiyle verildiğini açıklarken; el-Hüseynî[304] ise onun Melikşâh tarafından Rey'den Gazne'ye gönderildiği için verildiğini dile getirmiştir. Gevher Hatun, bu evlilikten 481'de (1088-1089) Arslanşah isimli bir çocuk dünyaya getirdiğinin dışında kaynaklarda başka bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Gaznelilerle sağlanan iyi ilişkiler, Tekiş isyanı sebebiyle yeniden bozulunca Sultan Melikşâh, İbrâhim'den kardeşi Tekiş ile olan bağlantısını kesmesini istedi. İbrâhim de Selçuklular ile iyi ilişkilere devam etmek için onu dinledi.

Bu dönemde Batı odaklı bir politika takip eden Sultan Melikşâh Doğu'da devletini tehdit edecek herhangi bir olayla karşılaşmamak için Gazneliler ile ilişkilerde barışçıl bir politika sergilemiştir. Bu sebeple Gazneliler ile akrabalık kurarak barışın devamlı olmasını sağlamıştır. Bu sayede Gazneli-Selçuklu münasebetleri olumlu bir yönde gelişme sağlamıştır.[305]

---

[302] Bülent Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri,* Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 138-139.
[303] Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme,* (Haz. Erdoğan Merçil), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 126.
[304] Şadruddîn Ebu'l Hasan Ali b. Nâsır b. Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkiyye*, (Çev. Necati Lugal), TTK, Ankara 1999, s. 40.
[305] Abdülkerim Özaydın, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104),* İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2001, s. 122.

1.5. Melikşâh'ın Kızı Cevher Hatun'un Sultan İbrâhim'in Oğlu Nasr ile Evlenmesi

Sultan İbrâhim kardeşi Tekiş'in bağışlanmasını sağlamak için Melikşâh'a elçi gönderdi. Sultan İbrâhim, Selçuklu hanedan üyeleriyle yapılan diğer evliliklerde olduğu gibi akrabalık bağı ile bu durumu düzeltmeyi düşündü. Bunun sonucunda Melikşâh'ın Cevher adındaki kızı, İbrâhim'in oğlu Nasr ile evlendi. 478 (1085-1086)[306]

Melikşâh'ın Zübeyde Hatun'la evliliğinden dünyaya gelen ve aynı zamanda Berkyaruk'un kız kardeşi olan Cevher Hatun'un bu evliliği, Mesûd'un Gazneli tahtına çıkarak kardeşi Nasr'ı öldürmesiyle son buldu. Bundan sonra Cevher Hatun ailesinin yanına dönmek istediyse de Mesûd onun Gazne dışına çıkmasını engelledi.

Sultan İbrâhim, Melikşâh ve Terken Hatun'un kızı olan Mâh-Melek'i isteyerek tekrar akraba olmak istemişse de bu gerçekleşmedi. Sultan İbrâhim, oğlu Nasr ile Cevher'i evlendirmesi, onun Selçuklular ile kurduğu son akrabalık bağı oldu.[307]

1.6. Melikşâh'ın Kızı Cevher Hatun'un Sultan Mesûd ile Evlenmesi

Selçuklular'ın Gazneli hanedan üyeleriyle yaptıkları son evlilik Sultan İbrâhim'in oğlu Nasr'ın dul olan eşi Cevher Hatun'la Gazneli Sultanı Mesûd'un yaptığı evliliktir. Bu evlilik, Mesûd'un, babasının ölümünün ardından Gazneli tahtına geçtiği 492'de (1099) tarihinde gerçekleşti. Cevher Hatun dul kaldığı zaman Selçuklu topraklarına geri dönmek istemiş fakat Sultan Mesûd buna karşı çıkmıştı. Cevher Hatun'un kardeşi olan Berkyaruk taht kavgaları ile uğraştığı için bu olaya karışmadı.

---

[306] Şadruddîn Ebu'l Hasan Ali b. Nâsır b. Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkiyye*, (Çev. Necati Lugal), TTK, Ankara 1999, s. 12.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Târih*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. X, Türkiyat Yayıncılık, İstanbul 1987, s. 402.

[307] Bülent Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 141.

Böylece Sultan Mesûd, Gevher Hatun'dan sonra Cevher Hatun'u da eş seçerek Selçuklular ile ikinci kez akraba oluyordu.

Cevher Hatun'un evlilik hayatı ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Sultan Mesûd zamanında Selçuklular ile herhangi bir savaş yapılmamıştır. İki devlet arasında planlı bir şekilde gerçekleşmeyen bu evliliğin en önemli sonucu Cevher Hatun'un Sencer'e Gazneliler hakkında bilgi verip, Gazneliler ile savaşmasını sağlamıştır. Bunun sonucu olarak Gazneliler Selçuklular'a tâbi olmuşlardır.[308]

[308] Bülent Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri,* Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 141-142.

SONUÇ

Türklerin anayurdu olan Orta Asya'da gerek İslâmiyet'in öncesinde gerekse İslâmiyet'in kabulünden sonra birçok devlet kurulmuştur. Şüphesiz bu devletlerin en önemlileri Büyük Selçuklu Devleti'dir. Türkler Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasına kadar nüfus yoğunluğu bakımından İran coğrafyasından daha batıya gelememişlerdir. Her ne kadar Tolunoğulları ve Ihşidiler Devleti, Mısır'da kurulmuş Türk Devletleri olsa da Orta ve Yakındoğu'daki Türk hakimiyetinin esas kurucuları Büyük Selçuklu Devleti olmuştur.

Büyük Selçuklu Devleti ilk olarak Oğuzlar adı ile anılmış, Sır-Derya bölgesinden emirlerinde olduğu Dukak ile anlaşmazlığa düşerek yurtlarını bırakıp Cend taraflarına gelmişlerdir. Burada Selçuk Bey'in belirli faaliyetleri olmuştur. Devletin esas kurucuları ise Tuğrul ve Çağrı Beyler olmuştur.

Tuğrul ve Çağrı Beyler zamanında Büyük Selçuklular Devletinde önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Türkmenlerin desteği ile birlikte Büyük Selçuklu Devleti hızla topraklarını genişletmeye başlamıştır.

Gazneliler Devleti rahat bir hayat sürüyorken yaşadığı topraklara adım adım gelen Selçuklular, zamanla bu devletle karşı karşıya gelmiş ve aralarında bazen anlaşmazlık çıkmış, bazen de barış içinde hayatlarını sürdürmüşlerdir.

Gazneli Sultanı Sultan Mahmûd döneminde Büyük Selçuklu devleti ile aralarında bazı savaşlar meydana gelmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nin zamanla artan askeri gücü sayesinde Büyük Selçuklular; Gazneliler'e karşı önemli başarılar elde etmiştir. Gazneliler Devleti Nesâ, Serahs Savaşlarında büyük bir yenilgiye uğramışlardır.

Dandanakan Savaşı ile beraber bağımsızlıklarına kavuşan Selçuklular artık iyiden iyiye karşı konulamaz bir güç haline gelmeye devam etmekteydi. Dandanakan Savaşı ile birlikte Gazneliler Devleti de zayıflamaya başlamıştı.

Büyük Selçuklu Sultanları'nın Gazneliler ile ilişkileri ise zaman zaman barışçıl yönde seyrederken bazen de içinden çıkılamaz bir hal almasına sebep olmuştur. Özellikle Dandanakan Savaşı'ndan sonra iyice güçlenen Büyük Selçuklu Devleti Gazneliler'e karşı daha çok saldırı düzenlemeye başlamışlardır.

Büyük Selçuklu Devleti ve Gazneli Devleti'nin ilişkileri çerçevesinde özellikle iki devlet arasında barışın sağlanması için siyasî evlilikler yapılmıştır. Yapılan siyasî evliliklerin sayesinde Büyük Selçuklu Devleti özellikle Batı'ya sefer düzenlerlerken daha rahat bir şekilde hareket etmişlerdir.

KAYNAKÇA

ABÛ'L-FARAC, Gregory, *Abû'l-Farac Tarihî*, C. I-II, (Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1987.

AGACANOV, Sergey Grigoreviç, *Oğuzlar*, (Çev. Ekber N. Necef-Ahmet Annaberdiyev), Selenge Yayınları, İstanbul 2013.

AGACANOV, Sergey Grigoreviç, *Selçuklular*, (Çev. Ekber N. Necef-Ahmet Annaberdiyev), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006.

AKA, İsmail, "Aksarâyî Kerîmüddîn", *DİA*, C. II, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 293.

AKA, İsmail, "Mîrhând", *DİA*, C. 30, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s. 156-157.

AKÇAY, Filiz, Ebû Saîd Abdulhay Dahhâk B. Mahmûd Gerdîzî'nin "Zeynü'l Ahbâr" adlı eserinin Tâhirîler, Saffârîler, Sâmânîler ve Gazneliler ile İlgili Bölümlerinin Türkçe Tercümesi ve Değerlendirmesi", Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ordu 2015.

AKKUŞ, Mustafa-ZEKİ İzzetullah, "Tarih-i Beyhaki'ye Göre Selçuklu-Gazneli İlişkileri ve Selçuklu Algısı", *Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi*, S. V, s.181-204.

ANSARI, A. S. Bazmee, "Cûzcânî Minhâc-ı Sirâc", *DİA,* C. VIII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 98-99.

ARMUTLU, Sadık, "Gazneliler ve Selçuklular Döneminde Edebi Gelenek", *Türkler,* C. V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 872-879.

AYAN, Ergin, "Büyük Selçuklu Devleti'nin Temelleri Atılırken Siyasî Meşruiyet Süreci", *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* C. II, S. V, Haziran 2012, s. 17-37.

AYAN, Ergin, "Büyük Selçuklu Sultanlarının Siyasî Evlilikleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 173, Mart-Nisan, 2008, s. 109-128.

AYAN, Ergin, "Gazneli Sultan Mahmûd 'un Mirası", *Türk Kültürü,* S. 495-496, Temmuz-Ağustos, 2001, s. 662-668.

AYDINLI, Osman, "Semerkant", *DİA*, C. 36, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 481-484.

ÂZÎMÎ, Ebu Abdullah Muhammed, *Âzîmî Tarihi (Selçuklular ile İlgili Bölümler), h.430-538,* (Haz. Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

BARTHOLD, V.V., "Bâmiyan", *İA*, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1987, s. 296-298.

BARTHOLD, V.V., *İlk Müslüman Türkler,* (Haz. M.A. Yalman, T. Andaç, N. Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul 2008.

BEYHAKÎ, Ebu'l Fazl Muhammed b. Hüseyin, Târîh-î Beyhakî, (Trc. Necati Lügal), TTK, Ankara 2019.

BİLGİN, Orhan, "Gerdîzî", *DİA,* C. XIV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 29-30.

BJÖRKMAN, W, "Menşûr", *İA*, C. VII, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1987, s. 721-722.

BOSWORTH, Clifford Edmund, *İslâm Devletleri Tarihi: Kronoloji ve Soykütüğü El Kitabı*, (Çev. Mehmet İpşirli-Erdoğan Merçil), Oğuz Yayınevi, İstanbul 1980.

BUNDÂRÎ, Ebu'l Feth, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, (Çev. Kıvameddin Burslan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016.

CAHEN, Claude, "Selçuklu Devri Tarih Yazıcılığı*",* (Çev. İsmet Kayaoğlu-Mehmet Dağ), *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, S. II, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam İlimleri Enstitüsü Yayınları, Ankara 1975, s. 175-196.

CAHEN, Claude, *Osmanlı'dan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev. Yıldız Moran), E Yayınları, İstanbul 1979.

CAHEN, Claude, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, (Çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

CEVZÎ, Sıbt İbnü'l, *Mir'atü'z-zaman fi tarihi'l ayan'da Selçuklular, (654-1256),* (Çev. Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

ÇETİN, Osman, "Horasân ", *DİA,* C. XVIII, 1998, s. 234-241.

DEMİR, Mustafa, "İslâm Ortaçağı'nda İran Bölgesindeki Tarih Yazıcılığı", *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 34, Erzurum 2007, s. 255-273.

EL-CÜZCÂNÎ, Minhac-ı Sirac, *Tabâkât-ı Nâsırî:Gazneliler, Selçuklular, Atabeğlikler ve Hârîzmşâhlar, (660-1262),* (Trc. Erkan Göksu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

ERKAL, Mehmet, "Âmil", *DİA,* C. III, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 58-60.

ESİN, Emel, "Amuderya", *DİA,* C. III, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s.98-99.

FAZLULLÂH, Reşîdü'ddîn, *Câmi'ü't Tevârîh (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk) Selçuklular,* (Trc. Erkan Göksu- H.Hüseyin Güneş), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010.

GENÇ, Reşat, "Harun Buğra Han", *DİA*, C. XVI, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 257-258.

GENÇ, Reşat, "Karahanlılar Tarihi", *Türkler,* C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 445-459.

GOLDEN, Peter B., *Türk Halkları Tarihine Giriş, Ortaçağ ve erken Yeniçağ'da Avrasya ve Ortadoğu'da Etnik Yapı ve Devlet Oluşumu,* (Çev. Osman Karatay), Karam Yayınları, Ankara 2002.

GÜNALTAY, Şemsettin, *İslam Tarihinin Kaynakları (Tarih ve Müverrihler),* Endülüs Yayınları, İstanbul 1991.

HAMEDÂNÎ, Ebü'l Fazl b. Ebi'l Hayr Reşidûddîn Fazlullah-i, *Camiü't Tevarih:Câmî Âl Tevârîh (Selçuklular Tarihi),* (Çev. Ahmed Ateş), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1960.

HAREKAT, İbrahim, "Berîd", *DİA*, C. V, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 498-501.

HUNKAN, Ömer Soner, "1018 Anadolu (Rûm) Seferini Çağrı Bey Yönetimindeki Oğuzlar mı Gerçekleştirdi?" *Akademi Günlüğü Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, C. I, S. III, Ankara 2006, s. 77-87.

HUNKAN, Ömer Soner, "Mâverâünnehir'de Ali Tegîn Oğulları: Kutlug Ordu Devleti (1020-1041), *Bilig*, S. 40, Kış 2007, s. 35-77.

HUNKAN, Ömer Soner, *Türk Hakanlığı (Karahanlılar)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011.

HÜSEYNÎ, Ebü'l Hasan Sadreddin Ali b. Nasır b. Ali, *Ahbarü'd- Devleti's Selçukiyye,* (Trc. Necati Lugal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1943.

İBN KESÎR, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *El Bidâye Ve'n-Nihâye, (Büyük İslâm Tarihi), (*Trc. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1994.

İBN MÜNEVVER, Muhammed b. Münevver b. Ebu Sa'd B. Ebu Tahir, *Esrarü't Tevhid Fi Makamati'ş Şeyh Ebi Said, (Tevhidin Sırları),* (Çev. Süleyman Uludağ), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003.

İBNÜ'L VERDÎ, *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular İbnü'l Verdi Tarihinde Bulunan Selçuklularla İlgili Kayıtlar,* (Haz. Mustafa Alican), Kesit Yayınları, İstanbul 2014.

İbnü'l VERDİ, *Selçuklular-Tercüme ve Notlar*, (Çev. Mustafa Alican), Kronik Yayınları, İstanbul 2017.

İBNÜ'L-ESÎR, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, *İslâm Tarihi: El-Kâmil-Fi't-Târih Tercümesi, (630-1233),* (Çev. Abdülkerim Özaydın), Bahar Yayınları, İstanbul 1987.

İNAN, Abdülkadir, "Dandanakan'dan Malazgirt'e", *Türk Kültürü,* C. IX, S. 107, Ankara 1971, s. 4-7.

KAÇIN, Bülent, *Selçuklu Hatunları, Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017.

KAFESOĞLU, İbrahim, "Alparslan", *İA,* C. I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1988, s. 384-386.

KAFESOĞLU, İbrahim, "Melikşâh", *İA,* C. VII, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1988, s. 665-673.

KAFESOĞLU, İbrahim, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", *Türkiyat Mecmuası*, S. XIII, Kutulmuş Matbaası, İstanbul 1958, s. 117-130.

KAFESOĞLU, İbrahim, "Selçuklular", *İA,* C. I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1988, s. 353-416.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2014.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Sultan Melikşâh Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2014.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Umumi Türk Tarihi Hakkında Tespitler, Görüşler, Mülahazalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2014.

KAYMAK, Suat, "Bir Selçuklu Hatunu'nun Evlilikleri:Safiyye Hatun", *Tarih Dergisi*, S. 58, İstanbul 2013, s. 25-42.

KAZVÎNÎ, Hamdullah Müstevfi-i, *Tarih-i Güzide (Zikr-i Padişahan-i Selçukiyan) (750-1350),* (Haz. Ayşe Ayna, Bilal Şahin, Ayşe Alhan, Sevfi Kübra Akdemirel, Ayşe Tepe, Sibel Temiz), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

KOCA, Salim, "Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Melikşâh'ın Büyük Selçuklu Tahtına Çıkışı", *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri,* (Haz. Selcen Koca-İsa Sarı), Ankara 2011, s. 75-104.

KOCA, Salim, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler), *Türkler*, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 929-962.

KOCA, Salim, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005.

KONUKÇU, Enver, "Balasagun", *DİA*, C. V, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 4.

KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuat, "Cûzcânî", *İA,* C. III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988, s. 230-236.

KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuat, "Hil'at", *İA*, C. V, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1987, s. 483-484.

KÖYMEN, Mehmet Altay, "Alparslan Zamanı Selçuklu Askeri Teşkilatı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,* S. VIII- IX, s. 1-73.

KÖYMEN, Mehmet Altay, "Selçuklu Devrinin Özellikleri", *Türkler,* C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 634-638.

KÖYMEN, Mehmet Altay, "Tuğrul Bey", *İA*, C. XII, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988, s. 24-29.

KÖYMEN, Mehmet Altay, "V. Sultan Mahmûd 'un Ölümü ve Oğlu Mesud'un Tahta Geçmesiyle Değişen Şartlar ve Selçuklular", *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* C. XV, S. IV, Aralık 1957, s. 1-107.

KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alpaslan ve Zamanı,* Kültür Yayınları, İstanbul 1972.

KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II. İmparatorluk Devri,* Cilt II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Cilt I, Kuruluş Devri,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.

KÖYMEN, Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

KÖYMEN, Mehmet Altay, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976.

KURTULUŞ, Rıza, "Cürcân", *DİA*, C. VIII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 131-132.

MAHMUD, Ahmed bin, *Selçuknâme,* (Haz. Erdoğan Merçil), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011.

MERÇİL Erdoğan- SEVİM Ali, *Selçuklu Devletleri Tarihi-Siyaset-Teşkilat ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

MERÇİL, Erdoğan, "Bâvendîler", *DİA*, C. V, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 214-216.

MERÇİL, Erdoğan, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi", *Türkler,* C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 597-633.

MERÇİL, Erdoğan, "Gazneli Ordusunda Görev Alan Hintliler", *Belleten,* C. LXX, S. 259, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 834-844.

MERÇİL, Erdoğan, "Gazneliler", *Türkler*, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 479-508.

MERÇİL, Erdoğan, "Mahmûd-ı Gaznevî", *DİA,* C. 27, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 362-365.

MERÇİL, Erdoğan, "Mevdûd b. Mes'ûd-i Gaznevî", *DİA*, C. 29, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 431-432.

MERÇİL, Erdoğan, "Selçuknâme", *DİA.,* C. 36, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 397-398.

MERÇİL, Erdoğan, "Sipehsalar II Gazneliler", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* C. XXVI, S. II, Aralık 2011, s. 459-473.

MERÇİL, Erdoğan, "Sipehsâlâr", *DİA*, C. 37, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 259-260.

MERÇİL, Erdoğan, *Afganistan ve Hindistan'da bir Türk Devleri Gazneliler (Siyaset-Teşkilat-Kültür),* Makaleler, Bilge Kültür Sanat, 2014.

MERÇİL, Erdoğan, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

MERÇİL, Erdoğan, *Kirman Selçukluları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1980.

MEVDUDİ, Mevlâna Seyyid Ebu'l Ala, Selçuklular Tarihi, Çeviren: Ali Genceli, Hilal Yayınları, Ankara 1971.

MUHEYMİD, Ali b. Sali el, "Karahanlı Devleti'nin Gaznelilerle Siyasî İlişkileri" (-536/999-1141), çeviren: Ali Aksu, *İslam, Sanat, Tarih, Edebiyat ve Musiki Dergisi,* C. VIII, S. XV, s. 291-320.

MÜVERRİH, Vardan, *Türk Fütuhatı Tarihi, (889-1269),* (Çev. Hrant D. Andreasyan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1937.

NUHOĞLU, Güller, "Gaznelilerde Evlilikler ve Evlilik Adetleri", *Şarkiyat Mecmuası*, S. 23, İstanbul 2013, s. 91-113.

ÖNGÜL, Ali, *Selçuklular Tarihi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2014.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Cend", *DİA*, C. VIII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 359-360.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Hamdullah el-Müstevfî", *DİA,* C. XV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 454-455.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "İbn Kesîr", *DİA*, C. XX, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 132-134.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "İbnü'l-Esîr'e göre Selçuklular'ın Tarih Sahnelerine Çıkışları", *Prof. Dr. Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı,* İstanbul 1995, s. 187-214.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "İbnü'l-Esîr", *DİA*, C. XXI, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 26-27.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Karahanlılar", *DİA,* C. XXIV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 412-414.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Melikşâh", *DİA*, C. 29, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 54-57.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Muhammed Tapar", *DİA*, C. 30, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s. 579-581.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Râvendî", *DİA,* C. 34, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 471-472.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Sencer", *DİA*, C. 36, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 507-511.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Târih-î Güzide", *DİA*, C. 40, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 82-83.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, *Sultan BerkYaruk Devri Selçuklu Tarihi*, (485-498/1092-1104), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2001.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi, (498-511/1105-1118),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.

ÖZCAN, Azmi, "Multân", *DİA,* C. 31, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 548-549.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi- SALMAN, Hüseyin, "Yabgu", *DİA*, C. 43, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 170-171.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, "Hüseynî Ali b. Nâsır", *DİA*, C. Ek-I, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2016, s. 572-573.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, "Mûsa Yabgu", *DİA*, C. Ek-II, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2016, s. 324-325.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, "Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî", *DİA,* C. 35, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 19-21.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, "Rey", *DİA*, C. 35, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 40-41.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, "Yeni Paraların Işığında Kuruluş Devri Selçuklularında Hakimiyet Münasebetleri Hakkında Bazı Düşünceler", *Belleten,* C. LXV, S. 243, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001, s. 546-570.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, "Zahîrûddîn Nîşâburî, *DİA,* C. 44, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 102-103.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, *Selçuklular-Büyük Selçuklu Devleti Tarihi-(1040-1157),* C. I, İsam Yayınları, Ankara 2013.

ÖZTÜRK, Mürsel, *Anadolu Erenlerinin Kaynağı Horasân , (Moğol İstilasına Kadar,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002.

PALABIYIK, Hanefi, "Yeni bir Türk-İslâm Devleti Modeli Olarak Gazneliler", *Türkler*, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 522-525.

PALABIYIK, Hanefi, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı,* Araştırma Yayınları, Ankara 2002.

PAPP, Sandor, "Vasal", *DİA*, C. 42, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 531-534.

PAUL, Jürgen, "Karahanlılar", *Türkler*, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 460-468.

PIRLANTA, İsmail, "Büyük Selçuklular'ın Horasan'da Dini ve Sosyal Yaşam Üzerindeki Bazı Uygulamaları ve Bunların Halka Yansımaları", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XVI, S. II, Sivas 2012, s. 689-719.

PİYADEOĞLU, Cihan, "Gazneli Veziri Ahmed b. Abdüssamed ve Sultan Mesud ile Münasebetleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,* Sayı:43, İstanbul 2007, s. 1-36.

PİYADEOĞLU, Cihan, "Gazneliler ve Büyük Selçuklularda Filin Kullanılmasına Dair Bazı Tespitler", *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri,* C. II, S. XI- XIII, Kasım 2014, s. 67-90.

PİYADEOĞLU, Cihan, *Güneş Ülkesi Horasân -Büyük Selçuklular Dönemi,* Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2012.

PİYADEOĞLU, Cihan, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

PİYADEOĞLU, Cihan, *Sultan Alparslan Fethin Babası*, Kronik Yayınları, İstanbul 2018.

POLAT, M. Said, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, Karacuk'tan Aziz George Koluna, İstanbul 2014.

PRİTSAK, Omeljan, "Karahanlılar", *İA*, C. VI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1997, s. 251-273.

RÂVENDÎ, Ebû Bekr Necmüddîn Muhammed b. Ali b. Süleymân, *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's Sürûr, 604-1207,* (Çev. Ahmed Ateş), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1957.

SAFA, Zebihullah-i, *Tarih-i Edebiyat der İran (İran Edebiyatı Tarihi) (1420-1999),* (Çev. Hasan Almaz), Nüsha Yayınları, Ankara 2002.

SAFİ, Omid, "Oğuz Boyu ve 1040 Yılına Kadarki Yükselişi", *Türkler,* C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1009-1020.

SAMUR, Sebahattin, "İslâm Coğrafyacılarına Göre Horasan; Yeri ve X. Yüzyıldaki Durumu", *Bilimname,* S. IX, 2005, s. 89-104.

SAYAN, Yüksel, "Serahs", *DİA,* C. 36, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 539-542.

SEVİM, Ali, "Azîmî", *DİA*, C. IV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 330-331.

SEVİM, Ali, "Çağrı Bey", *DİA*, C. VIII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 183-186.

SEVİM, Ali, "Dandanakan Savaşı", *DİA,* C. VIII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 456-457.

SEVİM, Ali, "İbnü'l-Cevzî'nin el-Muntazam Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler", *Makaleler II*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 437-605.

SEVİM, Ali, "Sıbt İbnü'l Cevzî", *DİA*, C. 37, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 87-88.

SÜMER, Faruk, "Alparslan", *DİA*, C. II, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1989, s. 526-530.

SÜMER, Faruk, "Dihkân", *DİA*, C. IX, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 289-290.

SÜMER, Faruk, "Oğuzlar", *İA*, C. IX, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1987, s. 378-387.

SÜMER, Faruk, "Selçuklular", *DİA*, C. 36, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 365-371.

SÜMER, Faruk, "Tuğrul Bey", *DİA,* C. 41, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 344-346.

SÜMER, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları,* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1967.

ŞEŞEN, *Ramazan, Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İsar Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.

TANERİ, Aydın, "Hacib", *DİA*, C. XIV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 508-511.

TAŞAĞIL, Ahmet, "Özkent", *DİA*, C. 34, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s.129-131.

TOGAN, Zeki Velidi, "İbnü'l Esîr", *İA*, C. V / II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988, s. 851-852.

TOGAN, Zeki Velidi, "Karahanlılar", *AÜFEF Araştırma Dergisi*, S. XIII / I, Erzurum 1985, s. 71-93.

TOKSOY, Ahmet, "Malazgirt Zaferinden Önce Doğu Anadolu'ya Yapılan Türk Akınları", *Türkler*, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1133-1155.

TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969.

TÜRKER, Özgür-ÖZER, Firdevs, "Oğuznâme Selçuknâme ve Meliknâme'ye göre Selçuklu Hanedanı'nın Menşei", *Sutad*, 2017, s. 331-351.

TÜYSÜZ, Cem, "Türkmenler", *Türkler,* C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 963-1000.

USTA, Aydın, *Doğunun ve Batının Hâkimleri Selçuklular (Gerçek Hikayeler ve Anekdotlar)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018.

USTA, Aydın, *Şamanizmden Müslümanlığa Türklerin İslâmlaşma Serüveni (Sâmâniler Devleti 874-1005),* Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007.

YAKUBOVSKİY, A. Y, "Gazneli Mahmud Gazne Devleti'nin Menşei ve Karakteri Meselesine Dair", *Ülkü Halkevleri Dergisi*, C. XII, S. 72, Ankara 1939, s. 505-513.

YAZAR, Nurullah, "Büyük Selçuklular Dönemi Siyasî Çekişmelerinde Belh'in Yeri ve Önemi", *Dini Araştırmalar*, C. XIX, S. 50, Temmuz-Aralık 2016, s. 59-77.

YAZICI, Mustafa, "Türk Meydan Muharebeleri Arasında Dandanakan'da Kazanılan Zaferin Hatırlattıkları", *Karınca,* C. 64, S. 750, Ankara 1999, s. 45-47.

YAZICI, Nesimi, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1992.

YAZICI, Tahsin, "Beyhakî", *DİA,* C. VI, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 63-64.

YAZICI, Tahsin, "Büst", *DİA*, C. VI, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 495.

YAZICI, Tahsin, “Mîrhond”, *İA*, C. VIII, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1971, s. 360-361.

YINANÇ, Mükrimin Halil, “Alparslan”, *İA,* C. I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1988, s. 384-386.

ZAHODER, B., “Dendanekan”, (Çev. İsmail Kaynak), *Belleten,* S. 72, Ankara 1954, s. 581-587.

ZAHODER, B., “Selçuklu Devleti’nin Kuruluşu Sırasında Horasân”, (Çev. İsmail Kaynak), *Belleten,* C. XIX, S. 76, Ankara 1961, s. 491-525.

DİZİN

A

Abbasî, 6
Abdürreşid, 8
Ali Tegin, 25, 27, 29, 31, 32, 33, 34, *38*, *64*, 97
Alparslan, 4
Altuntaş, 34, *39*, *66*, 67
Amuderya, 14, 29, 96
Anadolu, 5, 24, 25, *39*, 95, 96, 99, 104, 108
Aral Gölü, 11
Arslan Yabgu, 30, 31, 32, 33
Arslanşah, 1, 72, 75, 78

B

Bahadır Han, 5
Bâverd, 32, *46*
Beytoğdı, 40, 41
Behrâmşah, 75, 78
Belh, 29, 44, 54, 55, *66*, 67, 68, 69, 72, 108, 117
Beyhakî, *7*, 8, 109
Buğra Han, 29
Buhara, 11, 14, 26, 27, 29, 31, 33
Bulgarlar, 11
Büyük Selçuklular, 4, *64*, 105

C

Cend, I, V, 14, 15, 34, 91, 114
Curcan, 35, 36
Cûzcân, 67

Ç

Çağrı Bey, I, 11, 22, 22, 24, 25, 33, 34, 35, 41, 43, *46*, *48*, 49, *50*, 52, 54, 55, 56, 57, 60, *61*, *62*, *63*, *64*, *65*, *66*, 67, 70, 72, 83, 85, 91, 96, 105, 106
Çiğilkent, 73

D

Dandanakan, I, II, III, IV, V, 60, *62*, 83, 91, 97, 106, 108
Dımaşk, 3
Dihistan, 35, *39*
Dîvan el-Resâîl, 8
Dukak, 12

E

Ebîverd, 35, *36*

F

Fâryab, 49, 50

G

Gazne, 9, 29, 40, 41, 44, *48*, 49, 60, 61, *66*, 67, 68, 70, 75, 76, 78, 108, 119

Gazneliler, I, II, V, 7, 8, 9, 10, 25, 28, 29, 30, 31, 35, *39*, 42, 45, 46, *48*, 49, *50*, 54, 55, 56, 58, 59, 60, *61*, *62*, *63*, *66*, 67, 70, 71, 73, 75, 77, 78, 80, 83, 84, 85, 88, 91, 93, 95, 101, 104, 105, 122

Gerdîzî, *9*, 10, 28, 93, 94

H

Harezm, 14, 15

Hârezmşâh, 34, *39*

Hazar Denizi, 11, 34

Hazarlar, 11

Hindistân, 29

Hint, 34

Horasân, 1, 9, 22, 26, 27, 29, 32, 33, 34, 35, *36*, *40*, 45, 46, *48*, *49*, 50, 54, 60, *64*, 95, 104, 105, 109

I

II. Mesud, 85

Irak Selçuklu, 1, 3

İ

İbn Kesîr, 3, 102

İbnü'l Cevzî, 4

İbnü'l Esîr, 3, 4, 34, 35, 41, 44, 52, 53, 70, 71, 73, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82

İlig Han, 25, 26, 27, 31

İran, 9, 27, 34, 52, *61*, 91, 106

İsfahân, 61

K

Kadır Han, 10, 25, 26, 27, 28, 29

Karahanlılar, I, 25, 27, 29, 96, 97, 103, 105, 107

Kınık, I, 11, 12, 26

Kirman, 31, 75

M

Mâverâünnehr, 11, 14, 15, 25, 26, 27, 29, 32, *38*, 97, 116

Melikşâh, I, 4, 72, 73, 86, 87, 88, 98, 99

Merv, *I*, III, *38*, 46, *48*, 49, 55, 61, *62*, 72, 130, 136

Mevdûd, 66, 68, 70, 85

Muhammed Tapar, 75, 76, 77, 78, 80, 103

Musul, 3

N

Nesâ, I, III, 32, 35, 36, *38*, *39*, *40*, 42, 44, *48*, 91

Nişâbur, *36*, *37*, *39*, 44, 46, 49, 54

Nîşâbûrî, 6, 7, 14, 104

O

Oğuzlar, I, *11*, 12, 13, 14, 15, 24, 25, *39*, 91, 93, 96, 99, 107

R

Râvendî, 5, 25, 103

Rey, 36, *37*, *49*, 60, 61

S

Sâmânîler, 9, 10, 28, 93

Selçuk, I, V, 1, *11*, 12, 13, 15, 26, 27, 32, 33, *64*, 91, 93, 98

Selçuklu Tarihi, 5

Selçuklular, I, V, 3, 6, 7, 8, 11, 12, 15, 16, 22, 22, 24, 27, 30, 31, 32, 34, 35, *36*, *37*, *38*, *39*, 40, 41, 40, 42, 43, 44, 45, *46*, *47*, *48*, 49, 50, 52, 54, 55, 56, 57, 60, *61*, *64*, *66*, 67, 68, 72, 73, 76, 83, 86, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 104, 105, 107, 108

Selçuknâme, *6*, 7, 27, 101

Semerkand, 10, 14, 18, 26, 28, 30, 31, 33

Sencer, 78, 130, 131, 132, 133, 134

Serahs, *46*, *50*, 54, 55, 56, *62*, 72, 91, 135

Seyhun, 11, 12, 14

Sır-Derya, 11, 12, 91

Subaşı, 12, 46, *48*, 49, 50, 55, 56

Sultan Mahmud, 30, 34

Sultan Mahmûd, 10, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, *39*, 91, 94, 99

Sultan Mesûd, 8, 32, 35, *36*, *37*, *39*, 42, *47*, *48*, *49*, *50*, 54, 55, 56, 59, 60, 61, *63*, *66*, 68, 75

T

Tâlikan, 49, *50*

Telhâb, 49, 56

Tirmiz, 54

Toharistan, 67, 69

Tuğrul, I, 1, 3, 4, 22, 33, 34, *38*, 40, 54, 55, 61, *62*, *64*, 70, 91, 100, 107, 121, 122, 123, 124

Tûs, 50

Türk Hakanlığı, 25, 27, 29, 97

Türkistan, 14, 26

Türkler, *11*, 15, *39*, *63*, *64*, 67, 91, 93, 94, 95, 96, 99, 100, 101, 104, 105, 106, 108

Türkmenler, 12, 29, 32, *39*, 41, 46, *49*, 99, 107, 108

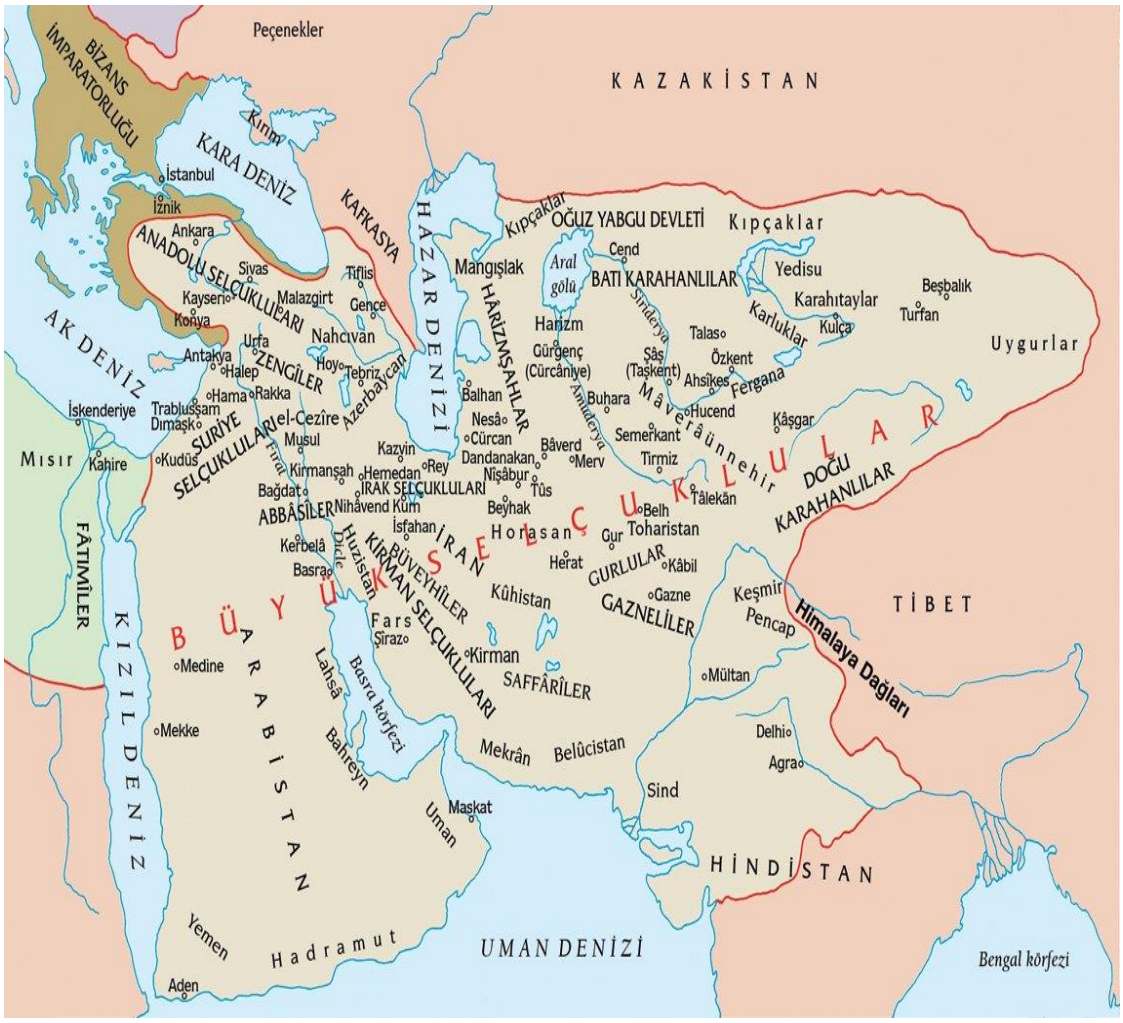
Y

Yabgu, 12, 13, 15, 25, 29, 30, 31, 32, 33, *38*, 55

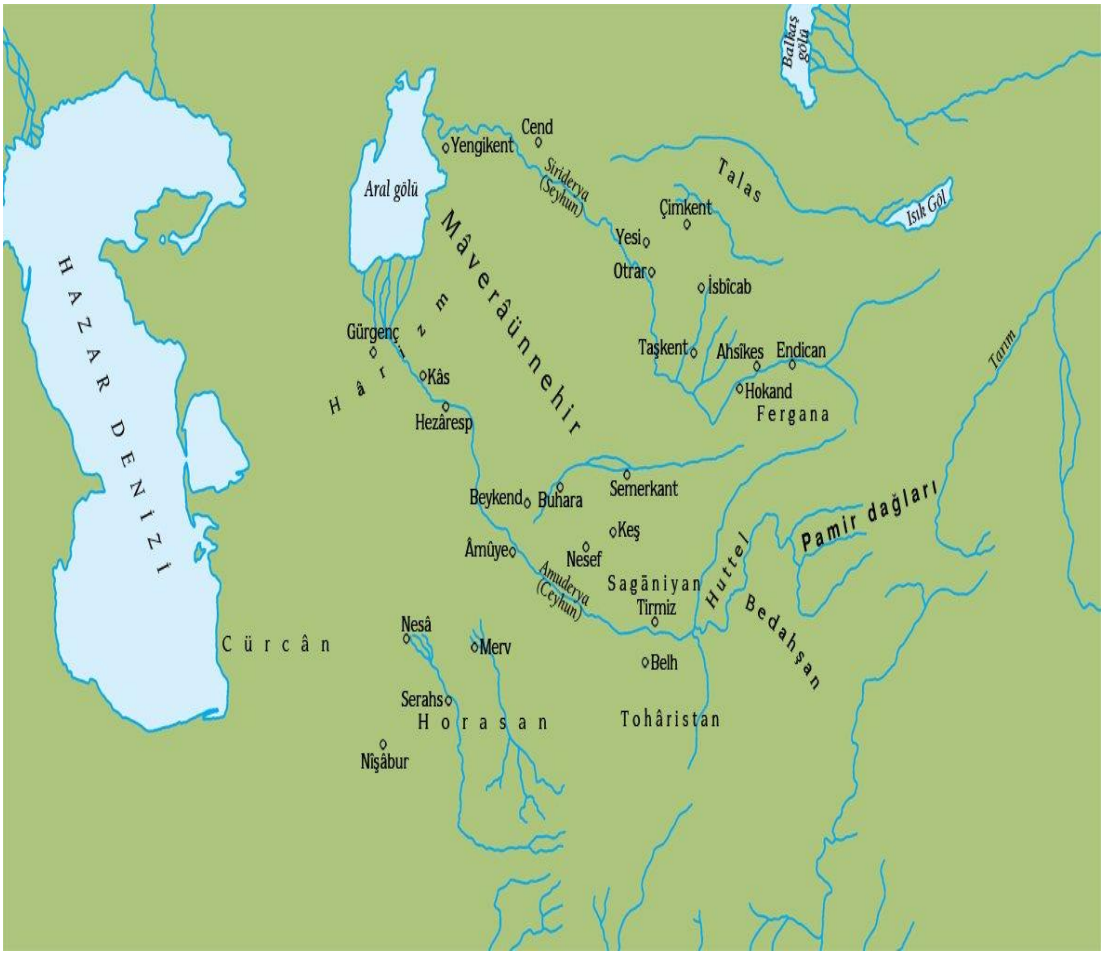
Yenikent, 11, 14

Yûsuf Kadır Han, 10

EKLER

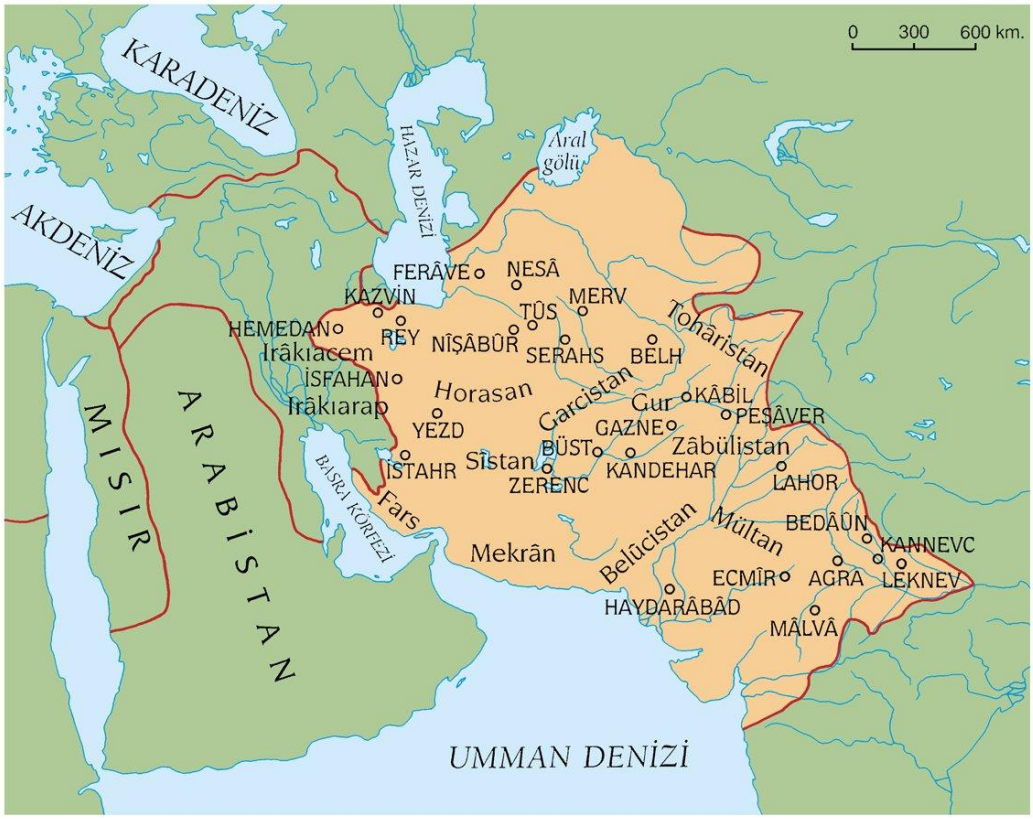
Büyük Selçuklu Devleti'ni gösteren bir harita (Faruk Sümer "Selçuklular" *DİA*, C. 36, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009.)

Mâverâünnehir Bölgesi (Osman Gazi Özgüdenli, “Maveraünnehir”, *DİA*, C. 28, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.)

Belh Bölgesi (Tahsin Yazıcı "Belh", *DİA*, C. 5, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.)

XI. yüzyılda Gazneli Devleti (Erdoğan Merçil, "Gazneliler Devleti", *DİA*, C. XII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996.)